

VLUCHTELINGENWERK INTEGRATIEBAROMETER 2006

- eindrapport -

Jeanine Klaver
Arend Odé
Marije van Gent

m.m.v. Marjolein Brink
Janneke Stouten

Amsterdam, februari 2007
RegioPlan publicatienr. 1444

RegioPlan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek uitgevoerd door RegioPlan Beleids-
onderzoek in opdracht van VluchtelingenWerk
Nederland.

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding en methodologische verantwoording	1
1.1	Achtergrond	1
1.2	Omvang van de groep vluchtelingen in Nederland	2
1.3	De IntegratieBarometer en andere databronnen	4
1.4	Methodologische verantwoording	7
1.5	Leeswijzer	11
2	Trajecten van sociaaleconomische participatie	13
2.1	Sociaaleconomische positie in 2003	13
2.2	De sociaaleconomische positie van het 1998-cohort	21
2.3	Conclusies	24
3	Vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt	25
3.1	Vluchtelingen en werk	25
3.2	Het integratietraject	27
3.3	De loopbaangeschiedenis	28
3.4	Kenmerken van het zoekproces	30
3.5	De rol van taal en cultuur	37
3.6	Conclusies	40
4	Inkomen en inkomenspositie	43
4.1	Inkomenspositie van vluchtelingen in vogelvlucht	43
4.2	Uitkeringsafhankelijkheid en de financiële situatie	45
4.3	Schuldenproblematiek	48
4.4	Beroep op speciale voorzieningen	49
4.5	Sociale uitsluiting	50
4.6	Beleving van de eigen inkomenssituatie	53
4.7	Conclusies	57
5	Sociale integratie	59
5.1	Sociale integratie volgens drie indicatoren	59
5.2	Sociale netwerken van vluchtelingen	62
5.3	Lokale betrokkenheid en maatschappelijke participatie	73
5.4	Conclusies	78
6	Thuis in Nederland?	81
6.1	Aspecten van thuis voelen	81
6.2	Opvattingen over de eigen integratie	85
6.3	Succes- en faalfactoren	86
6.4	Conclusies	92

7	Nederlanders over vluchtelingen	95
7.1	Het recht op toelating	95
7.2	Nederlanders over de integratie van vluchtelingen	97
7.3	Het contact met vluchtelingen	98
7.4	Vluchtelingen in de buurt	100
7.5	Het overheidsbeleid ten aanzien van vluchtelingen	102
7.6	Conclusies	103
8	Conclusies	105
8.1	Opzet van de IntegratieBarometer 2006	105
8.2	Uitkomsten van de IntegratieBarometer 2006	106
8.3	Vluchtelingenspecifieke belemmeringen voor integratie	112
8.4	Aandachtspunten voor beleid	113
8.5	Slot	115
	Geraadpleegde bronnen	117
	Bijlage 1 Arbeidsmarktpositie per herkomstland	121
	Bijlage 2 Onderzoeksverantwoording NIPO-enquête	123

1 INLEIDING EN METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

1.1 Achtergrond

VluchtelingenWerk Nederland wil met de IntegratieBarometer gedurende een aantal jaren een groep van vluchtelingen volgen om inzicht te krijgen in het integratieproces van vluchtelingen en in de succes- en faalfactoren. Belangrijke vragen in dit kader hebben betrekking op hoe het de vluchtelingen vergaat en wat zij allemaal tegenkomen bij hun streven zich een plaats in de Nederlandse samenleving te verwerven. Het gaat hierbij vooral om een kwalitatieve verdieping van het beeld dat op basis van het bestaande secundaire bronnen reeds bestaat.

In 2005 is de eerste meting van de IntegratieBarometer uitgevoerd. In het najaar van 2006 is een tweede onderzoek uitgevoerd voor de IntegratieBarometer. Dit rapport geeft hiervan de uitkomsten weer. Aan 155 vluchtelingen zijn vragen voorgelegd over verschillende aspecten van hun integratieproces in Nederland. Daarnaast is voor de barometer de Nederlandse bevolking opnieuw bevraagd naar hun opvattingen over vluchtelingen.

In deze tweede meting stonden verder twee verdiepingsthema's centraal waarmee meer zicht komt op de specifieke situatie van vluchtelingen, te weten de inkomenspositie en het onderwerp sociale integratie. Om hierover aanvullende informatie te vergaren, zijn (naast de panelinformatie) 25 diepte-interviews gehouden en twee focusgroepen rond deze thema's georganiseerd. Deze thema's worden hieronder nader uitgewerkt.

Inkomenspositie

De resultaten uit de eerste meting van de IntegratieBarometer laten zien dat de integratie van vluchtelingen niet altijd probleemloos verloopt. Met name de sociaaleconomische integratie is vaak zorgelijk. De netto arbeidsmarktparticipatie, dat is het aandeel werkenden binnen de potentiële beroepsbevolking, ligt onder vluchtelingen op ongeveer dertig procent (Van den Maagdenberg, 2004). Bovendien is de uitkeringsafhankelijkheid onder deze groep groot. Deze slechte arbeidsmarktpositie is niet zonder consequenties voor de inkomenssituatie van vluchtelingen. Uitkeringsafhankelijkheid blijkt namelijk een belangrijke risicofactor voor armoede. Uit de Armoedemonitor van het SCP blijkt dat het aandeel huishoudens met een laag inkomen onder vluchtelingengroepen veel hoger is dan onder andere huishoudens. Voor de Irakese, Somalische en Afghaanse huishoudens ligt dit aandeel zelfs ruim boven de vijftig procent (Dagevos en Linden, 2005).

In de IntegratieBarometer 2005 werd reeds geconstateerd dat nogal wat vluchtelingen moeite hebben met rondkomen. In deze barometer is vooral nagegaan wat de slechte inkomenspositie in het dagelijks leven betekent en welke gevolgen dit heeft voor het integratieproces van vluchtelingen. Ook is onderzocht of vluchtelingen worden geconfronteerd met specifieke problemen die hun inkomenssituatie in negatieve zin beïnvloeden. Over deze aspecten van de inkomenspositie van vluchtelingen is namelijk vrij weinig bekend.

Sociale integratie

De uitkomsten van de IntegratieBarometer 2005 laten wat betreft de sociale integratie van vluchtelingen een wat positiever beeld zien. De meeste vluchtelingen voelen zich vrij en veilig in Nederland en voelen zich hier thuis. Daar staat tegenover dat vluchtelingen vooral sociale contacten onderhouden binnen de eigen groep. Zij willen wel meer contacten met Nederlanders, maar weten vaak niet de goede ingang te vinden.

Hoe de netwerken van vluchtelingen er nu precies uitzien en welke personen en instellingen belangrijk zijn voor de sociale integratie en de mate van lokale betrokkenheid is uit de eerste barometer echter niet exact op te tekenen. Ook is behoefte aan een goed inzicht in welke factoren nu in feite bepalen of men het naar zijn zin heeft in Nederland en welke rol transnationale banden spelen in het leven van vluchtelingen. Het tweede verdiepingsthema voor de IntegratieBarometer 2006 is dan ook sociale integratie. Daarbij is ook gekeken naar dwarsverbanden met het thema inkomen.

Het doel van de IntegratieBarometer is om de verschillende aspecten van integratie bij elkaar te brengen en om te laten zien dat de werkelijkheid rondom de integratie van vluchtelingen complexer en veelzijdiger is dan op basis van veel cijfermatige studies verondersteld wordt. Illustratief voor deze complexiteit is het citaat van een Burundese vluchteling:

“In mijn eigen land had ik het relatief beter dan hier. Ik had daar een goede baan en een goed salaris en woonde met mijn familie. Ik had alles in Burundi en nu ben ik relatief arm. Ik ben een optimist en zie dit als een les. Ik leer nu omgaan met weinig geld en op mezelf wonen in een kleine kamer. Ik had wel verwacht dat ik het hier beter zou hebben. Ik heb veiligheid gevonden maar heb problemen die ik niet eerder heb gehad” (man, Burundi, 5 jaar in Nederland).

In deze rapportage worden de vluchtelingen zelf veelvuldig aan het woord gelaten om het verhaal achter de cijfers te illustreren.

1.2 Omvang van de groep vluchtelingen in Nederland

Om een indruk te krijgen van de omvang van de groep waarover in deze IntegratieBarometer gesproken wordt, wordt eerst een schatting gegeven van het aantal vluchtelingen in Nederland.

In de afgelopen jaren hebben zich steeds meer immigranten afkomstig uit de niet-traditionele immigratielanden in Nederland gevestigd. Een aanzienlijk aandeel van deze nieuwkomers is als vluchteling naar Nederland gekomen. Exacte gegevens over het aantal in Nederland gevestigde vluchtelingen ontbreken echter. Op basis van cijfers met betrekking tot het geboorteland van de allochtone bevolking in Nederland is een schatting van tussen 200.000 tot

250.000 vluchtelingen aannemelijk. Deze schatting is gebaseerd op het aantal personen in Nederland dat geboren is in landen waar veel vluchtelingen vandaan komen (zie tabel 1.1).¹ De grootste groepen vluchtelingen zijn afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en (voormalig) Joegoslavië. De categorie 'overig Afrika' bestaat voor een belangrijk deel uit vluchtelingen afkomstig uit Angola, Sierra Leone, Sudan en Guinee.

De groep vluchtelingen groeit jaarlijks nog steeds met enkele duizenden: sinds 2000 worden er per jaar zo'n 10.000 asielverzoeken ingewilligd. Hoewel het aantal ingediende asielverzoeken de afgelopen jaren flink is afgenomen, is een blijvende toename van de vluchtelingenpopulatie in Nederland waarschijnlijk (zie tabel 1.2).

Tabel 1.1 Bevolking naar geboorteland uit belangrijke herkomstlanden van vluchtelingen op 1 januari 2006

Geboorteland	Aantal
Afghanistan	32.003
Ethiopië	7979
Irak	35.300
Iran	23.814
Joegoslavië (voormalig)	53.660
Somalië	13.700
Vietnam	12.196
Overig Afrika (1)	63.856
Totaal	245.770

(1) Exclusief Egypte, Ghana, Kaapverdië, Marokko en Zuid-Afrika.

Bron: CBS Statline, 2007

Tabel 1.2 Aantal ingediende en ingewilligde asielverzoeken tussen 2000 en 2005

Jaar	Ingediende verzoeken	Ingewilligde verzoeken
2000	43.560	9730
2001	32.580	10.580
2002	18.670	8820
2003	13.400	9760
2004	9780	10.170
2005	12.350 (1)	19.490 (2)

(1) Dit relatief hoge aantal wordt mede veroorzaakt door een groot aandeel tweede asielaanvragen.

(2) Dit relatief hoge aantal wordt mede veroorzaakt door beslissingen op langlopende asielverzoeken (de zogenaamde '26.000') en de 'schrijnende zaken' (dat wil zeggen die gevallen waarin de minister gebruikmaakt van haar discretionaire bevoegdheid) én die gevallen waarin de vergunning voor bepaalde tijd overging naar een vergunning voor onbepaalde tijd (hetgeen een beslissing vergde over het voortduren van hun beschermingsgrond).

Bron: CBS Statline, 2007

¹ Vanwege het feit dat alleen cijfers beschikbaar zijn over het geboorteland, en niet het immigratiemotief, is een meer exacte schatting niet te maken. Bekend is bijvoorbeeld dat met name de groep migranten uit (voormalig) Joegoslavië zowel bestaat uit vluchtelingen als arbeidsmigranten (voormalige gastarbeiders).

Het CBS verwacht dat in de periode tot 2050 de groep 'overige niet-westerse allochtonen' zal verdubbelen (CBS, 2007). De belangrijkste groei van deze groep zal in de komende jaren met name worden veroorzaakt door de tweede generatie. Het betreft hier dan vooral de kinderen van vluchtelingen.

Al met al laten de hierboven gepresenteerde cijfers zien dat de omvang van de doelgroep waar de IntegratieBarometer zich op richt aanzienlijk is.

1.3 De IntegratieBarometer en andere databronnen

Voordat we ingaan op hoe de verschillende thema's in de IntegratieBarometer zijn onderzocht, worden in de volgende paragraaf enkele bestaande databronnen kort besproken. Dit heeft als doel om de IntegratieBarometer te kunnen plaatsen in het licht van andere relevante datasets met betrekking tot de positie van vluchtelingen(groepen) in Nederland.

Tot enkele jaren geleden kon de maatschappelijk positie van vluchtelingen alleen worden bepaald aan de hand van veelal kleinschalige studies (zoals Brink, 1996; Van den Tillaart et al, 2000; Warmerdam en Van den Tillaart, 2002). Deze studies gaven weliswaar een goed beeld van de problemen waarmee vluchtelingen werden geconfronteerd, maar het was moeilijk om daarmee een representatief beeld te krijgen van de maatschappelijke positie van vluchtelingen. Hierin is in recente jaren verandering gekomen. In 2004 werd het Jaarrapport Integratie uitgebracht, gebaseerd op de SPVA-survey (Sociale Positie en Voorzieningengebruik van Allochtonen) onder de nieuwe etnische groepen, waaronder veel vluchtelingen (Van den Maagdenberg, 2004). Eveneens in 2004 heeft het CBS op basis van het Immigrantenpanel enkele publicaties naar buiten gebracht die meer zicht bieden op de sociaal-economische positie van asielmigranten (vergelijk Sprangers et al, 2004, Nicolaas et al, 2005). Tot slot verscheen in 2004 de eerste versie van de Integratiekaart van het WODC/CBS (Van Rijn et al, 2004). In deze rapportage worden periodiek diverse aspecten van het integratieproces van migranten beschreven. Hieronder gaan we kort in op de genoemde databronnen.

SPVA-survey Nieuwe etnische groepen

In 2003 is onder vijf nieuwe etnische groepen - te weten Afghanen, Iraniërs, Irakezen, (voormalig) Joegoslaven en Somaliërs - de SPVA-survey afgenomen. De SPVA-survey bevat gegevens over 3500 huishoudens en bijna 5600 personen. De SPVA-survey is gehouden onder personen uit de vijf herkomstlanden ongeacht hun immigratiemotief en omvat dus zowel arbeidsmigranten en asielmigranten als gezinsherenigers en -vormers. Ook in Nederland geboren kinderen van wie minimaal één van de ouders in het land van herkomst is geboren, maken deel uit van de dataset.² In de SPVA-survey zijn

² Gezien de relatief recente komst van deze groepen naar Nederland zal het aandeel van deze laatste groep overigens niet heel groot zijn.

verschillende aspecten van integratie opgenomen, zowel op het terrein van sociaaleconomische integratie als op het terrein van sociaal-culturele integratie. Een uitgebreide publicatie van deze gegevens staat in Van den Maagdenberg (2005). In deze publicatie worden de resultaten echter gerapporteerd naar herkomstland en is geen selectie gemaakt van de personen die als vluchteling naar Nederland zijn gekomen. Voor deze IntegratieBarometer is daarom een aanvullende analyse gemaakt van de SPVA-data specifiek voor vluchtelingen, om een zuiver beeld te krijgen van deze groep. In paragraaf 1.3 wordt de analyse op de SPVA-data nader toegelicht.

Immigrantenpanel

In het Immigrantenpanel zijn gegevens opgenomen over arbeidsdeelname en uitkeringsafhankelijkheid naar migratiemotief van alle immigranten die tussen 1990 en 2003 zijn ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Over de periode 1998-2003 zijn voor deze immigranten arbeidsmarkt-relevante gegevens beschikbaar. Asielmigranten zijn als aparte groep in het bestand te identificeren. Op basis van het Immigrantenpanel is een onderscheid naar bijvoorbeeld werkenden, uitkeringsgerechtigden en overig (onder wie mensen zonder uitkering) te maken. Omdat het populatiegegevens betreft, is een zeer betrouwbaar beeld van de sociaaleconomische positie van migranten te geven. De sociaaleconomische positie wordt bepaald aan de hand van de belangrijkste inkomstenbron van een persoon in dat jaar. Deze gegevens vormen een belangrijke bron voor het schetsen van de sociaaleconomische positie van vluchtelingen. Ook op dit databestand is daarom voor de IntegratieBarometer een aanvullende analyse gedaan, waarin in meer detail is ingezoomd op de vluchtelingengroep (zie ook paragraaf 1.3).

Integratiekaart

Tot slot noemen we de Integratiekaart 2006. In deze publicatie zijn de meest recente cijfers bijeengebracht rondom diverse domeinen van integratie van allochtonen in Nederland. Het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS vormt een belangrijke basis voor deze publicatie. In de Integratiekaart worden de gegevens naar herkomstgroepering gerapporteerd. Voor sommige thema's wordt een onderscheid gemaakt naar de kleinere etnische groepen in Nederland, waaronder een aantal landen waaruit veel vluchtelingen komen. Vaak ook worden de 'vluchtelingenlanden' gegroepeerd onder de categorie niet-westerse allochtonen. Voor de Integratiekaart geldt dat de gegevens een goede indicatie geven van de positie van migranten, maar we kunnen op basis van deze gegevens geen volledig zuivere beschrijving van de vluchtelingengroep maken.

Relatie met de IntegratieBarometer

Bovenstaande bronnen vormen een belangrijk raamwerk voor het onderzoek dat in het kader van de IntegratieBarometer is verricht. Deze bronnen vormen als het ware de achtergrond waartegen de IntegratieBarometer kan worden afgezet. Daarnaast past een opmerking over de afbakening van de onderzoeksgroep in de verschillende studies. De IntegratieBarometer richt zich, in

tegenstelling tot de andere genoemde bronnen, specifiek op vluchtelingen. In de barometer zijn personen opgenomen die op grond van asiel een verblijfs-status hebben gekregen in Nederland. Personen die nog in de asielprocedure zitten, zijn geen onderdeel van de onderzoekspopulatie. Ook worden tot de doelgroep van het onderzoek de gezinsherenigers gerekend die zich voegen bij statushouders.³

In het Jaarrapport Integratie (SPVA-survey Nieuwe etnische groepen) en de Integratiekaart is het land van herkomst de basis waarop uitspraken worden gedaan. Geboorteland is dus bepalend en niet het migratiemotief. Overigens geldt voor de SPVA-survey dat een uitsplitsing naar vluchtelingen wel mogelijk is. Voor het Immigrantenpanel geldt dat wel een uitsplitsing wordt gemaakt op basis van het migratiemotief. De groep asielmigranten worden als aparte categorie onderscheiden. In de groep asielmigranten zitten echter niet alleen vluchtelingen met een status maar ook asielzoekers die nog in procedure zitten, maar vanwege een verblijf van 6 maanden of langer in een opvang-centrum zich toch hebben mogen inschrijven in de gemeentelijke basisadministratie.

Ook gezinsherenigers van vluchtelingen die binnen drie maanden na hun statusverlening een aanvraag tot gezinshereniging hebben ingediend, worden in de statistieken gerekend tot asielmigranten. Is de aanvraag voor gezinshereniging na deze periode van drie maanden gedaan, dan vallen de gezinsherenigers van vluchtelingen ook administratief onder de categorie gezinsherenigers. Voor de volledigheid wordt hieronder een overzicht gegeven van de afbakening van de groepen zoals die in de verschillende studies wordt gehanteerd.

Tabel 1.3 Omschrijving doelgroep in de verschillende studies

Studie	Omschrijving doelgroep	Opmerkingen
IntegratieBarometer	Statushouders + gezinsherenigers van statushouders	-
Van den Maagdenberg (SPVA)	Land van herkomst	SPVA biedt mogelijkheid tot uitsplitsing naar migratiemotief (voor selectie statushouders en partners van statushouders)
Immigrantenpanel	Personen die zich hebben ingeschreven in de GBA met als migratiemotief asiel	Omvat statushouders en asielzoekers in procedure
Integratiekaart	Land van herkomst	-

³ Afhankelijk van het moment van aanvraag van gezinshereniging kunnen deze personen in de officiële statistieken worden geregistreerd als hetzij asielmigranten (indien dit binnen 3 maanden na de statusverlening van de aanvrager gebeurt), hetzij als reguliere gezinsherenigers.

1.4 Methodologische verantwoording

Voor de IntegratieBarometer 2006 zijn verschillende onderzoeksmethodieken ingezet, te weten:

- I. secundaire analyse;
- II. telefonische enquête onder het vluchtelingenpanel;
- III. kwalitatieve verdieping met diepte-interviews en focusgroepen.

In deze paragraaf wordt een verantwoording per methodiek gegeven.

I Secundaire analyses

Op het Immigrantenpanel en de SPVA-survey Nieuwe etnische groepen zijn voor deze studie aanvullende analyses gedaan. Het doel van deze analyse was om kerncijfers aangaande de vluchtelingenpopulatie in Nederland te presenteren.

Immigrantenpanel

Het CBS heeft in 2004 op basis van het Immigrantenpanel gerapporteerd over de arbeidsmarktpositie van verschillende immigrantengroepen (Sprangers, Nicolaas, Zorlu en Hartog, 2004). In aanvulling daarop zijn voor de barometer extra analyses gedaan die meer in detail inzoomen op de sociaaleconomische positie van vluchtelingen. Zo is bijvoorbeeld een verdere uitsplitsing gemaakt in het aantal sociaaleconomische categorieën, waarmee ook een beeld wordt verschaft van de groep studerende vluchtelingen. Daarnaast is het cohort van 1998 gedurende vijf jaren gevolgd. In hoofdstuk twee wordt uitgebreid over deze analyses gerapporteerd.

SPVA-data

Voor de IntegratieBarometer zijn aanvullende analyses verricht op de SPVA-gegevens om het verband tussen inkomen en sociale integratie nader te bestuderen. Daarbij is een zodanige selectie van respondenten gehanteerd dat alleen degenen die aangaven als vluchteling of als partner van een vluchteling naar Nederland te zijn gekomen, in de analyse zijn betrokken. In totaal betreft het 2575 personen. In hoofdstuk vier zijn de uitkomsten van deze analyses gepresenteerd.

II Vluchtelingenpanel

Het uitgangspunt bij de opzet van de barometer is dat het gaat om een kwalitatieve monitor die inzicht moet bieden in de belemmeringen en mogelijkheden die vluchtelingen tegenkomen bij hun integratieproces in de Nederlandse samenleving. Het doel is niet om tot kerncijfers aangaande de vluchtelingenpopulatie in Nederland te komen. Deze cijfers worden ontleend aan de bestaande grootschalige databronnen, in het bijzonder het Immigrantenpanel en de SPVA-survey (zie hierboven).

In 2005 zijn 202 vluchtelingen bevestigd in de eerste meting van het vluchtelingenpanel. De bedoeling was om gedurende een aantal jaren een groep vluchtelingen te volgen. In 2006 is daarom een tweede meting uitgevoerd. Na de eerste meting hebben 169 vluchtelingen aangegeven dat zij in principe bereid zijn om ook aan tweede meting van de IntegratieBarometer deel te nemen. Meestal moet worden uitgegaan van een uitvalpercentage van zo'n veertig procent, maar in dit geval bleek het uitvalpercentage veel hoger. Tweeënzestig procent van de deelnemers die aangaven bereid te zijn om deel te nemen aan vervolgmetingen, heeft om verschillende redenen niet meegewerkt aan het tweede panel. Het ondanks herhaalde pogingen niet kunnen bereiken van de respondent en afgesloten telefoonnummers bleken veruit de belangrijkste redenen voor de non-respons (respectievelijk 37% en 24% van de uitval).

Voor de aanvulling van het panel van 2005 zijn nieuwe respondenten geworven. Vanwege de onzichtbaarheid van vluchtelingen in veel registraties is het niet mogelijk om op basis van een aselechte steekproef een panel van vluchtelingen samen te stellen. Net als bij de eerste panelmeting in 2005 zijn daarom verschillende lokale stichtingen van VluchtelingenWerk opnieuw benaderd om adressen aan te leveren. Daarnaast zijn ook nog het UAF, Emplooi en VON benaderd voor adressen van vluchtelingen. De meeste vluchtelingen in het panel zijn echter geworven via de lokale Stichtingen van VluchtelingenWerk. De aanlevering van adressen is helaas achtergebleven bij de verwachtingen, waardoor het niet mogelijk bleek om hetzelfde aantal respondenten als bij de eerste meting van de barometer te realiseren. In totaal zijn nog 158 adressen extra aangeleverd. De respons hierop was zestig procent. Uiteindelijk zijn er 155 telefonische enquêtes afgenomen onder 64 respondenten die ook aan de vorige meting hebben deelgenomen en onder 91 nieuwe respondenten.

Voor een longitudinaal onderzoek is het belangrijk dat de samenstelling van het panel op een aantal kernvariabelen min of meer gelijk blijft. Doordat er veel nieuwe deelnemers zijn toegevoegd aan het panel, is het mogelijk dat de achtergrondkenmerken van de nieuwe deelnemers van invloed zijn op de resultaten van de nieuwe meting. In tabel 1.4 zijn daarom de twee panelmetingen op achtergrondkenmerken met elkaar vergeleken.

Tabel 1.4 Vergelijking panel 2005 met panel 2006 (in %)

	Panel 2005	Panel 2006	Nieuwe etnische groepen SPVA ⁴
<i>Land van herkomst</i>			
Somalië	10	6	12
Afghanistan	18	18	13
Irak	21	14	18
Iran	9	14	11
Anders	43	47	-
<i>Geslacht</i>			
Man	55	55	55
Vrouw	45	45	45
<i>Leeftijd</i>			
Jonger dan 19 jaar	3	4	37
20 t/m 29 jaar	26	23	18
30 t/m 39 jaar	40	32	22
40 t/m 49 jaar	22	31	13
50 jaar en ouder	9	11	11
<i>Opleidingsniveau thuisland</i>			
Geen diploma	12	13	10
Basisonderwijs	16	10	22
v(m)bo/mavo	20	13	16
mbo/havo/vwo	21	22	30
hbo/wo	27	36	23
Anders	5	7	-
<i>Verblijfsduur</i>			
Maximaal 2 jaar	3	7	1
2-4 jaar	14	12	8
5-9 jaar	62	57	42
10-14 jaar	15	18	40
15 jaar of langer	6	7	9

Verschil metingen 2005 en 2006

Uit tabel 1.4 blijkt dat de verschillen tussen de eerste en tweede meting beperkt zijn. In het panel van 2006 bevinden zich iets minder Somaliërs en Irakezen en iets meer Iraniërs in vergelijking met de vorige keer. Daarnaast is de deelname uit de leeftijdsgroep 30-39 jaar iets gedaald, terwijl de groep 40-49 jaar iets meer is vertegenwoordigd ten opzichte van vorig jaar. Tot slot is er nog een toename van het respondenten met een hbo/wo achtergrond ten opzichte van vorig jaar. De genoemde verschillen zijn echter niet significant.

Vergelijking panel met kwantitatieve data

Om een beeld te krijgen in hoeverre de deelnemers aan het panel een goede afspiegeling vormen van de vluchtelingengroep, zijn de achtergrondkenmerken van de geïnterviewde vluchtelingen op een rij gezet en daar waar mogelijk vergeleken met de kenmerken van een referentiegroep. Als referentiegroep wordt de populatie van de SPVA-survey Nieuwe etnische groepen genomen (zie de laatste kolom in tabel 1.4).

⁴ Ontleend aan Van den Maagdenberg (red.) (2004), *Jaarrapport Integratie 2004*, ISEO, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Uit tabel 1.4 blijkt dat de onderzochte groep op een aantal onderdelen niet helemaal representatief is. Zo is het aantal Somalische vluchtelingen ondervertegenwoordigd in de meting van 2006. Daarnaast is de leeftijdsgroep jonger dan 19 jaar sterk ondervertegenwoordigd. De oudere leeftijdsgroepen zijn daardoor iets oververtegenwoordigd. Het zijn dus vooral volwassen vluchtelingen die aan het woord komen. Tot slot wijken de respondenten van de meting uit 2006 ook af wat betreft opleidingsniveau. De hbo'ers/wo'ers zijn oververtegenwoordigd, vluchtelingen met alleen basisonderwijs zijn enigszins ondervertegenwoordigd.

Geconcludeerd kan worden dat de meting uit 2006 op een beperkt aantal punten afwijkt van de vorige meting. Deze verschillen zijn echter niet significant. Ook de verschillen met de referentiegroep zijn beperkt. Er is daarom besloten om niet tot weging over te gaan.⁵ Bij dit besluit heeft ook het doel van de barometer een rol gespeeld. Het gaat immers om een kwalitatieve monitor die met name de achtergrond van integratieprocessen in kaart zal brengen. Voor zover het paneldata betreft, pretenderen wij dan ook geen uitspraken te doen voor de totale groep vluchtelingen in Nederland.

Tot slot moet worden opgemerkt dat de wijze van werving van respondenten (voornamelijk via de lokale stichtingen van VluchtelingenWerk) enige vertekening van de uitkomsten met zich mee kan brengen. Vluchtelingen die niet meer in beeld zijn bij of geen goede relatie hebben met VluchtelingenWerk worden op deze wijze namelijk onvoldoende voor het onderzoek geselecteerd. Op basis van de beschikbare kennis kunnen we echter niet vaststellen of het nou juist de actievare vluchtelingen zijn die veel contacten met VluchtelingenWerk onderhouden of dat het juist met name de vluchtelingen zijn waarbij de integratie problematischer verloopt. Gezien de diverse samenstelling van het panel hebben we echter geen reden om aan te nemen dat er in dit opzicht een grote vertekening is opgetreden. Mogelijk is de manier waarop respondenten zijn geselecteerd wel van invloed op de mening die vluchtelingen hebben over VluchtelingenWerk en het belang van deze organisatie voor hun integratieproces. Enige vertekening van de uitkomsten op dit vlak is ook aannemelijk.

III Kwalitatieve verdieping

In deze barometer staan twee thema's centraal, namelijk de inkomenspositie en sociale integratie. In aanvulling op onderzoeksmateriaal uit het panel is een extra verdieping via diepte-interviews en focusgroepen gerealiseerd. Centraal in deze verdieping stonden de achtergronden en oorzaken van een kwetsbare inkomenspositie en de sociale integratie van vluchtelingen. In aanvulling daarop is ook aandacht besteed aan het thema werk. Dit thema is ook aan bod gekomen in de eerste meting van de barometer maar is in dit onderzoek verder uitgediept. De verdieplingslag heeft vooral als doel zicht te krijgen op het verhaal achter de cijfers en het vinden van verbanden en verklaringen.

⁵ Weging kan bijvoorbeeld worden gebruikt als duidelijk is dat een bepaalde groep respondenten ondervertegenwoordigd is. In dat geval laat men de scores van respondenten uit die groep zwaarder meetellen om de vertekening te corrigeren.

Diepte-interviews

Er zijn met 25 vluchtelingen uitgebreide face-to-facegesprekken gevoerd rondom de thema's sociale integratie, inkomen en werk (acht à negen gesprekken per thema). Er is gekozen voor een face-to-facebenadering, omdat uit de vorige meting is gebleken dat telefonische gesprekken soms te weinig diepgang opleveren. Bij de selectie van de respondenten is gestreefd naar voldoende spreiding naar achtergrondkenmerken zoals woonomgeving (stad/platteland), geslacht, huishoudsituatie (wel of geen kinderen), verblijfsduur en herkomstland.

Focusgroepen

In aanvulling op de diepte-interviews zijn twee gesprekken met focusgroepen georganiseerd; één gesprek met vrouwen en één gesprek met mannen. In beide groepsgesprekken zijn zowel thema's rondom sociale integratie (onder meer: thuis zijn/thuis voelen, belang van familie en transnationale contacten) als rondom werk aan bod gekomen. In de gesprekken is vooral aandacht besteed aan de stimulerende of belemmerende factoren die vluchtelingen ervaren als het gaat om respectievelijk het verwerven van werk en een goede inkomenspositie en het zich thuis voelen in Nederland. Deelnemers voor de focusgroepen zijn via het panel geworven. Bij de selectie is in ieder geval gestreefd naar een spreiding naar herkomstland, leeftijd en economische activiteit. Wel is hier wat kritischer gekeken naar de beheersing van het Nederlands. In een groepsgesprek moeten deelnemers daarin namelijk iets vaardiger zijn dan bij een een-op-eengesprek.

Onderzoek onder de Nederlandse bevolking

VluchtelingenWerk heeft samen met TNS NIPO een internetonderzoek uitgezet onder de Nederlandse bevolking met betrekking tot hun opvattingen over en ervaringen met vluchtelingen. Doel van dit onderdeel van de Integratie-Barometer is om het integratieproces van vluchtelingen vanuit een tweezijdig perspectief te beschouwen en dus ook de mening van de Nederlandse bevolking bij de barometer te betrekken. Omwille van de vergelijkbaarheid door de jaren heen zijn de vragen zo veel mogelijk hetzelfde geformuleerd als bij de meting van 2005. Het veldwerk voor deze meting is uitgevoerd door TNS NIPO. Op basis van de aangeleverde gegevens van TNS NIPO heeft RegioPlan deze gegevens tot een hoofdstuk in dit rapport verwerkt.

1.5 Leeswijzer

Deze rapportage is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 worden kerncijfers, afkomstig uit het Immigrantenpanel, betreffende de sociaaleconomische positie van alle vluchtelingen in Nederland gepresenteerd. Dit hoofdstuk vormt als het ware het kader voor het daaropvolgende hoofdstuk 3 rondom de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen. In dat hoofdstuk wordt op basis van onze panelstudie en de gehouden diepte-interviews het thema werk en werk-

loosheid nader verkend. Vervolgens komt in hoofdstuk 4 de inkomenspositie aan bod. Daarin wordt zowel gekeken naar de feitelijke inkomenspositie van vluchtelingen als de beleving daarvan en de sociale en materiële gevolgen van een slechte inkomenspositie. De bevindingen in dit hoofdstuk hebben een duidelijke relatie met de thema's werk en sociale integratie. In hoofdstuk 5 staat de sociale integratie van vluchtelingen centraal. Het gaat in dit hoofdstuk onder andere om aspecten als sociale contacten, maatschappelijke participatie, lokale betrokkenheid en het belang van (transnationale) familiebanden. In hoofdstuk 6 wordt vervolgens ingegaan op de vraag in hoeverre men zich thuisvoelt in Nederland en wat dat thuisvoelen dan eigenlijk precies inhoudt. In hoofdstuk 7 is de Nederlandse bevolking, vanuit de gedachte van de wederkerigheid van het integratieproces, aan het woord gelaten over de opvang en integratie van vluchtelingen. Het rapport wordt afgesloten met conclusies en een aantal aandachtspunten (hoofdstuk 8). In het slothoofdstuk worden ook de uitkomsten van het onderzoek onder de vluchtelingen en de Nederlandse bevolking tegen elkaar afgezet.

Bronnen per hoofdstuk

Omdat de IntegratieBarometer is opgebouwd op basis van verschillende databronnen wordt hieronder per hoofdstuk kort aangegeven welk type bronnen daarvoor primair zijn gebruikt.

Tabel 1.5 Gebruikte bronnen per hoofdstuk

Hoofdstuk	Type bron
Hoofdstuk 1: Inleiding en methodologische verantwoording	Niet van toepassing
Hoofdstuk 2: Trajecten van sociaal-economische participatie	Secundaire bronnen
Hoofdstuk 3: Vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt	Secundaire bronnen Panel Interviews Focusgroepen
Hoofdstuk 4: Inkomen en inkomenspositie	Secundaire bronnen Panel Interviews
Hoofdstuk 5: Sociale integratie	Secundaire bronnen Panel Interviews Focusgroepen
Hoofdstuk 6: Thuis in Nederland?	Panel Interviews Focusgroepen
Hoofdstuk 7: Nederlanders over vluchtelingen	NIPO-enquête
Hoofdstuk 8: Conclusies	Secundaire bronnen Panel Interviews Focusgroepen

2 **TRAJECTEN VAN SOCIAALECONOMISCHE PARTICIPATIE**

In dit hoofdstuk worden enkele kerncijfers van de sociaaleconomische positie van alle vluchtelingen in Nederland gepresenteerd. Deze gegevens bieden een kader waartegen de meer kwalitatieve informatie in de rest van dit rapport kan worden afgezet. De kerncijfers komen van het Immigrantenpanel van het CBS. Aan de hand van deze gegevens zal de maatschappelijke positie van vluchtelingen in Nederland worden gezien en zal deze worden gerelateerd aan de verblijfsduur van vluchtelingen in dit land.

Allereerst wordt onderzocht of de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen in Nederland verschilt van andere migrantengroepen. Ook wordt gekeken of de sociaaleconomische positie van vluchtelingen wordt beïnvloed door factoren als verblijfsduur, sekse en land van herkomst. We doen dit aan de hand van een analyse waarin we nagaan wat de belangrijkste inkomstenbronnen van vluchtelingen zijn. Hierbij zal een vergelijking worden gemaakt tussen vluchtelingen die zich respectievelijk in 1990, 1995 en 2000 hebben ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Voor deze groepen wordt de sociaaleconomische positie in 2003 bestudeerd (paragraaf 2.1). In een navolgende analyse zal één cohortgroep, namelijk vluchtelingen die zich in 1998 hebben ingeschreven in de GBA, gedurende een periode van vijf jaar worden gevolgd. Dit biedt inzicht in de jaarlijkse ontwikkeling in de sociaaleconomische positie van deze groep (paragraaf 2.2). De belangrijkste conclusies volgen in paragraaf 2.3.

2.1 **Sociaaleconomische positie in 2003**

In tabel 2.1 staan de cijfers over de netto arbeidsmarktparticipatie¹ en de werkloosheidscijfers voor de vijf belangrijkste vluchtelingengroepen. Voor het jaar 2003 blijkt dat de nettoparticipatie van vluchtelingen erg laag is. Onder de Afghanen, Irakezen en Somaliërs is het aandeel werkenden van de beroepsbevolking zelfs minder dan dertig procent. Hiertegenover liggen de werkloosheidspercentages voor deze groepen op een uitermate hoog niveau. Voor sommige vluchtelingengroepen bedraagt de werkloosheid meer dan veertig procent. Bovendien is het werkloosheidspercentage voor de belangrijkste vluchtelingengroepen tussen 2003 en 2004 verder toegenomen (Integratiekaart, 2006).

¹ De netto arbeidsmarktparticipatie geeft aan hoe groot het aandeel per bevolkingsgroep is tussen de 15 en de 65 jaar dat feitelijk een betaalde baan heeft van ten minste 12 uur.

Tabel 2.1 Arbeidsmarktpositie vluchtelingen 2003 (in %)

	Percentage werkenden	Percentage werklozen
Afghanen	27	37
Irakezen	28	39
Iraniërs	43	25
(voormalig) Joegoslaven	55	17
Somaliërs	26	36

Bron: Jaarrapport Integratie 2004. ISEO/SCP (SPVA-03 gewogen)

Deze cijfers steken niet alleen schril af tegen de arbeidsmarktprestaties van de autochtone beroepsbevolking in Nederland, ook vergeleken met klassieke migrantengroepen nemen vluchtelingen een zeer ongunstige maatschappelijke positie in. Dit betreft in het bijzonder de hoge werkloosheid. Zo bedroeg het werkloosheidspercentage in 2003 voor de Turkse en Marokkaanse beroepsbevolking minder dan twintig procent. Voor de Surinamers in Nederland lag de werkloosheid in dat jaar op niet meer dan tien procent (CBS, 2004).

2.1.1 De sociaaleconomische positie door de tijd vergeleken

Om meer zicht te krijgen op de ontwikkeling van de maatschappelijke positie van vluchtelingen door de tijd, zijn nadere analyses verricht op het Immigrantenpanel van 2003. Hierbij hebben we de uitkomsten vergeleken met die van twee andere migrantengroepen, te weten de gezinsherenigers en de gezinsvormers. De overeenkomst tussen deze drie groepen is dat zij allemaal niet met (primair) economische motieven naar Nederland zijn gekomen. Zodoende kan een zinvolle vergelijking tussen de genoemde migrantengroepen worden gemaakt. Aan de andere kant is bekend dat vluchtelingen gemiddeld hoger zijn opgeleid dan de twee vergelijkingsgroepen (o.a. Zorlu en Traag, 2005). In theorie lijkt de uitgangspositie van vluchtelingen dan ook gunstiger dan die van de gezinsvormers en -herenigers. Hierna bekijken we of dit ook inderdaad het geval is.

In de analyse zijn drie verschillende cohorten geselecteerd: asielmigranten die zich in 1990, 1995 of 2000 hebben ingeschreven in het gemeentelijke bevolkingsregister, het GBA.² Met een meting van de positie van vluchtelingen in 2003 is de inschrijvingsduur dan respectievelijk dertien, acht en drie jaar.³ De maatschappelijke positie is inzichtelijk gemaakt aan de hand van de belangrijkste inkomstenbron, met daarbij onderscheid in de volgende

² Geselecteerd zijn migranten met asiel als migratiemotief van 16 jaar of ouder in het jaar van inschrijving en niet ouder dan 64 jaar op de peildatum (2003). Strikt genomen worden in de analyse dus ook een aantal asielmigranten meegenomen die nog geen vluchtelingenstatus hebben (zie ook noot 3). In de lopende tekst zullen we niettemin spreken van vluchtelingen.

³ Vluchtelingen zonder status mogen zich inschrijven in de GBA als ze langer dan een half jaar gebruikmaken van de opvang. De cohorten zijn bepaald op basis van het jaar van inschrijving en zijn dus niet hetzelfde als de verblijfsduur in Nederland of het moment van statusverlening.

categorieën: inkomen via werk, inkomen uit een bijstandsuitkering, inkomsten uit overige uitkeringen (i.h.b. werkloosheid en arbeidsongeschiktheid) of pensioen, geen eigen inkomstenbron (de inactieven) en inkomen uit studiefinanciering. We zullen de patronen zoals weergegeven in de figuren 2.1a-2.1c achtereenvolgens bespreken.

Werk

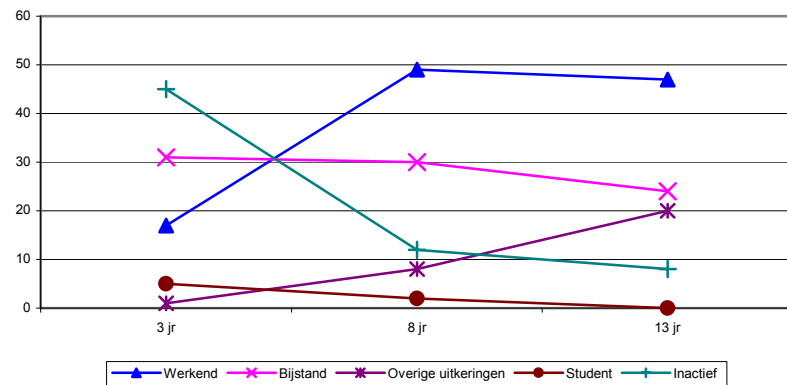
Uit de data blijkt over het algemeen dat hoe langer vluchtelingen in Nederland verblijven, hoe groter de kans is dat zij werk hebben. Zo is bijna de helft van degenen die zich in 1990 als asielmigrant bij een gemeente hebben ingeschreven, in het jaar 2003 werkend. Ter vergelijking: van de vluchtelingen uit het jaar 2000 is dit minder dan een vijfde. Opvallend is echter de knik in de stijgende trend van het aandeel werkenden tussen de cohortgroep 1990 en 1995. Degenen die acht jaar (cohort uit 1995) en dertien jaar (cohort uit 1990) als vluchteling staan ingeschreven, werken in ongeveer gelijke mate. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de eerstgenoemde groep niet direct aansluiting vond op de arbeidsmarkt vanwege de recessie begin jaren negentig. Men raakte daardoor langdurig werkloos en profiteerde slechts in beperkte mate van de economische groei rond het millennium. Hiertegenover diende het cohort uit 1995 zich op een gunstiger moment op de Nederlandse arbeidsmarkt aan.

De gezinsherenigers laten een vergelijkbaar patroon zien. Het aandeel werkenden is onder de groep die nog maar kort in Nederland is, lager dan onder degenen die hier al langer verblijven. Opnieuw zien we dat de verschillen tussen het cohort van 1990 en 1995 beperkt zijn. Daarentegen wijken de gezinsvormers sterk af van de twee besproken groepen. Voor deze migranten daalt het aandeel werkenden op de arbeidsmarkt, naarmate men langer in Nederland verblijft. Degenen die zich in 2000 bij gemeenten hebben ingeschreven, zijn vaker aan de slag dan degenen die al tien jaar langer in dit land verblijven. Het verschil zou kunnen worden verklaard door het feit dat men na enige tijd in Nederland kinderen krijgt en zich daarmee uit het werkende leven terugtrekt.

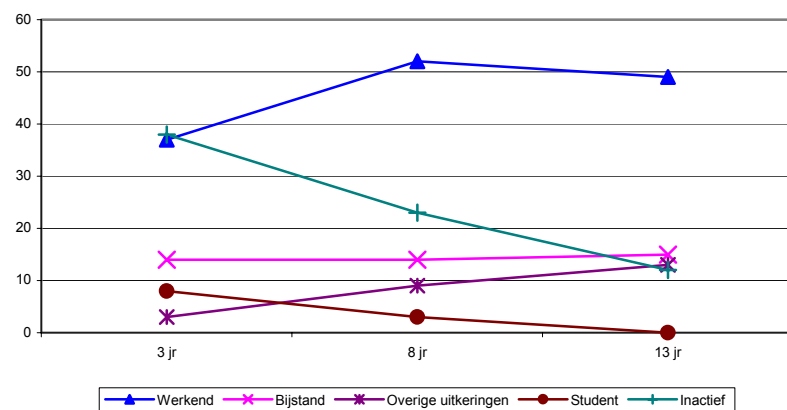
Overigens zien we dat het hogere opleidingsniveau onder vluchtelingen zich niet vertaalt in een hoger aandeel werkenden. De verschillen met de gezinsherenigers zijn erg klein, terwijl de gezinsvormers zich in sterkere mate op de Nederlandse arbeidsmarkt aandienen. Een vergelijkbare conclusie treffen we aan in Nicolaas et al. (2005). De auteurs concluderen op basis van het Immigrantenpanel dat gezinsmigranten eerder hun weg weten te vinden op de arbeidsmarkt in Nederland dan de groep van asielmigranten.⁴

⁴ De auteurs baseren hun conclusie op een cohort van 1995, waarvan in de periode tot en met het jaar 2000 wordt gekeken naar het percentage met werk. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen gezinsvormers, gezinsherenigers en asielmigranten.

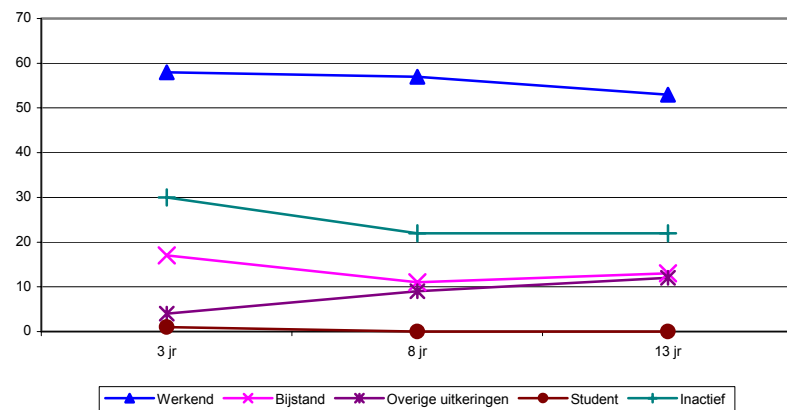
Figuur 2.1a Asielmigranten naar inschrijvingsduur en inkomstenbron (in %)

Figuur 2.1b Gezinsherenigers naar inschrijvingsduur en inkomstenbron (in %)

Figuur 2.1c Gezinsvormers naar inschrijvingsduur en inkomstenbron (in %)

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

Een belangrijke verklaring wordt in deze studie gelegd bij de langdurige periode waarin asielzoekers (in afwachting op de statusverlening) niet mogen werken. Een deel van de asielmigranten die zich bij gemeenten inschrijven (en dus ook deel uitmaken van het Immigrantenpanel) mag zich in de praktijk namelijk niet vrij op de arbeidsmarkt bewegen. Dit geldt in elk geval voor degenen voor wie de asielprocedure nog niet is afgerond en voor degenen die onder de oude Vreemdelingenwet een voorlopige vergunning tot verblijf (VVTV) hadden.⁵ In het navolgende hoofdstuk zal in aanvulling hierop nog een aantal andere factoren ter verklaring hiervan worden besproken.

Bijstand en overige uitkeringen

Vluchtelingen ontvangen verhoudingsgewijs vaak een bijstandsuitkering. Dit geldt voor alle drie de cohorten. Wel vertoont het aantal vluchtelingen dat afhankelijk is van de bijstand, door de tijd heen een licht dalende trend. Degenen die al langer dan tien jaar in dit land verblijven, doen in iets mindere mate een beroep op de bijstand dan zij die zich kortere tijd geleden in de gemeentelijke bevolkingsregisters hebben ingeschreven. Hiertegenover zien we dat het beroep op andere uitkeringen (in het bijzonder uitkeringen in het kader van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid) structureel toeneemt naarmate men langer in Nederland verblijft. Deze tendens is begrijpelijk, gegeven het feit dat vluchtelingen eerst gewerkt moeten hebben alvorens voor dergelijke arbeidsgerelateerde uitkeringen in aanmerking te komen.⁶

Onder de gezinsherenigers is het relatieve aantal bijstandsontvangers vrijwel constant en bij de gezinsvormers zien we eerst een licht dalende trend en daarna een licht stijgende trend. Wel is de bijstandsafhankelijkheid onder deze groepen over de gehele linie kleiner dan onder vluchtelingen. Met betrekking tot de overige uitkeringen zien we (evenals bij vluchtelingen) een toenemend gebruik naarmate men langer in Nederland verblijft. Opnieuw ligt het gebruik op een lager niveau dan onder de asielmigranten.

Gesteld kan worden dat het gemiddeld hoge opleidingsniveau van vluchtelingen dus geenszins een kleiner risico op een bijstands- of arbeidsgerelateerde uitkering betekent. Een vergelijkbare conclusie geldt voor hun verblijfsduur. Een langere duur van inschrijving bij gemeenten betekent allerminst een sterk afnemend risico op het ontvangen van een uitkering.

⁵ Asielzoekers die langer dan een half jaar in de centrale opvang verblijven, komen in aanmerking voor inschrijving in de GBA. Voor 1 juni 2000 was deze termijn nog een jaar. Asielzoekers met een VVTV mochten onder de oude Vreemdelingenwet die tot 2001 van toepassing was, pas na twee jaren betaalde arbeid verrichten.

⁶ Overigens maakt ook het pensioen deel uit van de deze categorie overige uitkeringen. Gezien de nog jonge leeftijd van de meesten vluchtelingen in Nederland, zal deze uitkering het beeld nauwelijks beïnvloeden.

Inactiviteit

Het relatieve aantal inactieven (dat wil zeggen personen zonder eigen inkomstenbron) is dalende in alle drie de figuren. Hoe langer men bij gemeenten staat ingeschreven, hoe minder vaak men inactief is. Van degenen die al geruime tijd (dertien jaar) in Nederland staan ingeschreven, is nog minder dan tien procent inactief. Bij de groep vluchtelingen lijkt het er dan ook op, meer dan bij de andere twee migrantengroepen, dat er een uitwisseling plaatsvindt tussen inactiviteit en werk. De daling van het aandeel inactieven tussen het cohort van 1995 en 2000 is net zo groot als de stijging van het aandeel werkenden tussen beide cohorten.

Overigens dienen we bij deze uitkomsten opnieuw de invloed van wettelijke regelingen te betrekken. Zo hebben asielmigranten zonder status (in casu: de groep die al langer dan een half jaar gebruikmaken van de centrale opvang, maar zich wel bij gemeenten hebben ingeschreven) geen recht op een bijstandsuitkering. Omdat deze groep evenmin recht op arbeid heeft, is de kans op inactiviteit onder (een deel van de) asielmigranten vanzelfsprekend groter. Daarnaast kwamen de asielmigranten met een VVTV onder de oude Vreemdelingenwet niet in aanmerking voor bijstand, in tegenstelling tot mensen met een A-status. Deze personen werden eveneens als inactief geregistreerd. Onder de nieuwe Vreemdelingenwet (vanaf 2001) heeft deze groep wél recht op een uitkering. Ook deze situatie is van invloed (geweest) op de hoge inactiviteit onder vluchtelingen in Nederland.

Opleiding

Zoals te verwachten valt, neemt het aantal vluchtelingen dat een opleiding volgt met de jaren af. Het gaat immers om personen in de volwassen leeftijd, die zich na verloop van tijd vooral zullen oriënteren op werk of de opvoeding van kinderen. Overigens worden hier alleen degenen geregistreerd, die een studie volgen en hierbij studiefinanciering ontvangen. Daarom kan er bij de vluchtelingengroep sprake zijn van een onderschatting van het aantal personen in opleiding. Vluchtelingen komen hier vaak wegens hun oudere leeftijd namelijk niet altijd voor in aanmerking. In de praktijk blijken vluchtelingen nogal eens via een uitkering van het UAF te studeren.

Het aantal personen dat aangeeft een opleiding te volgen, is onder alle migrantengroepen zeer klein. Gezinsherenigers volgen net iets vaker een opleiding dan de andere twee migrantengroepen. Maar voor alle migrantengroepen geldt dat als men al langere tijd in Nederland is, er geen opleidingen meer worden gevolgd. Tegen die tijd hebben degenen die een opleiding wilden volgen, deze inmiddels afgerond. Daarnaast geldt voor alle migrantengroepen dat men alleen tot de leeftijd van dertig jaar een beroep op de Wet studiefinanciering kan doen. Deze leeftijdsgrens overschrijden veruit de meeste migranten op het moment dat men al tien jaar of langer in een Nederlandse gemeente staat ingeschreven.

2.1.2 De positie van vluchtelingenvrouwen nader bekeken

Sekse blijkt een belangrijke factor als het gaat om de maatschappelijke positie. In alle drie migrantengroepen en in alle cohortgroepen blijken mannen vaker betaalde arbeid te verrichten dan vrouwen. Vrouwen ontvangen daarentegen vaker een bijstandsuitkering en zijn vaker inactief.

In tabel 2.2 wordt de specifieke positie van vluchtelingenvrouwen verduidelijkt. Wat blijkt is dat vrouwen die nog maar kort in een gemeente staan ingeschreven, zich slechts mondjesmaat op de arbeidsmarkt begeven. De helft van hen behoort tot de inactieve bevolking (gedefinieerd als zijnde zonder eigen inkomstenbron), terwijl bijna twee vijfde een bijstandsuitkering ontvangt. Vrouwen die zich al langer geleden in de gemeentelijke bevolkingsregisters hebben ingeschreven, doen het over het algemeen beter, maar nog altijd is het verschil met mannelijke vluchtelingen groot. Zo zien we voor het cohort van 1990 dat minder dan een derde van de vrouwen werkt. Wel neemt het aandeel inactieve vrouwen zichtbaar af naarmate men langer in Nederland verblijft.

Tabel 2.2 Sociaaleconomische categorie in 2003 naar vestigingsjaar voor mannelijke en vrouwelijke vluchtelingen in Nederland (%)

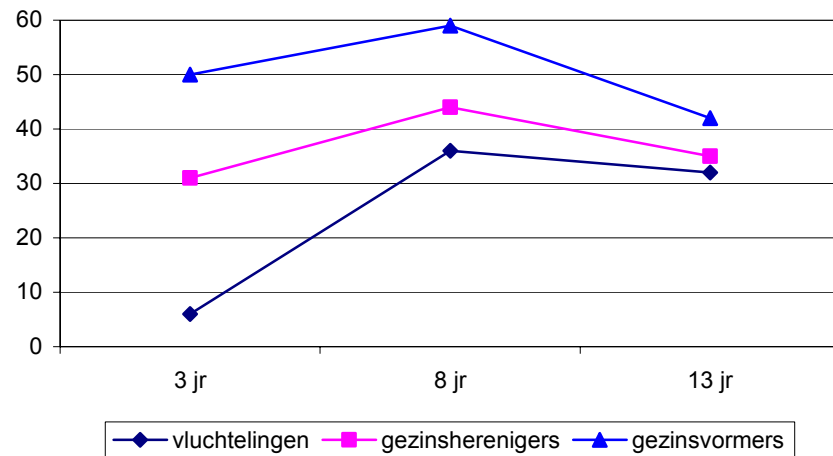
	Cohort 1990		Cohort 1995		Cohort 2000	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Werknemer/zelfstandige	56	32	56	36	24	6
Bijstand (Abw)	17	37	24	39	27	39
Werkloos (WW)	6	4	4	2	1	0
Overige uitkeringen	14	15	4	4	1	1
Scholier/student	0	0	2	3	5	5
Inactief	5	12	10	15	43	49

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

Voor de andere migrantengroepen geldt een vergelijkbaar patroon. Vrouwen werken beduidend minder vaak en behoren in hogere mate tot de inactieve bevolking. Overigens treedt dit patroon ook op als we kijken naar de gehele bevolking in Nederland. De netto arbeidsmarktparticipatie voor mannen is in 2005 72 procent. Voor vrouwen ligt dit op 54 procent (CBS Statline, 2006).

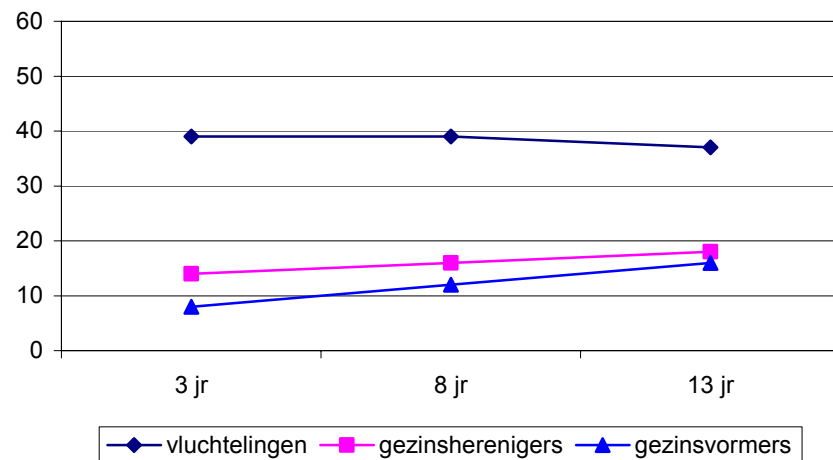
In de figuren 2.2a en 2.2b zijn de werkende vrouwen en de vrouwen die van een uitkering afhankelijk zijn uitgelicht. Op deze manier vergelijken we de positie van vluchtelingenvrouwen met de vrouwen die in het kader van gezinshereniging en -vorming naar Nederland zijn gekomen. Wat opvalt is dat zowel vrouwelijke gezinsherenigers als -vormers actiever zijn op de arbeidsmarkt. Met name de gezinsvormers blijken veel te werken. Vluchtelingenvrouwen in alle drie de cohortgroepen werken minder vaak dan de andere twee migrantengroepen.

Figuur 2.2a Werkende vrouwen naar verblijfsduur en migrantengroep (in procenten)

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

Figuur 2.2b Vrouwen met een bijstandsuitkering naar verblijfsduur en migratiemotief (in procenten)

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

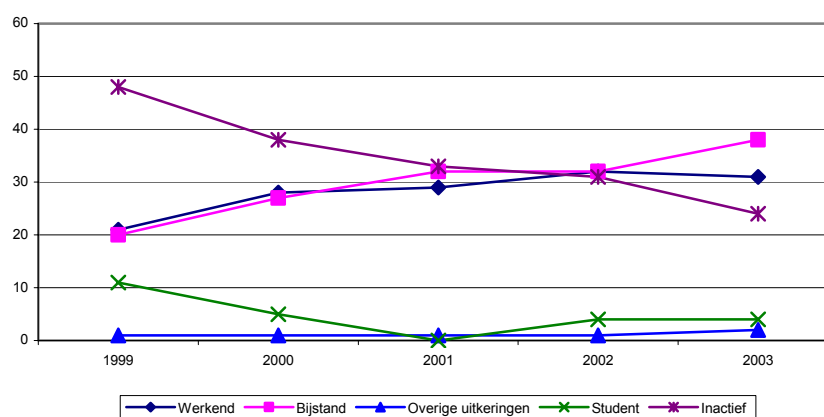
Daarnaast wordt duidelijk dat vluchtelingenvrouwen veel vaker dan de andere groepen afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering. Door de tijd heen blijft deze afhankelijkheid bovendien erg groot. Er is geen daling te zien van het aandeel vrouwelijke bijstandsgerechtigde vluchtelingen naarmate men langer in Nederland verblijft. Dit in tegenstelling tot de twee andere migrantengroepen. Voor elk cohort geldt bovendien dat er meer vluchtelingenvrouwen afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering dan dat er werken.

2.2 De sociaaleconomische positie van het 1998-cohort

Om iets meer te kunnen zeggen over patronen door de tijd heen, is een groep volwassen vluchtelingen gevolgd die zich in 1998 heeft ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie (GBA). Er is voor deze cohortgroep gekozen, omdat vanaf toen de verplichte inburgering gold. De verwachting is dat vluchtelingen uit dit cohortjaar een min of meer vergelijkbaar integratietraject zullen doormaken: beginnend bij een hoge mate van inactiviteit en bijstandsafhankelijkheid en uitmondend in een groter aandeel werkenden.

In figuur 2.3 zien we de sociaaleconomische participatie van het vluchtelingen-cohort uit 1998 in de vijf daaropvolgende jaren. In de eerste plaats komt hieruit naar voren dat het aandeel werkenden inderdaad gestaag toeneemt gedurende de vijf daaropvolgende jaren. Een jaar na inschrijving in de GBA werkt ongeveer twintig procent van de vluchtelingen. Vijf jaar later werkt iets meer dan dertig procent. Overigens geldt evenzeer dat bijna twee derde van de vluchtelingen vijf jaar later zich nog steeds niet op de arbeidsmarkt bevindt. Sprangers et al. (2005) komen tot een vergelijkbare conclusie. De auteurs hebben de arbeidsdeelname van asielmigranten die zich in 1999 in de GBA's hebben ingeschreven, voor de periode daarna vergeleken met die van gezinsmigranten. De auteurs constateren dat de arbeidsintegratie van de eerstgenoemde groep zichtbaar achterblijft bij die van de gezinsvormers en -herenigers.

Figuur 2.3 Vluchtelingen uit het cohort 1998 naar verblijfsduur en arbeidsmarktpositie

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

De trend in het aantal bijstandsgerechtigden loopt vrijwel parallel met het aantal werkenden. Ook hier geldt dat een jaar na inschrijving in de gemeentelijke bevolkingsregisters, ongeveer twintig procent een bijstandsuitkering ontvangt. Vijf jaar later ontvangt iets minder dan veertig procent een bijstandsuitkering. Hoewel dus meer vluchtelingen gaan werken in de loop der tijd, neemt ook het aandeel bijstandsgerechtigden sterk toe. De verklaring hiervoor moet gezocht

worden in het feit dat een deel van de asielmigranten na verloop van tijd een vluchtelingenstatus hebben ontvangen, waarmee zij ook recht op bijstand hebben gekregen.⁷ Daarnaast zullen degenen die langere tijd werkloos zijn, na verloop van tijd terugvallen op de bijstand. Ook het feit dat veel vluchtelingen-vrouwen in toenemende mate een bijstandsuitkering ontvangen (zie ook verderop), duidt erop dat deze groep niet langer geheel afhankelijk is van het inkomen van hun partner, maar zelfstandig een uitkering hebben aangevraagd. Hiertegenover zien we een forse afname van het aantal inactieve vluchtelingen. Laatstgenoemde groep is dus geslonken ten gunste van hen die werk hebben gevonden of afhankelijk zijn geworden van een bijstandsuitkering.

Tot slot zien we een gering belang van het aantal personen dat afhankelijk is van studiefinanciering of een overige uitkering. Bovendien daalt het aantal studerende vluchtelingen. Mogelijk speelt hier ook de gemiddeld hoge leeftijd waarop vluchtelingen naar Nederland komen een rol. Daarnaast geldt dat studenten die buiten de Wet op de studiefinanciering om een opleiding volgen, niet in de gepresenteerde statistieken zijn opgenomen. Met betrekking tot het geringe gebruik van de overige uitkeringen dienen we te wijzen op het feit dat vluchtelingen gedurende de eerste jaren slechts zeer beperkt tot de arbeidsmarkt toetreden. De aanspraak op arbeidsgerelateerde uitkeringen is dientengevolge ook beperkt.

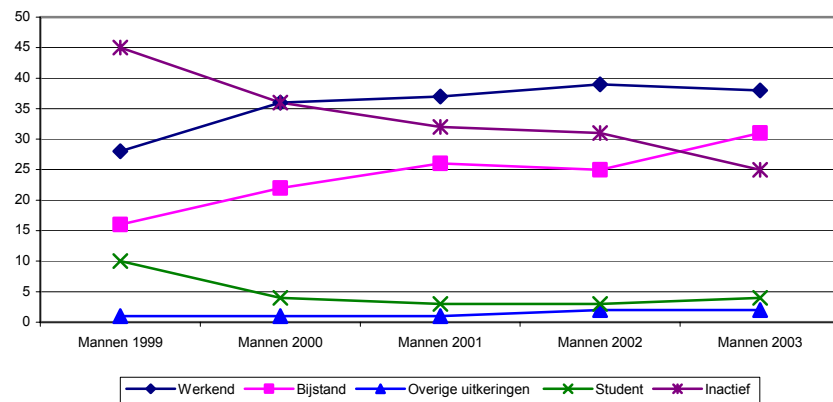
Verschillen tussen mannen en vrouwen

In de onderstaande twee figuren is de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie voor het cohort 1998 uitgesplitst voor mannen en vrouwen. De vier uitgesplitste activiteiten ontwikkelen zich voor mannen en vrouwen in dezelfde richting. Toch treden er wel een aantal grote verschillen op. Het grootste verschil tussen mannen en vrouwen is het percentage werkenden. In 1999, een jaar nadat men zich in de GBA heeft ingeschreven, werkt ongeveer dertig procent van de mannen. Bij vrouwen is dit minder dan vijf procent. Na vijf jaar werkt bijna veertig procent van de mannen, tegen ongeveer vijftien procent van de vrouwen. De netto arbeidsmarktparticipatie blijft daarmee onder vluchtelingen-vrouwen ver achter bij die van de mannelijke vluchtelingen.

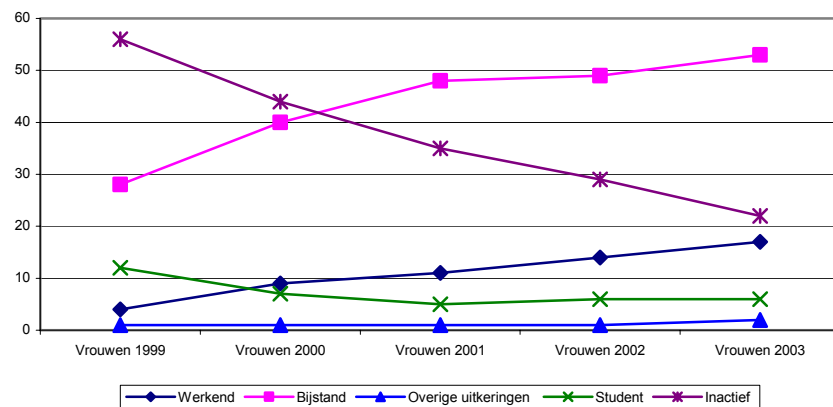
Vrouwen zijn daarentegen vaker afhankelijk van de bijstand, en in de loop van de tijd stijgt dit aantal ook. Zo bezien, houdt de afname van het aantal inactieve vrouwen gelijke tred met een toenemend belang van zowel werkende vrouwen als vrouwen in de bijstand. Een daling in inactiviteit betekent dus niet automatisch een navenante stijging van het aantal werkende vrouwen. Wat betreft het volgen van een opleiding verschillen mannen en vrouwen slechts weinig van elkaar.

⁷ Ook hier geldt de al eerder gemaakte opmerking dat in 1998 aan veel asielmigranten een vergunning VVTV is verstrekt. Vluchtelingen die deze vergunning kregen, kwamen niet in aanmerking voor een bijstandsuitkering en staan dan vaak als inactief geregistreerd.

Figuur 2.4a Mannelijke vluchtelingen uit het cohort 1998 naar verblijfsduur en inkomstenbron, periode 1999-2003

Figuur 2.4b Vrouwelijke vluchtelingen uit het cohort 1998 naar verblijfsduur en inkomstenbron, periode 1999-2003

Bron: CBS (2006) Immigrantenpanel

Verschillen naar land van herkomst

In de laatste plaats is de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen afgezet naar herkomstland. In bijlage 1 zijn de verschillende integratietrajecten in aparte figuren opgenomen, op grond waarvan we een aantal conclusies kunnen trekken. Uit de gepresenteerde figuren blijkt dat vooral voormalig Joegoslaven en migranten uit overige niet-westerse landen een goede aansluiting op de arbeidsmarkt vinden. Zo stijgt het percentage werkenden van minder dan tien procent na een jaar naar bijna veertig procent enkele jaren later. Een opvallende groep zijn de Irakezen. Zij treden vrij snel toe tot de arbeidsmarkt. Een jaar na hun inschrijving in de GBA werkt al dertig procent. Na vier jaar is dit aantal echter gedaald naar twintig procent. Zij blijken hun voorsprong dus niet vast te kunnen houden. Omgekeerd zien we bij deze groep dat de bijstandsafhankelijkheid navenant toeneemt.

Als gekeken wordt naar de trends in het aandeel ontvangers van een bijstandsuitkering, wordt duidelijk dat dit in het bijzonder voor de Somaliërs en Afghanen opgaat. Meer dan de andere groepen zijn deze vluchtelingen afhankelijk van de algemene bijstand. Omgekeerd ligt het aandeel werkenden onder deze vluchtelingengroepen op een blijvend laag niveau.

Tot slot zien we voor alle vluchtelingengroepen een daling van de inactieve bevolking gedurende de vijf jaren na inschrijving in de gemeentelijke bevolkingsregisters. Vooral tijdens de eerste twee jaren treedt een sterke daling op, zoals met name bij de vluchtelingen uit Iran en Afghanistan duidelijk wordt.

2.3 Conclusie

Uit dit hoofdstuk blijkt dat de participatie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt laag is. Vluchtelingen vinden minder goed aansluiting op de arbeidsmarkt dan gezinsherenigers en gezinsvormers. Dit is een opvallende bevinding, omdat vluchtelingen verhoudingsgewijs vaak hoogopgeleid zijn en in het land van herkomst vaker ook een hogere positie bekleedden.

Wel kan worden gesteld dat hoe langer vluchtelingen in Nederland zijn, hoe vaker men werkzaam is en hoe minder vaak men tot de inactieve bevolking behoort. De achterstand met de gezinsmigranten lopen ze echter nooit helemaal in. Zelfs als vluchtelingen langer in Nederland zijn, zijn zij in slechts geringe mate actief op de arbeidsmarkt en zien zij zich gesteld voor een hoge bijstandsafhankelijkheid.

Als we kijken naar een aantal achtergrondkenmerken, dan wordt duidelijk dat mannelijke vluchtelingen een iets betere maatschappelijke positie innemen dan vrouwelijke vluchtelingen. Voor de laatste groep geldt dat zij nauwelijks werkt en in hoge mate bijstandsafhankelijk is. Vluchtelingenvrouwen die al langer in Nederland zijn doen het over het algemeen beter, maar nog altijd is het verschil met mannelijke vluchtelingen groot. Wel neemt het aandeel inactieve vrouwen zichtbaar af naarmate men langer in Nederland verblijft.

Naar herkomstgroepering zijn de verschillen vooral groot onder degenen die zich al langere tijd in de gemeentelijke bevolkingsregisters hebben ingeschreven. Vooral met betrekking tot de netto arbeidsparticipatie treedt na een langer verblijf in Nederland enige differentiatie op. Somaliërs, Irakezen en Afghanen blijken veel moeite te hebben een positie te verwerven op de Nederlandse arbeidsmarkt. Iraniërs, voormalig Joegoslaven en vluchtelingen uit overige herkomstlanden doen het in dit verband iets beter.

3 VLUCHTELINGEN OP DE NEDERLANDSE ARBEIDSMARKT

In dit hoofdstuk zal de positie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt worden toegelicht. Hiervoor gebruiken niet alleen bestaande vakliteratuur en survey-informatie, maar vooral ook de informatie verkregen uit de diepte-interviews. Op deze wijze willen we het verhaal achter de cijfers vertellen. De gevoerde gesprekken geven namelijk een treffende illustratie van wat vluchtelingen in Nederland tegenkomen bij het zoeken naar en vinden van werk.

Allereerst zal op basis van secundaire bronnen een kort overzicht van de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen worden gegeven (paragraaf 3.1). Vervolgens gaan we op basis van de panelstudie kort in op het integratietraject dat vluchtelingen hebben doorlopen nadat zij een verblijfsstatus hebben verkregen (paragraaf 3.2). Daarna zal een toelichting worden gegeven op uiteenlopende factoren die een rol spelen ter verklaring van de positie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de loopbaangeschiedenis van vluchtelingen (paragraaf 3.3), kenmerken van het zoektraject (paragraaf 3.4) en de rol van taal en cultuur (paragraaf 3.5). Tot slot volgen de belangrijkste conclusies (paragraaf 3.6).

3.1 Vluchtelingen en werk

Uit diverse grootschalige panels en surveys komt een min of meer eensluidend beeld over de positie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt naar voren. Reeds in hoofdstuk 2 werd duidelijk dat vluchtelingen in Nederland in verhoudingsgewijs geringe mate werk hebben en vaker inactief zijn. In het verlengde hiervan ligt ook de werkloosheid van vluchtelingen op een hoog niveau. Bezien we de cijfers van overige niet-westerse allochtonen (onder wie zich veel vluchtelingen bevinden), dan komt de werkloosheid uit op meer dan vijftien procent (zie tabel 3.1).¹ Bovendien geeft de tabel aan dat in het bijzonder de groep van hoger opgeleiden met een hoge werkloosheid kampt. Het feit dat deze groep in het land van herkomst goed is opgeleid, vormt dus allerminst een garantie voor een voorspoedige maatschappelijke carrière in Nederland.

¹ In hoofdstuk 3 zullen we zien dat de werkloosheid voor specifieke vluchtelingengroepen op een nog veel hoger niveau ligt. De situatie voor overige niet-westerse allochtonen steekt daarmee gunstig af tegen die van afzonderlijke vluchtelingengroepen.

Tabel 3.1 Werkloze beroepsbevolking naar etnische groep en opleidingsniveau, 2004, gegevens opleidingsniveau 2003 (in %)

Leeftijd	Autochtonen	Turken/ Marokkanen	Surinamers/ Antillianen	Overige niet- westerse allochtonen
Bao/vbo/mavo	6	18	17	16
Mbo/havo/vwo	4	14	9	15
Hbo/wo	3	7	6	19

Bron: CBS (EBB '03 en '04) in Jaarrapport Integratie 2005 (SCP, WODC, CBS)

Maar ook wanneer we kijken naar de specifieke positie van werkenden, dan komt hier voor vluchtelingen een weinig rooskleurig beeld uit naar voren. De Integratiekaart 2006 wijst in dit verband op relatief hoge percentages voor niet-westerse allochtonen in de schoonmaaksector en uitzendbranche.² Uit het Jaarrapport Integratie 2004 (Van den Maagdenberg, 2004) wordt meer specifiek voor vluchtelingen duidelijk dat zij relatief vaak een tijdelijk (in plaats van vast) arbeidscontract hebben. Ook zijn zij veelal te vinden op een lager beroepsniveau. Laatstgenoemde constatering is des te opmerkelijker wanneer we beseffen dat het opleidingsniveau van vluchtelingen in Nederland gemiddeld veel hoger is dan dat van de traditionele migrantengroepen (Zorlu en Traag, 2005).³ In tabel 3.2 is het een en ander samengevat.

Tabel 3.2 Soort arbeidsovereenkomst en beroepsniveau voor vier vluchtingengroepen en autochtonen, 2003 (in %)

Herkomstgroep	Tijdelijk werk*	Elementair en lager	Middelbaar en hoger
Afghanen	34	78	21
Irakezen	29	64	36
Iraniërs	19	56	44
Somaliërs	29	86	15
Autochtonen	7	29	71

* Opgeteld zijn de categorieën: contract voor bepaalde tijd, tijdelijk werk (uitzicht op vast), uitzendwerk en anders. Nb. Voor autochtonen worden alleen de categorieën vaste baan en anders (flexibel) gespecificeerd.

Bron: ISEO/SCP, SPVA-03

Zo gezien, is de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen allerminst zonder problemen. In elk geval vertaalt een gemiddeld hoog opleidingsniveau zich niet in navenante kansen op een betaalde en gekwalificeerde baan in Nederland.

² De hoge aandelen gelden in vergelijking met de representatie van niet-westerse allochtonen in de zakelijke dienstverlening, de handel en bouwnijverheid. Overigens betreft het hier niet alleen vluchtelingen. Ook de klassieke migrantengroepen in Nederland scharen zich onder de niet-westerse allochtonen.

³ Het aandeel afgestudeerden op hbo- of wo-niveau ligt onder Irakezen, Afghanen en Iraniërs op een vergelijkbaar niveau (namelijk ruim 20%) met dat van de autochtonen. Alleen voor Somaliërs ligt dit aandeel met zo'n tien procent veel lager (en is het daarmee vergelijkbaar met dat van de Turken en Marokkanen in Nederland).

3.2 Het integratietraject

Op basis van het panel verkrijgen we inzicht in het integratietraject van vluchtelingen. Zodoende wordt duidelijk of de maatschappelijke positie van deze groep verandert naarmate men langere tijd in Nederland verblijft.

Aan vluchtelingen zelf zijn vragen gesteld over activiteiten in het verleden. Op deze manier wordt een beeld verkregen van de individuele paden die vluchtelingen bewandelen tijdens hun verblijf in Nederland. In tabel 3.3 staat welke activiteit in hun leven het belangrijkste was direct na hun verblijfsvergunning. Ook is weergegeven welke activiteit zij na twee en vijf jaar van verblijf in dit land het belangrijkste vonden. Tot slot is voor de groep die al langer dan tien jaar in Nederland verblijft, de huidige activiteit weergegeven. Uit de tabel wordt duidelijk dat er een positieve relatie optreedt tussen maatschappelijke positie en verblijfsduur.⁴

Tabel 3.3 Individuele tijdspaden naar hoofdactiviteit en jaren van verblijf (in %)

	Direct na verblijfs- vergunning	Na twee jaar	Na vijf jaar	Huidige activiteit*
Inburgeringscursus/taalschool	56	20	6	3
Opleiding/studie	20	33	24	8
Traject volgen gericht op werk (re-integratietraject)	3	1	2	8
Werken	9	25	41	39
Opvoeding van kinderen/ huishouden	2	5	12	18
Vrijwilligerswerk	4	7	9	11
Overig/geen duidelijke activiteit	6	9	6	13
<i>N</i>	153	112	66	38

* Voor deze kolom zijn alleen de respondenten meegenomen die tien jaar of langer als vluchteling in Nederland verblijven.

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Na het verkrijgen van een verblijfsstatus gaan vluchtelingen voor een belangrijk gedeelte aan de slag gaan met het volgen van een inburgeringscursus. Meer dan de helft van de respondenten is dan bezig met het leren van de Nederlandse taal. Een vijfde is al direct bezig met een reguliere opleiding. Het is waarschijnlijk dat deze groep het Nederlands al tijdens de asielprocedure machtig is geworden, of dat het Nederlands deel uit maakt van de opleiding. Een nog kleiner aandeel geeft aan direct na de statusverlening te zijn gaan werken.

Na twee jaar is de belangrijkste activiteit verschoven van het deelnemen aan een inburgeringscursus naar het volgen van een reguliere opleiding of het hebben van een betaalde baan. Bijna twee derde van de respondenten zit dan op school of heeft werk. Andere bezigheden spelen een minder grote rol, zij

⁴ De gemiddelde verblijfsduur van degenen die langer dan tien jaar in Nederland zijn, is circa veertien jaar (n = 38).

het dat ook het verrichten van vrijwilligerswerk voor vluchtelingen een steeds belangrijkere hoofdactiviteit wordt.

Na vijf jaar zien we dat het aandeel schoolgaanden is afgenomen, vooral ten gunste van werk en het opvoeden van kinderen. Hierbij moet worden bedacht dat veel vluchtelingen na verloop van tijd ook hun familieleden naar Nederland halen, hetgeen zichtbaar wordt in de toenemende betekenis van opvoedende en huishoudelijke activiteiten. Inburgeren speelt dan nog maar voor een kleine groep.

Na tien jaar vormen werk, opvoeding en overige (vrijwillige) activiteiten de meest dominante bezigheden van vluchtelingen in het dagelijkse leven. De tendens naar een toenemende arbeidsparticipatie zet zich dus niet door. Ook wordt duidelijk dat veel vluchtelingen tot de niet-actieve bevolking moeten worden gerekend. Overigens zien we dat het aantal respondenten in het panel dat al langere tijd in Nederland verblijft, sterk afneemt. Hiermee hebben de geschetste patronen vooral een indicatief karakter.

3.3 De loopbaangeschiedenis

Kenmerkend voor veel vluchtelingen is een nogal verbrokkeld arbeidsverleden. In tegenstelling tot de meeste andere migrantencategorieën hebben vluchtelingen hun migratie veelal niet kunnen voorbereiden en is ook het land van bestemming op voorhand niet altijd bekend. In een studie van Klaver en Odé (2003) worden drie componenten toegeschreven aan het vluchtverhaal, die direct van invloed zijn op de mogelijkheden van arbeidsintegratie in het land van bestemming. Het gaat hierbij om de gedwongen en onvoorbereide migratie, het aspect van de langdurige loopbaanonderbreking en de gewelds-ervaringen en trauma's waarmee veel vluchtelingen te maken hebben.

Deze factoren zien we ook terug in de gesprekken die met de vluchtelingen zelf zijn gevoerd. Het gedwongen en onvoorbereide vertrek uit het land van herkomst betekent vaak dat men een opleiding of arbeidscontract abrupt heeft beëindigd, zonder hier in Nederland een direct vervolg aan te kunnen geven. Een bewijs van de gevolgde opleidingsjaren of specifieke werkervaring is er in veel gevallen niet. Het volgende citaat maakt dit duidelijk:

“In Sudan was ik al begonnen met een studie medicijnen. Deze heb ik echter niet kunnen afmaken. In Nederland ben ik na de inburgeringscursus gestart met een laboratoriumopleiding aan het mbo, omdat deze opleiding het beste aansloot bij mijn medicijnenstudie. Na een jaar ben ik echter gestopt. Het niveau van de opleiding was te hoog, vooral ook doordat mijn kennis van het Nederlands onvoldoende was. Momenteel zoek ik een leerwerkplek in de zorgsector” (man, Sudan, verblijfsvergunning sinds 2001).

Soms ook zijn vluchtelingen niet in staat geweest om diploma's van afgeronde opleidingen mee te nemen. Zodoende heeft men in Nederland vaak veel tijd nodig om (meestal door een volledige opleiding te volgen) opnieuw aansluiting te vinden bij hetgeen in het land van herkomst reeds was opgebouwd. Deze problematiek wordt momenteel door de Nederlandse overheid onderkend, in het bijzonder door gebruikmaking van de EVC-methodieken (gericht op het bepalen van elders en eerder verworven competenties). Niettemin worden deze methodieken voor vluchtelingen nog slechts op zeer bescheiden schaal toegepast (o.a. Desain en Hello, 2006).

Het gevolg van dit alles is dat vluchtelingen vaak jaren onderwijs in Nederland nodig hebben om uit te komen bij het werkniveau dat zij in het land van herkomst hadden bereikt. Hetgeen men in het herkomstland heeft opgebouwd, blijkt in Nederland vaak van maar betrekkelijke waarde, getuige ook het volgende citaat:

“Ik heb in Iran alles achtergelaten. Mijn diploma is wel in Nederland gewaardeerd, maar in de praktijk kan ik er niets mee. Mijn kennis is in Nederland weinig waard. Ik heb het idee dat ik geen kansen krijg in deze samenleving. Ik heb zoveel geprobeerd, maar krijg geen kans” (vrouw, Iran, 12 jaar in Nederland).

Daarnaast gaat het vluchtverleden vaak gepaard met een langdurige loopbaanonderbreking. Voorafgaande aan de vlucht heeft men veelal de opleiding afgebroken of het werkverband beëindigd. Nadien wacht in Nederland een langdurige asielprocedure, voordat deelname aan het onderwijs of het verrichten van betaald werk mogelijk is. Een onderbreking van vaak meerdere jaren heeft negatieve gevolgen voor zowel de individuele arbeidsroutine als de aanwezigheid van actuele vaardigheden en relevante kennis (zie ook kader 1). Uit de Vluchtelingenbarometer van 2005 kwam naar voren dat ruimschoots de helft van de vluchtelingen uit het panel er meer dan drie jaar over doet om een verblijfsstatus te verkrijgen.

Voorts vormen de opgedane geweldservaringen en daaruit voortkomende trauma's een belangrijk obstakel op weg naar het vinden van een werkplek in Nederland. Uit de interviews wordt duidelijk dat veel vluchtelingen nogal eens met geestelijke en lichamelijke gezondheidsklachten te maken hebben. Vaak komen deze voort uit een voortdurende zorg over de situatie in het land van herkomst (vgl. Brink, 1996). Maar ook komt het voor dat de vele ervaringen uit het verleden directe gevolgen hebben voor de geestelijke gezondheid van vluchtelingen. Een vluchteling zegt hierover:

“Als je kijkt naar vluchtelingen en andere migranten, dan zie je dat vluchtelingen meer psychische problemen hebben door wat ze in het thuisland hebben meegemaakt. Doordat zij vaak lang niet kunnen werken, verliezen veel vluchtelingen hun traditionele functie en rol. Je wordt steeds zwakker totdat je eigenlijk niets meer bent” (vrouw, Sudan, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

1 Langdurige loopbaanonderbreking

Mevrouw S. is in 1995 naar Nederland gevlucht. In Irak was zij docente maatschappijleer. Ze heeft drie volwassen kinderen, van wie er nog een thuis woont. Ze is gescheiden van haar man, die nog in Irak verblijft. Pas in november 2005 heeft ze een verblijfsvergunning gekregen. In 2000 heeft de gemeente haar een woning aangeboden. In 2002 was ze uitgeprocedeerd en verbleef ze dus zonder verblijfsvergunning in Nederland. De gemeente heeft haar in die tijd opgevangen tot ze haar vergunning kreeg, daar is ze erg dankbaar voor. Ze mocht toen van het ROC ook een taalcursus volgen.

De vele jaren vanaf haar aankomst in Nederland ervaart mevrouw S. als verloren. Ze vindt dat dit er mede voor heeft gezorgd dat haar kansen nu slecht zijn. Toen ze naar Nederland kwam was ze 37 jaar. Inmiddels is ze 48 en maakt haar leeftijd het moeilijk om werk te vinden. Ook heeft ze geen opleiding kunnen volgen en geen werkervaring opgedaan, wat het vinden van werk verder bemoeilijkt. Wel heeft ze Nederlands geleerd op niveau 4. Het UAF heeft haar lessen in eerste instantie betaald. Inmiddels heeft de gemeente het UAF terugbetaald, maar moet mevrouw S. deze schuld weer aflossen bij de gemeente zodra ze haar inrichtingskrediet heeft terugbetaald.

Gezien haar leeftijd zou ze het liefst een korte opleiding doen. De gemeente wil haar deze mogelijkheid echter niet bieden en vindt dat ze aan het werk moet. Via de gemeente en VluchtelingenWerk is ze terechtgekomen bij een project dat vluchtelingen helpt bij het zoeken van werk. Dit project heeft haar heel goed geholpen. Er werd haar bijvoorbeeld geleerd hoe ze brieven moest schrijven, hoe je je opstelt in een sollicitatiegesprek en wat Nederlanders belangrijk vinden. Tot nu toe heeft ze echter nog geen werk gevonden.

3.4 Kenmerken van het zoekproces

De kennis van de Nederlandse arbeidsmarkt schiet bij veel vluchtelingen tekort om op een efficiënte en doeltreffende wijze een baan te vinden. Het gaat hierbij in het bijzonder om de kennis over de verantwoordelijke instanties en het bestaan van relevante zoekkanalen. Een aantal aspecten valt hierbij op. In de eerste plaats worden veel vluchtelingen gedreven door de noodzaak zo snel mogelijk geld te verdienen, wat zich vaak vertaalt in ongeschoold werk aanvaarden.

Vaak ook zien we dat vluchtelingen een afweging maken tussen inburgeren of snel aan het werk gaan. Uit onderzoek is bekend dat vluchtelingen het leren van de Nederlandse taal nog al eens op het tweede plan plaatsen, ten gunste van de mogelijkheid om geld te kunnen verdienen (onder andere Brink e.a., 2002; Klaver en Odé, 2004). Ook komt het voor dat vluchtelingen hun inburgering voortijdig afbreken, omdat de noodzaak om geld te verdienen als zeer groot wordt ervaren. De gemaakte kosten om naar Nederland te komen, de langdurige periode zonder werk, maar ook de hoge kosten en inkomensvoorwaarden verbandhoudend met gezinshereniging dragen er namelijk toe bij dat veel vluchtelingen in financiële problemen zijn geraakt (zie ook hoofdstuk 4). In de interviews zegt een respondent hierover:

“Mijn man heeft pas sinds kort werk. Eerst was hij bezig met het leren van Nederlands. Hij zou door willen gaan met een vervolgcursus, maar dat kost geld. Dus wil hij liever werken. We moeten de cursus zelf betalen en dat kost ons veel” (vrouw, afkomst uit Azerbeidzjan, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

In het vluchtelingenpanel is gevraagd naar hetgeen de respondenten de afgelopen maanden hebben gedaan om werk te vinden. Hierin worden vooral de reguliere arbeidsmarktintermediairs door vluchtelingen genoemd als relevante instanties om werk te vinden (zie ook kader 2). Aan de deelnemers aan het panel is expliciet gevraagd of zij contact hebben gehad met een re-integratiebedrijf of uitzendbureau. In beide gevallen geeft ongeveer een derde te kennen hiermee te maken te hebben gehad. Op basis van de SPVA-survey zien we een vergelijkbaar beeld. Daaruit blijkt namelijk dat gemiddeld meer dan een derde van alle vluchtelingen via het arbeids- en uitzendbureau zijn of haar huidige baan heeft gevonden (Van den Maagdenberg, 2004).

2 Het zoekproces

De heer G. heeft een opleiding gevolgd voor elektromonteur. Deze opleiding sloot deels aan bij de studie wiskunde die hij in Sri Lanka aan het hbo heeft gevolgd. In 1995 is de heer G. op zoek gegaan naar werk. Het vinden van werk was toen een stuk gemakkelijker dan nu, maar via het schrijven van brieven op vacatures vond hij moeilijk werk. Een paar keer heeft hij gebeld naar aanleiding van een afwijzing, maar meestal was de reden dat ze een andere, betere kandidaat hadden. Hij denkt zelf dat het misschien ook kon liggen aan het feit dat hij de taal nog niet zo goed sprak. De heer G. heeft geen sollicitatiegesprekken gehad. Naast vacatures in de krant zocht hij ook via het uitzendbureau.

Na een jaar is hij via Emplooi terechtgekomen bij een uitzendbureau. Dit bureau bood hem uiteindelijk een achtmaandencontract aan bij een bedrijf in Bunschoten. Daar kreeg hij vervolgens een jaarcontract aangeboden en daarna een vast contract. Inmiddels werkt hij alweer bijna tien jaar bij dit bedrijf. De eerste twee jaar heeft hij op de productieafdeling gewerkt, maar na twee jaar heeft hij promotie gemaakt en nu werkt hij op de elektroafdeling. Hij heeft een vast contract en werkt 38 uur per week.

Daarnaast spelen ook Emplooi, UAF Job Support en het Banenoffensief voor vluchtelingen een rol van betekenis in het zoekproces van vluchtelingen naar werk. Al deze initiatieven zetten zich exclusief in voor vluchtelingen om hen aan betaald werk te helpen. In de interviews worden deze initiatieven dan ook regelmatig genoemd. Een respondent benadrukt in dit verband het belang van een intensieve en persoonlijke begeleiding:

“Momenteel solliciteer ik bij de Vrije Universiteit als administratief medewerker. UAF Job Support heeft mij voorgedragen voor de baan. Ze hebben ook een geheel nieuw cv voor mij gemaakt waarop alle verrichte activiteiten, diploma's en andere ervaringen staan. Mijn begeleider heeft gezegd: ik ga jou verkopen en zorgen dat je werk krijgt” (vrouw, Sudan, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

Vanwege de prominente rol van het uitzendbureau zal hierop in het onderstaande nader worden ingegaan. Daarna willen we voor het zoekproces van vluchtelingen naar werk aandacht besteden aan de betekenis van het gemeentelijk activeringsbeleid, de rol van informele netwerken en het gebruik van open sollicitaties en schriftelijke advertenties onder deze groep.

3.4.1 Het uitzendbureau

In de interviews zien we hoezeer vooral de afhankelijkheid van het uitzendbureau leidt tot het aanvaarden van kortstondige werkzaamheden, waarvoor veelal weinig scholing vereist is (zie ook kader 3). Het resultaat ervan is dat hoger opgeleide vluchtelingen in de regel ver beneden hun niveau op de Nederlandse arbeidsmarkt aan het werk zijn, getuige ook onderstaand citaat:

“In Nederland heb ik via het uitzendbureau verschillende baantjes gehad. Ik heb gewerkt bij drukkerijen en postorderbedrijven. Nu ben ik administratief medewerker bij DHL. In mijn eigen land was ik bezig met een opleiding medicijnen. Eerst ben ik begonnen met een vervolgopleiding in Nederland, maar heb deze niet afgemaakt. Het niveau van mijn Nederlands was onvoldoende. Ook financieel was het niet meer haalbaar om een opleiding te gaan volgen” (man, Sudan, 10 jaar in Nederland, statushouder sinds 2001).

Soortgelijke ervaringen worden in de interviews breed gedeeld en komen ook in de arbeidsmarktstatistieken terug (o.a. Van den Maagdenberg, 2004; Jaarrapport Integratie, 2005). Uit recent uitgevoerd onderzoek voor het ministerie van SZW blijkt dat bijna twee vijfde van de in Nederland werkende hoger opgeleide vluchtelingen werkzaam is op een lager beroepsniveau (Desain en Hello, 2006).⁵

Toch levert het zoeken van werk via het uitzendbureau lang niet altijd resultaat op. Onvoldoende kennis van het Nederlands en het ontbreken van relevante werkervaring leiden ertoe dat uitzendbureaus geen plaats hebben voor grote groepen migranten en vluchtelingen (Klaver e.a., 2005). Maar ook vluchtelingen zelf erkennen dat het op deze punten mis kan gaan:

“Ik wil het liefst geschoold administratief werk doen, maar dat lukt niet. Ik heb mij nu bij negen uitzendbureaus ingeschreven, maar die hebben geen werk voor mij. Ik denk dat dit komt door mijn gebrek aan ervaring en opleiding. Nu probeer ik inpakwerk te doen” (vrouw, Iran, verblijfsvergunning sinds 2002).

Een enkele keer komt uit de interviews naar voren dat de afhankelijkheid van laaggeschoold werk vluchtelingen er van weerhoudt dergelijke werkzaamheden te aanvaarden. Het verschil tussen de eigen achtergrond en kennis en

⁵ Hierbij is gekeken naar vluchtelingen die vanaf 1995 naar Nederland zijn gekomen. De cijfers zijn berekend op basis van de SPVA-survey van het ISEO/SCP (2003).

het niveau van werk is dan simpelweg te groot, zoals ook blijkt uit onderstaand citaat:

“Werk waar helemaal geen ervaring voor vereist is, wil ik niet doen. Dit geldt bijvoorbeeld voor schoonmaakwerk. Ik heb in eigen land een goede opleiding genoten en wil niet de rest van leven schoonmaken. Als ik perspectief had op iets beters, zou ik het wel doen. Ik besteed mijn tijd liever beter, bijvoorbeeld aan een opleiding” (vrouw, Irak, 11 jaar in Nederland, sinds 2005 een verblijfsstatus).

3 Werken onder het niveau

De heer T. is afkomstig uit Sudan en sinds 2001 statushouder. Zijn relaas betreft vooral de moeilijkheid om passend werk te vinden, hetgeen blijkt uit een aantal citaten.

“Ik verdien vooral geld door uitzendbaantjes. Deze zijn gemakkelijk te vinden, al zijn het wel vooral ‘rotbaantjes’. Ik heb het gevoel tussen de wal en het schip te belanden. Ik heb hard gewerkt, maar ben niet veel hoger dan een schoonmaker. Het is vechten. Je werkt hard om je Nederlands te verbeteren, aan je capaciteiten en competenties te werken. Je gaat naar het uitzendbureau, maar daar raak je teleurgesteld. Ze zien daar dat je hard werkt, maar helpen je niet om hogerop te komen.”

Ook in zijn omgeving ziet de heer T. deze teleurstelling. Veel kennissen van hem werken in de schoonmaak of in hotels: “Zij geloven niet meer dat er kansen zijn en proberen ook niet meer om iets te bereiken. Als je schoonmaakwerk doet, raak je in een cirkel. Je verliest je ambitie. Ook vertellen mensen elkaar negatieve ervaringen, waardoor het vertrouwen in een betere toekomst nog minder wordt.”

Sommige vluchtelingen in zijn omgeving vonden het moeilijk te accepteren dat ze moesten werken onder iemand die veel lager was opgeleid dan zijzelf. De heer T.: “Ik vertel niet tegen mijn collega’s dat ik heb gestudeerd en eigenlijk liever iets anders wil.”

3.4.2 De rol van gemeenten

Wanneer vluchtelingen niet direct op de uitzendbureaus afstappen, worden zij in het geval van een bijstandsuitkering na verloop van tijd door gemeenten aangespoord via een re-integratietraject aan het werk te gaan. Veel vluchtelingen benadrukken het belang van deze activering. In het bijzonder wordt dan gewezen op de hulp bij het schrijven van brieven en het nut van sollicitatietrainingen. Het volgende citaat maakt dit duidelijk:

“Mijn contactpersoon bij de Sociale Dienst heeft mij zeer goed geholpen bij het vinden van werk. Hij las alle brieven en hielp bij het voorbereiden van sollicitatiegesprekken. Bij het gesprek bij de zorginstelling waar ik nu werk is hij ook mee geweest. Zonder deze hulp ging het zoeken naar werk zeer moeizaam.” (vrouw, Sierra Leone, 6 jaar in Nederland, sinds 2003 verblijfsstatus).

Wel treedt er nogal eens een spanningsveld op tussen het zo snel mogelijk krijgen van werk (het belang van de gemeente) en de wens om een baan op niveau te krijgen (het belang van de vluchteling). Het probleem van het werken onder het ervaringsniveau zagen we ook al bij de baantjes die via het uitzendbureau worden verkregen. Dit geldt eens te meer voor de banen die via het lokale activeringsbeleid worden verkregen, omdat men hier veelal niet de keuze heeft deze te weigeren. Een veel gehoorde opmerking is dat men niet gestudeerd heeft om hier in Nederland allerlei routinewerk te verrichten. Soms leidt dit tot uitval, zoals ook het volgende citaat illustreert:

“Ik vind het niet reëel dat ik zo ver onder mijn niveau moet werken. Ik heb gestudeerd en moest in Nederland een baan nemen in de thuiszorg. De sociale dienst heeft mij hiertoe gedwongen. Dit vind ik onacceptabel. Ik heb het drie weken volgehouden, toen werd ik ziek. Nu heb ik weer een uitkering” (vrouw, Sudan, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 verblijfsstatus).

Dit wil overigens niet zeggen dat de inspanningen van re-integratiebedrijven altijd succesvol zijn, getuige ook het volgende voorbeeld:

“Twee jaar geleden ben ik naar een re-integratiebureau gegaan. In de periode daarna hebben we heel veel sollicitatiebrieven geschreven, minstens duizend. Ook kreeg ik veel hulp van verschillende consulenten. Toch ben ik nergens uitgenodigd voor een gesprek. In alle brieven werd ik afgewezen. Na een half jaar ben ik op een lager niveau gaan zoeken, maar ook dat hielp niet” (man, Iran, verblijft sinds 1989 als uigenodigde vluchteling in Nederland).

Tot slot lopen veel vluchtelingen op tegen de beperkte mogelijkheid om in het kader van het lokale activeringsbeleid een opleiding te kunnen volgen. Regelmatig geven vluchtelingen aan dat gemeenten hier geen mogelijk voor willen bieden. De weg naar werk dient dan zo kort mogelijk te zijn, hetgeen ten koste gaat van tijdrovende cursussen of opleidingstrajecten. Van belang is in dit verband te vermelden dat uit de IntergatieBarometer 2005 bleek hoe belangrijk het is een opleiding in Nederland te kunnen volgen. Niet zozeer het opleidingsniveau behaald in het land van herkomst, als wel het volgen van een goede opleiding in Nederland biedt een gunstig maatschappelijk perspectief voor vluchtelingen in dit land.

3.4.3 Informele netwerken

De rol van informele netwerken is beperkt. In tegenstelling tot de klassieke migrantengroepen in Nederland kunnen vluchtelingen veel minder gebruikmaken van omvangrijke sociale of informele netwerken, die hen behulpzaam zijn bij het vinden van een baan. Van den Maagdenberg (2004) spreekt in dit verband zelfs van gesloten, weinig kansrijke netwerken onder de vluchtelingengroep in dit land. De oorzaken hiervan houden onder andere verband met het geringere aantal vluchtelingen, een hogere mate van geografische

spreiding onder deze groepen en het migratiemotief (men is niet om redenen van werk naar Nederland gekomen). Overeenkomstig de SPVA-survey wijzen ook de paneluitkomsten op een zeer bescheiden rol van vrienden en kennissen bij het vinden van een baan.⁶

Uit de diepte-interviews rijst het beeld dat vluchtelingen voor het verkrijgen van werk niet of nauwelijks putten uit de contacten die zij mogelijkervijs met elkaar onderhouden. Geen enkele respondent noemt dit aspect als een factor die belangrijk is geweest voor het vinden van werk. In plaats daarvan benadrukken veel respondenten dat zij de juiste contacten ontberen om het zoekproces te bespoedigen. Het volgende citaat illustreert dit:

“Het ontbreken van een goed netwerk is een belangrijke oorzaak van het feit dat het niet lukt met het vinden van werk. Ik ken gewoon de juiste mensen niet. Ik weet dat zeventig procent van de mensen die een baan vinden, dit te danken hebben aan hun netwerk. Via-via is beter, maar ik ken te weinig mensen” (vrouw, Ethiopië, 11 jaar in Nederland).

Wel geven verschillende vluchtelingen aan dat zij zeer gebaat zijn bij de hulp die zij van medewerkers of consultants hebben gekregen. In het bijzonder worden Emplooi en UAF Job Support genoemd als nuttige instellingen in het verschaffen van hulp. Dergelijke behulp bestaat vaak uit het corrigeren van sollicitatiebrieven, het zoeken van werkgevers of zelfs uit het meegaan naar een sollicitatiegesprek.

3.4.4 Open sollicitaties en advertenties

Het reageren op open sollicitaties of advertenties komt onder vluchtelingen betrekkelijk weinig voor. Gemiddeld gesproken heeft ongeveer een kwart van de werkzame vluchtelingen op deze wijze een baan gevonden. Ter vergelijking: voor de Turkse en Marokkaanse beroepsbevolking ligt dit op ruim dertig procent (Groeneveld en Weijers-Martens, 2003).

Uit de gesprekken met de vluchtelingen zelf wordt duidelijk waarom veel vluchtelingen afzien van dit medium. Over het algemeen voelt men zich namelijk onzeker over het schrijven van een brief in de Nederlandse taal. Veel vluchtelingen gaan ervan uit dat hun brieven niet goed genoeg zijn en dat ze daardoor niet worden uitgenodigd voor een gesprek met de werkgever. Naast de onvoldoende taalkennis, wordt daarbij ook het ontbreken van de juiste werkervaring als cruciale hindernis beschouwd. Het volgende citaat illustreert de onzekerheid over het schrijven van een sollicitatiebrief:

⁶Uit de SPVA-survey van 2003 blijkt dat twintig procent van de Afghanen, twintig procent van de Irakezen, twaalf procent van de Iraniërs en zes procent van de Somaliërs een baan via vrienden of familie heeft gevonden.

“Ik zoek vooral werk via het uitzendbureau. Het uitzendbureau heeft contact met allerlei bedrijven. Als je daar zelf een brief naar schrijft lukt het meestal niet. De brief is nooit goed genoeg. Je wordt dan niet aangenomen. Via het uitzendbureau maak ik veel meer kans” (man, Sudan, 10 jaar in Nederland, verblijfsvergunning sinds 2001).

Het gevolg is dan ook dat dit zoekkanaal weinig oplevert, meestal niet eens een gesprek met de werkgever. Degenen die wel blijven doorgaan met het schrijven van brieven ervaren dit veelal als een vruchteloze activiteit, getuige ook het volgende voorbeeld:

“Ik stuur al twee jaar sollicitatiebrieven naar allerlei bedrijven zonder enig resultaat. Het zijn er veel geweest. Nu ga ik aan de Sociale Dienst vragen of ik ook werk mag aannemen als stage. Dan kan ik in elk geval mijn uitkering behouden” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland, verblijfsvergunning sinds 1998).

3.4.5 Stages en vrijwilligerswerk

Stages of leer-werktrajecten zijn een zeer nuttige opstap voor vluchtelingen op weg naar een betaalde baan. In een onderzoek voor het ministerie van SZW is dit belang voor vluchtelingen onomwonden benadrukt (Desain en Hello, 2006). Vluchtelingen krijgen hierdoor de kans om in korte tijd bepaalde kwalificaties te behalen en werkgevers hun waarde te tonen.

Uit de diepte-interviews met vluchtelingen blijkt dat een stage voor sommigen een belangrijk middel naar een betaalde baan vormt. Men kan zich zo in korte tijd bewijzen, hetgeen zich vaak vertaalt in het aanbod van een betaalde baan. Toch wordt ook uit het navolgende citaat duidelijk dat het vaak erg moeilijk is om een stageplaats te bemachtigen.

“Een stage is heel belangrijk om je kansen op werk te vergroten. Maar om een stage te vinden, is heel moeilijk. Je wilt een stageplaats om je taal te verbeteren, maar als je taal onvoldoende is, wordt je niet aangenomen. Nu heb ik een goede stageplaats gekregen en is ook mijn taal enorm verbeterd. Ik zie echt de relevantie van een stageplaats” (vrouw, Burundi, 5 jaar in Nederland).

Evenzo wordt benadrukt dat de tussenkomst van een gemeente of instelling erg belangrijk is om aan een stage te komen. Zelf hebben vluchtelingen vaak niet de juiste contacten om met een bedrijf in aanraking te komen (zie ook kader 4).

Daarnaast wordt op de positieve rol van vrijwilligerswerk gewezen. Ook deze activiteit kan ertoe leiden dat na verloop van tijd aan de deelnemer een betaalde baan wordt aangeboden. Meer in het algemeen wordt het doen van vrijwilligerswerk gezien als een middel om sneller te integreren en daarmee

ook eerder werk te krijgen. In het bijzonder wordt dan gewezen op het nut van het leggen van contacten en de mogelijkheid om de Nederlandse taal beter te leren. Een respondent verwoordt het als volgt:

“Ik vond het doen van vrijwilligerswerk niet erg. Ik wilde juist iets doen. Ik ben gewoon bij een peuterspeelzaal binnengestapt, waar ook mijn zoontje op had gezeten. Ik leerde er zodoende de Nederlandse taal, Nederlandse mensen en deed er werkervaring op. Uiteindelijk kreeg ik door deze ervaring via de sociale dienst een betaalde baan in een ander kinderdagverblijf” (vrouw, Afghanistan, 14 jaar in Nederland, sinds 1994 verblijfsvergunning).

4 Een opleiding via de sociale dienst

Mevrouw I. is in 2000 vanuit Sierra Leone naar Nederland gevlucht. In Sierra Leone heeft ze alleen de lagere school afgerond en verder niet gewerkt. In 2003 heeft ze een status gekregen. In het AZC heeft ze Nederlands geleerd en is ze in 2003 gestart met een cursus bejaardenhelpende. Deze opleiding werd haar aangeraden door de sociale dienst. Zij gaven aan dat ze drie opleidingen kon gaan doen, horeca, administratie en zorg. Omdat ze graag met mensen wilde werken heeft ze gekozen voor een opleiding in de zorg. De opleiding liep goed. In het begin was het soms moeilijk, maar ze haalde wel altijd goede cijfers.

In 2004 is ze naar Amstelveen verhuisd, waar ze een woning kreeg aangeboden. Ze heeft daar ook het tweede jaar van haar opleiding gedaan. Dit jaar is betaald door de sociale dienst. Tijdens het tweede jaar van de opleiding moest ze op zoek naar een betaalde baan. Het lukte haar niet om een baan te vinden, dus heeft ze een stageplek geaccepteerd. Aan het einde van haar stage mocht ze twee maanden betaald vakantiewerk doen. Na afloop hiervan kreeg ze een jaarcontract aangeboden. Dit contract loopt in december af en ze gaat ervan uit dat ze dan een vast contract krijgt.

3.5 De rol van taal en cultuur

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat vluchtelingen de aansluiting met de Nederlandse arbeidsmarkt meer dan eens missen. In aanvulling op het voorgaande, worden problemen met de taal en het bestaan van cultuurverschillen daarbij genoemd als serieuze en vaak onoverkomelijke hindernissen. Beide doen zich voor tijdens het zoeken naar werk, maar ook bij de uitoefening van een baan. Het resultaat ervan is dat vluchtelingen al snel tot het weinig kansrijke arbeidsaanbod behoren of, in het geval wel een baan wordt gevonden, een geïsoleerde positie op de werkvloer innemen.

3.5.1 Taalproblemen

Steeds opnieuw blijkt hoe belangrijk het is om de taal voldoende te beheersen. Verschillende studies wijzen erop dat werkgevers hier veel waarde aan hechten en vaak de kennis van de Nederlandse taal als onderscheidend criterium gebruiken om vluchtelingen of migranten niet aan te nemen (Klaver

e.a., 2005; Van Gent e.a., 2006). Vluchtelingen zelf zijn zich ook vaak goed bewust van hun gebrekkige kennis van het Nederlands. Een vrouwelijke vluchteling zegt hierover:

“De taal was in het begin een belemmering. Inmiddels spreek ik nu wel goed Nederlands. Toch denk ik dat voor bepaalde beroepen in de administratie mijn kennis van het Nederlands nog steeds niet voldoende is. Receptiewerk is bijvoorbeeld lastig omdat ik achternamen aan de telefoon vaak slecht versta” (vrouw, Iran, verblijfsvergunning sinds 2002).

Een andere respondent geeft aan dat ze in het begin erg onzeker was op het werk, mede omdat de taal een obstakel vormde:

“Je kan dan de verkeerde grapjes maken. Ook is het moeilijk om elkaar beter te leren kennen als je de taal niet goed spreekt. Tijdens vergaderingen durfde ik niks te zeggen, bang dat ik iets raars zou zeggen. Iets dat inhoudelijk niet klopte of verkeerd Nederlands was” (vrouw, Afghanistan, verblijfsvergunning sinds 1994).

Zoals eerder aangegeven, wijzen veel vluchtelingen zelf op het belang van stages en vrijwilligerswerk om hun taalniveau op te krikken. Het beeld dat hierbij wordt geschetst is dat velen hun kennis van het Nederlands nog als te gebrekkig beschouwen, om serieus kans te maken op een gekwalificeerde baan. Het verrichten van onbetaalde arbeid vormt dan een zeer nuttige gelegenheid om de kennis van het Nederlands te vergroten. Toch hindert het sommige vluchtelingen ook dat taal zo vaak gebruikt wordt als argument om vluchtelingen niet te hoeven aannemen. Zij hebben het idee dat zij nooit perfect Nederland spreken en daardoor altijd op een achterstand blijven, zoals ook door een van de geïnterviewden wordt geïllustreerd:

“Het vinden van werk is moeilijk. Je moet vooral goed Nederlands spreken. Alles gaat om taalbeheersing en dat vind ik niet eerlijk. Ik zal namelijk nooit zo goed Nederlands spreken als de mensen die hier geboren zijn. Op de Nederlandse arbeidsmarkt is sprake van taaldiscriminatie” (man, Kongo, 5 jaar in Nederland, verblijfsstatus sinds 2003).

3.5.2 Culturele factoren

Vluchtelingen hebben ook het gevoel vaker te worden afgewezen vanwege hun culturele of etnische achtergrond, in het bijzonder wanneer de vluchtelingen moslim zijn. Recent onderzoek van de Raad voor Werk en Inkomen geeft aan dat een aanzienlijk gedeelte van de hogeropgeleide allochtonen het idee heeft in het contact met werkgevers te worden beoordeeld op hun etnische herkomst of religieuze achtergrond (Van Gent e.a., 2006). Deze groep is van mening dat zij hierdoor niet serieus worden genomen en ook weinig kans maken op een baan. De diepte-interviews met vluchtelingen wijzen eveneens in deze richting, zoals ook aan de hand van het volgende citaat kan worden geïllustreerd:

“Ik had een sollicitatiegesprek en het ging heel goed. Ik kon de vragen goed beantwoorden. Aan het eind van het gesprek vroeg de werkgever mij of ik moslim ben. Ik heb geantwoord ‘ja, ik ben moslim’. De volgende dag kreeg ik een brief dat ze geen plek vrij hadden. Later stond in de krant nog wel dezelfde vacature” (vrouw, Sierra Leone, 6 jaar in Nederland, verblijfsstatus sinds 2003).

Opvallend is dat veel respondenten wijzen op de uiterlijke aspecten van hun culturele herkomst als een belemmering voor het vinden van werk. Een vrouwelijke vluchteling stelt in dit verband:

“Ik ben langs geweest bij verschillende winkels. Ik spreek en schrijf goed Nederlands, maar toch hadden ze geen werk voor mij. Ik denk dat dit te maken heeft met het feit dat ik een hoofddoek draag” (vrouw, Iran, verblijfsstatus sinds 2002).

Maar ook eenmaal op de werkvloer treden er allerlei sociale mechanismen op die vluchtelingen buitensluiten. In het bijzonder blijkt het om aanloopproblemen te gaan. Vluchtelingen voelen zich vaak in het begin onbegrepen of sociaal geïsoleerd. Dit betekent overigens niet dat men zich na verloop van tijd altijd door collega's geaccepteerd en opgenomen voelt (zie ook kader 5). Wel blijkt ook dat wanneer vluchtelingen zelf voor een assertieve en open houding kiezen, dit hun positie meer dan eens ten goede komt. Een vluchteling merkt hierover op:

“Het contact met collega's was in het begin soms moeilijk. Ik heb bijna alleen maar Nederlandse collega's. Ze behandelden mij soms alsof ik anders was, ik voelde me toen ook apart staan van de rest. Ik had het gevoel dat mijn collega's mij anders behandelden omdat ik niet goed Nederlands sprak, maar ook door mijn huidskleur. Nadat ik er wat van heb gezegd, gaat het een stuk beter” (vrouw, Sierra Leone, 6 jaar in Nederland, verblijfsstatus sinds 2003).

5 Buitengesloten op het werk

De heer A. is afkomstig uit Afghanistan en heeft sinds 1999 een verblijfsstatus. Over zijn arbeidscarrière in Nederland is hij somber. Hij heeft nooit een vast contract gekregen. In de eerste plaats wijt hij dit aan economie. Werkgevers nemen volgens hem dan alleen de beste werknemers aan. Maar ook gelooft hij dat zijn onvoldoende Nederlands hier mee te maken heeft.

Op het werk (tijdens losse baantjes) bemerkt de heer A. dat er vaak anders wordt omgegaan met allochtonen dan met autochtonen. Ploegleiders praten en doen anders tegen allochtonen dan tegen autochtonen.

Toen hij bij Philips werkte had hij problemen met zijn collega's. Hij zat bij de lampenmachine de lampen te controleren die klaar waren. Zijn collega's vroegen hem steeds om koffie te halen. Op een gegeven moment haalde hij wel vijf of zes keer per dag koffie. Ook als de koffiemachine dichterbij was dan waar hij zat, kwamen collega's toch eerst helemaal naar hem toe om te vragen of hij koffie wilde halen. Na twee weken heeft hij gezegd dat hij het niet meer deed. Dat zij geen koffie voor hem hoefden te halen, maar dat hij ook geen koffie meer voor hen haalde. Daarna hebben ze hem met rust gelaten. Hij voelde dat hij toen nergens meer bij betrokken werd.

Deze ervaring heeft hij bij veel bedrijven. De eerste maanden doen collega's vervelend. Daarna wordt het of beter of slechter. Wel erkent de respondent dat het ook afhangt van hoe je hier zelf mee omgaat. Het is erg belangrijk om je collega's positief tegemoet te treden en ook zelf contact te zoeken. Anders raak je snel in een isolement.

3.6 Conclusie

De positie van vluchtelingen op de arbeidsmarkt is problematisch. Ook wanneer we deze vergelijken met die van andere allochtone groepen in Nederland, komt een weinig rooskleurig beeld naar voren. De werkloosheid is hoog en de functies die men bekleed zijn veelal routinematig en van tijdelijke aard.

In dit hoofdstuk is getracht de positie van vluchtelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt aan de hand van een groot aantal diepte-interviews beter te begrijpen. Wat blijkt is dat diverse factoren, zoals in de vakliteratuur vaak opgesomd, vluchtelingen in het dagelijkse leven beslist parten spelen wanneer zij op zoek zijn naar werk of tijdens hun werkzaamheden op de werkvloer. Vier aspecten vallen daarbij in het bijzonder op.

In de eerste plaats brengt het vluchtverhaal met zich mee dat veel vluchtelingen in Nederland vaak lang zonder werk zijn geweest en ook veel tijd nodig hebben (gehad) om opnieuw aansluiting te vinden op hun oude niveau. Ook tonen veel respondenten zich tamelijk onzeker over hetgeen zij de Nederlandse arbeidsmarkt te bieden hebben. Het ontbreken van relevante diploma's en actuele werkervaring zijn hier in het bijzonder debet aan. Daarnaast blijken vluchtelingen slechts zeer selectief gebruik te maken van

allerhande zoekkanalen naar werk. In het bijzonder zoeken zij hun toevlucht tot de uitzendbureaus. Vaak gedwongen door de noodzaak om zo snel mogelijk geld te verdienen, accepteren zij op deze manier vooral kortstondige en laagwaardige baantjes. Van uitgebreide informele netwerken, zoals bij arbeids- en gezinsmigratie vaker het geval is, wordt door vluchtelingen geen melding gemaakt. Wel vormen organisaties als Emplooi, UAF en VluchtelingenWerk een belangrijke schakel op weg naar een opleiding of werk.

Ook spelen taal en cultuur een belangrijke rol ter verklaring van de slechte positie van vluchtelingen op de arbeidsmarkt. De kennis van het Nederlands is vaak ontoereikend en door verbale en non-verbale problemen in de communicatie worden zij verder op een achterstand gezet. Uit de interviews komt bovendien een belangrijk dilemma naar voren: velen willen beslist de Nederlandse taal leren, maar breken dergelijke initiatieven af omdat de noodzaak van een betaalde baan te groot blijkt. Ook treedt nogal eens een culturele mismatch op: vluchtelingen voelen zich lang niet altijd voldoende begrepen tijdens een sollicitatiegesprek of in de omgang met collega's op het werk. Soms lijkt hierin ook openlijke achterstelling een rol te spelen. In het bijzonder voelen vluchtelingen uit moslimlanden zich meer dan eens op hun herkomst of uiterlijk beoordeeld.

Niet in de laatste plaats is het belangrijk op te merken dat vluchtelingen in het bijzonder gebaat zijn bij extra ondersteuning bij tal van activiteiten, zoals het zoeken van werkgevers, het schrijven van brieven of zelfs het meegaan naar een sollicitatiegesprek. Ook het voordragen van vluchtelingen voor een stageplaats of een activiteit in het kader van vrijwilligerswerk blijkt deze groep beslist te helpen in hun zoektocht naar werk. Zeker is dat de vluchtelingen hier zelf zeer zwaar aan tillen. Het beeld ontstaat dat zij zonder een extra steuntje in de rug het veelal niet (denken te) redden op de Nederlandse arbeidsmarkt.

4 INKOMEN EN INKOMENSPOSITIE

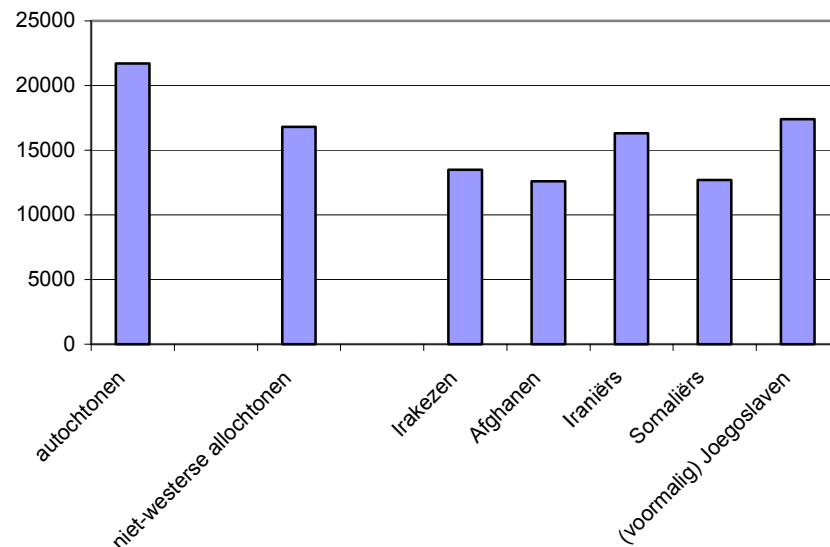
In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de inkomenspositie van vluchtelingen. Daarbij gaat het niet alleen om het in kaart brengen van die inkomenspositie, maar vooral ook om de vraag wat een kwetsbare inkomenspositie betekent voor het dagelijks leven van vluchtelingen, zowel in materiële als in sociale zin. Eerst wordt op basis van bestaande secundaire bronnen de omvang van het probleem geschetst. Daarna gaan we achtereenvolgens in op de uitkeringsafhankelijkheid, de financiële situatie, schuldenproblematiek, het beroep doen op speciale voorzieningen, de materiële en sociale gevolgen van een slechte inkomenspositie en de beleving van de eigen inkomenssituatie. De basis voor dit hoofdstuk wordt gevormd door de enquête onder de panelleden, de diepte-interviews en de focusgroepen, aangevuld met secundaire bronnen.

4.1 Inkomenspositie van vluchtelingen in vogelvlucht

Uit de Armoedemonitor van het SCP van 2005 blijkt dat vluchtelingengroepen in Nederland een kwetsbare inkomenspositie innemen. Zo is het gemiddelde huishoudinkomen van vluchtelingengroepen veel lager dan dat van autochtonen en andere groepen niet-westerse allochtonen. Bovendien is het aandeel huishoudens met een laag inkomen (netto 850 euro per maand) onder vluchtelingengroepen veel hoger dan onder andere huishoudens (Dagevos & Linden, 2005). De kwetsbare inkomenspositie van vluchtelingen illustreren we hieronder aan de hand van een aantal cijfers.

Het gemiddelde gestandaardiseerde besteedbaar huishoudensinkomen voor autochtonen is in 2002 bijna 22.000 euro per jaar. Voor traditionele migrantengroepen ligt dit op bijna 17.000 euro. Voor de groep 'overige niet-westerse allochtonen' ligt het besteedbaar huishoudensinkomen voor de meeste groepen beduidend lager. De Afghanen en Somaliërs staan met een gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen van ongeveer 13.000 euro onderaan de inkomensladder. Voor de Iraniërs en de (voormalig) Joegoslaven geldt dat zij in vergelijking met de andere 'overige niet-westerse allochtonen' een iets hoger gemiddeld inkomen hebben (Dagevos & Linden, 2005).

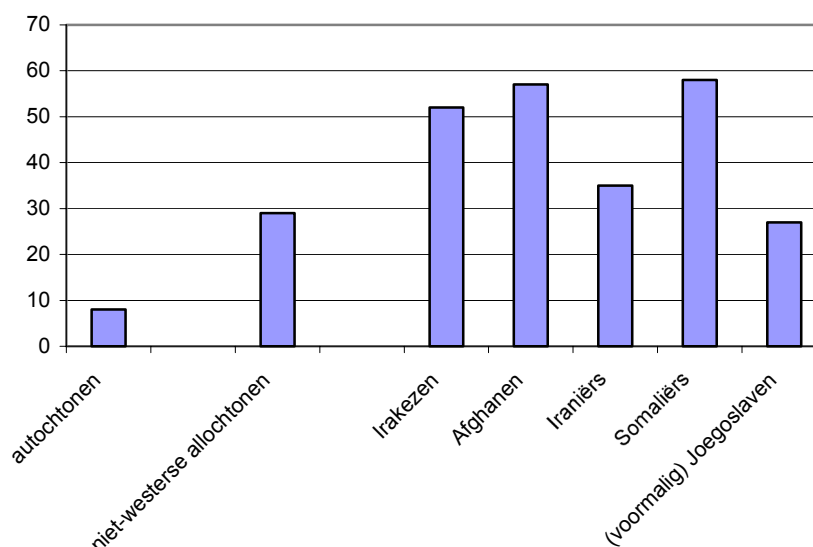
Figuur 4.1 Gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen in 2002 (in euro's)

Bron: Armoedemonitor 2005 (CBS (RIO'02) SCP-bewerking)

De ongunstige inkomenspositie van vluchtelingen blijkt ook uit de inkomensverdeling. In totaal heeft ruim tien procent van de huishoudens in Nederland een laag inkomen. Voor de Irakese, Somalische en Afghaanse huishoudens ligt dit aandeel ruim boven de vijftig procent. De Iraniërs doen het verhoudingsgewijs iets beter, maar ook voor deze groep geldt dat ruim een derde van de huishoudens een laag inkomen heeft. Voor de (voormalig) Joegoslaven is dit aandeel iets minder dan een derde. Dagevos en Linden (2005) constateren dat er een duidelijke relatie is tussen de inkomenspositie en de positie op de arbeidsmarkt. Zo wordt bijvoorbeeld de relatief iets gunstiger inkomenspositie van de Iraniërs en de (voormalige) Joegoslaven vooral verklaard door de grotere deelname aan het arbeidsproces van deze groepen. Uit de studie van het SCP blijkt bovendien dat de inkomenspositie van vluchtelingen verbetert naarmate zij langer in Nederland zijn. Vooral het vinden van werk speelt daarbij een belangrijke rol.

Figuur 4.2 Percentage particuliere huishoudens met een laag inkomen in 2002/2003

Bron: Armoedemonitor 2005 (CBS, SCP-bewerking)

4.2 Uitkeringsafhankelijkheid en de financiële situatie

Uitkeringsafhankelijkheid is een belangrijke risicofactor voor armoede. Uit de Armoedemonitor (2005) blijkt dat bijna de helft van de uitkeringsontvangers jonger dan 65 jaar een laag inkomen (dat wil zeggen netto 850 euro per maand of minder) heeft. Ook wordt geconstateerd dat er weinig armoede onder werkenden voorkomt (vijf procent van de werkenden heeft een laag inkomen). Een belangrijke indicator voor armoede onder de panelleden uit dit onderzoek is dus de inkomstenbron(nen) waarover zij beschikken.

Veruit de meeste panelleden zijn voor hun levensonderhoud afhankelijk van een uitkering: ruim twee vijfde is volledig afhankelijk van een uitkering en daarnaast heeft iets minder dan een op de tien een uitkering gecombineerd met loon uit werk. Bijna een derde van de panelleden heeft als inkomstenbron loon uit werk. Tot slot heeft een klein deel van de panelleden studiefinanciering, eventueel aangevuld met loon uit werk. De grote mate van uitkeringsafhankelijkheid onder de panelleden doet vermoeden dat veel van de panelleden een uiterst kwetsbare inkomenspositie innemen. Bovendien blijkt dat een aanzienlijke groep uitkeringsgerechtigden (een derde) niet over hun volledige uitkering kunnen beschikken in verband met inhoudingen (onder andere vanwege inrichtingskredieten). Hieronder werken we de relatie tussen inkomstenbronnen en de financiële situatie uit.

Uit de enquête blijkt dat bijna drie vijfde van de panelleden (58%) moeite heeft om rond te komen. Een deel hiervan (9%) geeft zelfs aan grote financiële problemen te hebben. Twee vijfde van de panelleden geeft aan redelijk tot

goed met de inkomsten rond te komen. Het gaat hier overigens om een beoordeling van de eigen financiële situatie en niet om de vaststelling of iemand een laag inkomen conform de officiële definitie in de Armoedemonitor heeft. Duidelijk is evenwel dat de inkomenspositie van de meerderheid van de panelleden ongunstig is. Dit blijkt ook uit een vergelijking met alle Nederlandse huishoudens. In 2004 geeft 13 procent van de Nederlandse huishoudens aan (zeer) moeilijk rond te kunnen komen (Armoedemonitor 2005). Dit aandeel ligt dus beduidend lager dan onder de panelleden.

Nadere analyse van het panel leert dat verhoudingsgewijs inderdaad vaak vluchtelingen met een uitkering kampen met inkomensproblemen. Van de vluchtelingen met een uitkering geeft driekwart aan moeite te hebben met rondkomen. Voor de panelleden wiens inkomstenbron bestaat uit loon uit werk ligt dit aandeel met iets minder dan een derde beduidend lager. Vluchtelingen die afhankelijk zijn van studiefinanciering nemen een tussenpositie in: ruim twee vijfde van hen heeft moeite om rond te komen. Ook uit de interviews blijkt dat de mensen met een uitkering de eindjes nauwelijks aan elkaar kunnen knopen. Als de vaste lasten zoals de huur, gas, water, elektriciteit, ziekteverzekeringen en de telefoon zijn betaald, blijft er vaak nog maar weinig geld over om van te leven. Dit wordt vooral besteed aan voedsel en kleding. Het verhaal van de heer L. uit Afghanistan is illustratief voor hoe veel vluchtelingen met een uitkering moeten rondkomen (zie onderstaand kader).

1 Rondkomen met een uitkering

De heer L. is sinds 1998 in Nederland. Zes maanden na aankomst heeft hij een status gekregen. In 2003 zijn zijn vrouw en drie kinderen in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen. Tot 2004 heeft de heer L. gewerkt. Hij werd echter ziek en is uiteindelijk ontslagen. Na een korte periode WW, leeft het gezin nu van een bijstandsuitkering. De oudste zoon ontvangt studiefinanciering waarvan alle kosten van de studie kunnen worden betaald.

Het is moeilijk om rond te komen maar het lukt net door altijd het goedkoopste te kopen. De vaste lasten wegen het zwaarst voor het gezin. Ze betalen 475 euro voor de huur en nog eens 75 euro voor gas en licht. Naast de huur is er de ziektekostenverzekering. De sociale dienst houdt daarvoor 400 euro in. Daarvan komt 200 euro weer terug via de belasting. Daarnaast betaalt het gezin zo'n 40 euro per maand aan telefoonkosten. De heer L. heeft ook nog een aantal leningen die hij moet afbetalen: een inrichtingskrediet en een lening die hij is aangegaan voor de gezinshereniging met vrouw en kinderen.

Het gezin legt de prioriteit bij het betalen van de vaste lasten zodat ze in ieder geval een dak boven hun hoofd hebben. Er zijn wel zaken die ze niet kunnen betalen. Zo heeft zijn vrouw eigenlijk een gebitsrenovatie nodig. Zij mist een flink aantal van haar kiezen waardoor zij haar eten niet kan kauwen. Daardoor heeft zij vaak maagpijn. De huisarts heeft hierover al brieven geschreven, maar de sociale dienst wil de kosten voor de behandeling niet vergoeden. Ze proberen het vakantiegeld nu te reserveren voor de behandeling.

Hoewel het nu moeilijk is om rond te komen, heeft de heer L. wel hoop dat hij over een paar jaar meer geld zal hebben. Zijn zoon is dan klaar met zijn studie en heeft dan hopelijk werk. Ook hoopt hij dat hij en zijn vrouw dan (weer) werk zullen hebben. Tot die tijd is het passen en meten met het geld.

Werk hebben heeft weliswaar een gunstige invloed op de inkomenspositie, maar het is geen garantie dat geldproblemen niet voorkomen. Ook de werkenden uit het panel worden soms geconfronteerd met een slechte inkomenssituatie. Een op de tien vluchtelingen uit het panel met een vaste baan geeft aan grote financiële problemen te hebben. Mede omdat veel werkenden een parttimebaan hebben en relatief laag geschoold zijn, verklaart in belangrijke mate waarom er onder deze groep toch nog betrekkelijk veel financiële problemen voorkomen. Het volgende citaat illustreert hoe ook werkenden geconfronteerd worden met een kwetsbare inkomenspositie:

“Ik werkte parttime als kamermeisje in een hotel en mijn vriend heeft een WAO-uitkering. We hadden nooit ergens geld voor. We konden daarom niet zoveel, alleen maar thuis zitten. Om rond te komen moesten we vaak geld lenen van anderen. Ik ben daarom extra schoonmaakwerk gaan doen in de avonduren. Dat scheelt financieel wel, maar lichamelijk is het veel te zwaar. Eigenlijk is dit geen oplossing. Ik ben altijd moe en voel mij vaak ziek. Ik wil daarom weer stoppen met het schoonmaakwerk” (vrouw, Sierra Leone, 4 jaar in Nederland).

Verblijfsduur blijkt een belangrijke factor bij de financiële situatie van vluchtelingen. Degenen die nog maar kort in Nederland zijn rapporteren meer financiële moeilijkheden dan degenen die al lang in dit land verblijven. Een langere verblijfsduur heeft een op zichzelf staand effect, los van het al dan niet hebben van werk. Ook onder de werkenden hebben de kortverblijvenden namelijk meer financiële problemen dan degenen die hier al langer zijn. Dit kan worden verklaard uit de kosten die vluchtelingen met name in de beginperiode na statusverlening moeten maken (kosten voor gezinshereniging, leges, inrichtingskredieten en dergelijke). Ook speelt de aard van de werkgelegenheid een rol. Het is aannemelijk dat vluchtelingen die hier kort verblijven minder goede banen hebben dan vluchtelingen die al langer op de Nederlandse arbeidsmarkt actief zijn.

Tot slot geldt dat vluchtelingen vaak een financiële verplichting voelen ten opzichte van achtergebleven familie. Ruim een derde van de panelleden stuurt soms of regelmatig geld naar familie of gezinsleden in het geboorteland. Het zijn, niet verbazingwekkend, vooral de werkenden die op regelmatige basis geld naar hun familie sturen. Iets meer dan de helft van de panelleden die hun volledige inkomen uit werk betrekken, stuurt geld naar familieleden. Van de panelleden die alleen een uitkering tot hun beschikking hebben stuurt iets minder dan een vijfde geld naar familieleden. Hoewel dit aandeel dus veel lager is dan onder de werkenden, zijn er redelijk wat vluchtelingen die ondanks hun eigen beperkte inkomsten toch geld sturen naar de achtergeblevenen. Zij doen dit echter wel op veel minder regelmatige basis dan de werkenden. De financiële verplichtingen aan de achterblijvers die veel vluchtelingen voelen, maakt het toch al krappe budget van veel vluchtelingen nog beperkter. Soms leidt de gevoelde verplichting tot het aangaan van schulden die later soms maar met moeite kunnen worden afbetaald, zo blijkt uit het volgende citaat:

“We moeten met zijn drieën rondkomen van mijn WAO-uitkering. Dat is ongeveer 900 euro per maand. Naast de huur, gas, water en licht en verzekeringen, moet ik daarvan ook een lening aan de bank terugbetalen. Toen ik nog werkte heb ik 4000 euro van de bank geleend om mijn familie die naar Pakistan is gevlucht te kunnen ondersteunen. Die lening moet ik nu maandelijks aflossen. Het lukt nauwelijks om rond te komen. Ik probeer nu via internet spullen te verkopen die ik niet meer nodig heb zodat ik wat geld kan verdienen” (man, Afghanistan, 9 jaar in Nederland, sinds 1999 een verblijfsvergunning).

4.3 Schuldenproblematiek

Ongeveer de helft van de panelleden geeft aan dat zij leningen hebben uitstaan bij officiële kredietinstellingen. Daarvan geeft bijna een vijfde aan dat zij niet om aan de financiële verplichtingen kunnen voldoen. Uit de interviews blijkt dat schulden een belangrijke reden zijn voor de moeilijke financiële situatie waarin veel panelleden verkeren. Van de uitkering kunnen ze vaak net rondkomen, maar met de afbetaling van de schulden erbij lukt het nauwelijks. Zeker naarmate men langdurig van een uitkering afhankelijk is, wordt de situatie nijpend. Van de panelleden geeft iets minder dan een tiende aan dat zij gebruikmaken van schuldhulpverlening.

Uit de interviews blijkt ook dat de schulden die mensen maken, deels voortkomen uit hun positie als vluchteling. Zo moeten vluchtelingen soms geld lenen om de leges voor de verblijfsvergunning te kunnen betalen. Ook het inrichtingskrediet dat veel vluchtelingen ontvangen om hun woning te kunnen inrichten na statusverlening en uitplaatsing naar een gemeente, is een belangrijke reden waarom vluchtelingen vaak schulden aan moeten gaan. Daarnaast noopt de eerder reeds genoemde verantwoordelijkheid ten opzichte van achtergebleven familieleden soms tot het maken van schulden.

Schulden ontstaan ook vaak door onwetendheid rondom administratieve procedures en het betalingsverkeer. Dit beeld kwam uit verschillende interviews naar voren. Eén van de geïnterviewde vluchtelingen vertelde bijvoorbeeld dat hij dacht dat de studiefinanciering vanzelf zou worden beëindigd toen hij met zijn opleiding stopte. Na terugkomst van vakantie bleek hij echter nog steeds geld van de IB-groep te ontvangen. Naast terugbetaling van het onterecht ontvangen geld, moest hij een boete betalen. Ook bij de uitkeringsverstrekking gaat nog wel eens het een en ander mis, mede door misverstanden en onwetendheid. Het volgende citaat illustreert wat er allemaal mis kan gaan bij de verstrekking van een uitkering:

“Ik kreeg thuis controle van de sociale dienst maar de deurbel deed het niet. Omdat de gemeente dacht dat ik daar niet woonde, werd mijn uitkering stopgezet. Ik heb toen vier maanden geen uitkering gehad.

Ondertussen kreeg ik wel allemaal rekeningen voor de telefoon en de verzekering die ik niet kon betalen. Ik heb toen opnieuw een uitkering gevraagd en heb een deel alsnog uitbetaald gekregen. Ik moest de gemeente wel een bewijs sturen dat ik de huur had betaald in de tussenliggende periode maar dat is nooit aangekomen. Uiteindelijk moest ik mijn uitkering weer terugbetalen. Ik heb hiertegen bezwaar ingediend maar dat heeft niet geholpen” (man, Burundi, 5 jaar in Nederland).

Ook rondom het betalingsverkeer doen zich misverstanden voor. Zo beëindigde een respondent een doorlopende machtiging voor gas en licht omdat zij niet goed begreep wat dat inhield. Vervolgens stapelden de rekeningen zich op en werd een flinke betalingsachterstand opgebouwd.

4.4 Beroep op speciale voorzieningen

Voor mensen met een laag inkomen zijn er specifieke voorzieningen, al dan niet vanuit de overheid gefinancierd, waarop ze een beroep kunnen doen. Het gaat hier bijvoorbeeld om bijzondere bijstand maar ook om voedselbanken. Bijzondere bijstand kan worden aangevraagd bij de gemeente en is bedoeld voor mensen met een laag inkomen en geen of weinig eigen vermogen. Er kan een beroep worden gedaan op de bijzondere bijstand voor noodzakelijke, extra uitgaven door bijzondere omstandigheden.¹ Iets minder dan een derde van de panelleden heeft wel eens een beroep gedaan op bijzondere bijstand. Hoewel het verstrekken van bijzondere bijstand niet exclusief voorbehouden is aan mensen met een uitkering, zijn het verhoudingsgewijs wel vaak de panelleden met een uitkering die een beroep hebben gedaan op bijzondere bijstand.

Voedselbanken hebben als doelstelling om noodhulp te bieden voor mensen die voor kortere of langere tijd financieel niet rond kunnen komen. Uit landelijk onderzoek is bekend dat klanten van voedselbanken verhoudingsgewijs vaak eenoudergezinnen, laagopgeleiden en mensen met een niet-Nederlandse nationaliteit zijn. Veelal zijn het mensen met een uitkering die door schulden structureel in de problemen zijn geraakt (Desain et al, 2006). Ondanks dat veel panelleden moeite hebben om rond te komen, zijn er maar weinig vluchtelingen die gebruikmaken van een voedselbank (6%).

In het onderzoek is ook gevraagd of de panelleden andere, informele, bronnen waarop zij financieel kunnen steunen wanneer het financieel tegenzit. Voor de meeste respondenten (twee derde) is dit niet het geval. Een derde van de vluchtelingen heeft wel mensen in de omgeving waarop men financieel kan steunen. Op basis van het beschikbare materiaal hebben we echter geen zicht op wie dit zijn en welke ondersteuning zij kunnen bieden.

¹ Het gaat dan bijvoorbeeld om bijzondere extra kosten door ziekte of handicap, een bijdrage aan het schoolfonds van de kinderen of een vergoeding voor schoolzwemmen. Noodzakelijke grote aankopen zoals een koelkast of wasmachine vallen gewoonlijk niet onder bijzondere bijstand. In de praktijk bestaan er tussen gemeenten verschillen in welke kosten worden vergoed via de bijzondere bijstand en welke niet.

4.5 Sociale uitsluiting

Als men langdurig moet rondkomen van een inkomen op of onder het bestaansminimum kan dat leiden tot sociale uitsluiting.² In de enquête onder de panelleden is een aantal aspecten van sociale uitsluiting aan de orde gekomen. Deze hebben vooral betrekking op de dimensies materiële deprivatie en sociale participatie. Vervolgens is in wat meer brede zin gesproken over de gevolgen van armoede voor het dagelijks leven in Nederland. In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op de materiële gevolgen van armoede voor de vluchtelingen uit het panel. Daarna wordt aandacht besteed aan de sociale gevolgen van armoede.

4.5.1 Materiële gevolgen van armoede

Bij bijna een vijfde van de panelleden zijn de financiële problemen zo groot, dat men moeite heeft om de vaste maandelijkse lasten te betalen. Daarnaast zegt nog bijna een derde dat dit soms voorkomt. Er zijn op dit vlak geen grote verschillen tussen de werkenden en de uitkeringsgerechtigden, hetgeen indicatief is voor de kwetsbare arbeidsmarktpositie van veel werkende vluchtelingen.

Vaste lasten vormen verreweg het grootste deel van de maandelijkse uitgaven. Met het overgebleven geld probeert men dan de maand door te komen. Dit is niet altijd eenvoudig. De vluchtelingen proberen zo veel mogelijk te besparen op normale dagelijkse uitgaven. Kleding wordt nauwelijks gekocht en op eten wordt bezuinigd. Geld voor leuke dingen of uitstapjes is er niet en er kan niet worden gespaard voor onverwachte uitgaven. Het volgende citaat illustreert hoe vluchtelingen, vaak met veel kunst en vliegwerk, proberen rond te komen:

“Na de helft van de maand is ons geld meestal op. We willen echter geen schulden maken en proberen zo zuinig mogelijk te zijn. We hebben geen familie of kennissen om geld van te lenen. Maar ook als die er wel waren, zou ik het liever niet doen. Rondkomen vraagt soms veel creativiteit. Zo betaal ik de huur altijd iets te laat. Eerst werd de huur automatisch afgeschreven, maar dat gebeurde regelmatig voordat de sociale dienst het geld had gestort. Ik betaal nu zelf en doe dat twee weken later dan de eigenlijke datum waarop ze het willen hebben” (vrouw, Armenië, 6 jaar in Nederland).

² Het begrip sociale uitsluiting kan worden uiteengelegd in twee componenten, te weten een sociaal-culturele component en een economisch-structurele component (Jehoel-Gijsbers, 2004). Binnen de sociaal-culturele component worden twee dimensies onderscheiden: onvoldoende sociale participatie en onvoldoende normatieve integratie. De economisch-structurele component omvat de dimensie materiële deprivatie (dat wil zeggen onvoldoende geld voor basale basisbehoeften) en onvoldoende toegang tot rechten van sociaal burgerschap (onder andere toegang tot onderwijs, huisvesting en zorg).

Uit het panel blijkt dat een op de zeven panelleden regelmatig niet genoeg geld heeft voor dagelijkse uitgaven als eten en kleding. Daarnaast komt bij bijna de helft van de panelleden dit soms voor. Het zijn verhoudingsgewijs vaker de panelleden die in gezinsverband leven die aangeven regelmatig niet voldoende geld voor de dagelijkse uitgaven te hebben. In de praktijk betekent dit dat soms wordt bezuinigd op relatief dure etenswaar als vlees en groente.

Aan de respondenten is gevraagd in hoeverre zij voldoende inkomen hebben om gebruik te maken van een aantal voorzieningen. Uit tabel 3 blijkt dat met name het gebruik van sportvoorzieningen voor veel vluchtelingen niet haalbaar is. Het zijn vooral jongeren die aangeven niet voldoende middelen te hebben voor sporten. Mogelijk geldt voor deze groep een grotere behoefte aan sport waardoor de financiële beperkingen op dit vlak sterker worden gevoeld.

Ook voor andere voorzieningen zoals openbaar vervoer, bibliotheekgebruik en telefonie geldt, zij het in mindere mate, dat een aanzienlijk deel (zo rond een derde) van de panelleden onvoldoende middelen heeft om hiervan conform behoefte gebruik te kunnen maken. Tot slot geven de uitkomsten van het panel aan dat er ook voor kinderopvang financiële knelpunten bestaan. Onduidelijk is echter of het hier gaat om knelpunten omdat men onvoldoende op de hoogte is van bestaande voorzieningen of omdat de geboden financiële ondersteuning onvoldoende is.

Tabel 4.1 Onvoldoende budget voor...

	Onvoldoende budget (%)
Openbaar vervoer (N=137)	39
Telefoneren (N=155)	28
Bibliotheek (N=125)	33
Sportvoorzieningen (N=138)	58
Kinderopvang (N=35)	46

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

4.5.2 Sociale gevolgen van armoede

Uit de interviews blijkt dat een slechte inkomenspositie, zeker als de situatie langer voortduurt, van invloed is op de mogelijkheden om sociale contacten te onderhouden. Men kan niet of slechts incidenteel op bezoek bij vrienden in andere steden en kan weinig naar familie bellen. Ook geven mensen aan dat zij door een gebrek aan geld aan huis zijn gekluisterd. Zij hebben vaak alleen geld voor de dagelijkse boodschappen. Geld voor recreatieve en sociale activiteiten buitenshuis is niet of nauwelijks beschikbaar. Uit tabel 4.2 blijkt dat de panelleden met name onvoldoende inkomen hebben om familie te bezoeken in het buitenland. Maar ook geld voor uitgaan en familiebezoek in Nederland is voor sommigen onvoldoende beschikbaar.

Tabel 4.2 Onvoldoende budget voor...

	Onvoldoende budget (%)
Uitgaan (N=144)	60
Familiebezoek in Nederland (N=105)	37
Familiebezoek in buitenland (N=139)	72

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

De volgende citaten zijn illustratief voor de sociale beperkingen die een slechte inkomenspositie met zich mee kunnen brengen:

“De slechte situatie waarin ik verkeer is van invloed op mijn sociale contacten. Bellen naar familie is te duur. We bellen nu alleen wanneer er een speciale gelegenheid is, maar ook dat is eigenlijk te duur. Met het suikerfeest hoor je al je vrienden en familie even te bellen, maar dit kunnen we niet betalen. We bellen de belangrijkste mensen heel kort. Vrienden en familie in Nederland heb ik al een jaar niet meer gezien omdat ik de reiskosten niet kan betalen. Ik merk dat, nu ik al een tijdje zonder werk zit, ik steeds afstandelijker wordt tegenover andere mensen. Het gevolg is dat zij ook geen contact met mij opnemen. Ik voel me in een hoek gedrukt. We hebben inmiddels op alles bezuinigd. Ik kan alleen nog maar denken aan mijn financiële situatie en maak nooit meer plezier. Voor uitstapjes hebben we sowieso geen geld. Ik zou heel graag in het kader van het jaar van Rembrandt naar Amsterdam gaan, maar daarvoor hebben we geen geld” (man, Afghanistan, 9 jaar in Nederland).

“De belangrijkste zaken waarop we bezuinigen zijn vakantie en bezoek aan vrienden buiten Amsterdam. We zijn nog nooit op vakantie geweest. We hebben vrienden in Eindhoven en familie in Doetinchem. We kunnen daar niet op bezoek met zijn vijven, dat is niet te betalen. We bellen ze alleen zo nu en dan. Gelukkig is er af en toe een feest waarop je alle verschillende vrienden ontmoet. Laatst was er een groot trouwfeest in Zaandam. Gelukkig was het dichtbij zodat het weinig hoefde te kosten. Op de bruiloft waren veel vrienden ook uit het buitenland” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland).

Vluchtelingen met kinderen geven aan het belangrijk te vinden dat hun kinderen kunnen deelnemen aan het sociale leven. Dat betekent dat kinderen naar een verjaardagsfeestje kunnen, af en toe een populair speeltje hebben en nette kleding dragen. Ouders ontszeggen zichzelf vaak veel zodat zij hun kinderen af en toe wat extras kunnen geven. Desondanks geeft een aanzienlijk deel van de panelleden met kinderen (44 procent) aan dat het wel eens voor komt dat hun kinderen aan bepaalde activiteiten op school niet mee kunnen doen omdat de kosten daarvan te hoog zijn. Ook uit ander onderzoek blijkt dat vluchtelingenouders niet altijd in de materiële behoeften van hun kinderen kunnen voorzien (vergelijk Pels en de Gruijter, 2005). Dit leidt soms tot conflicten en irritaties binnen het gezin. Ook missen kinderen soms de aansluiting met Nederlandse kinderen door de financiële problemen.

Een respondent verwoordt de invloed de hun slechte inkomenspositie op hun gezin en kinderen heeft als volgt:

“Voor de kinderen is het moeilijk dat we zo weinig geld hebben, maar we proberen het zo goed mogelijk uit te leggen. Ze vragen wel om dingen en dan leggen we uit waarom het niet kan. Het blijft lastig want vriendjes krijgen meer dingen dan onze kinderen. Ook het feit dat we niet op vakantie gaan, vinden ze moeilijk te accepteren. Ze zijn daarom soms boos. Om de kinderen toch iets te bieden houden we gratis evenementen in de gaten en maken we veel gebruik van de stadspas. We proberen de kinderen zo min mogelijk te laten lijden onder het feit dat we zo weinig geld hebben. De tweeling zit nu op zwemles want dat is belangrijk. Helaas krijgen we daarvoor geen korting van de gemeente. Mij dochter zit op tennis, dat wordt sinds dit jaar gelukkig wel vergoed door de gemeente” (vrouw, Armenië, 6 jaar in Nederland).

4.6 Beleving van de eigen inkomenssituatie

Aan de panelleden is gevraagd om ook in relatieve termen een beoordeling te geven van hun eigen financiële situatie, dat wil zeggen een beoordeling van hun situatie ten opzichte van andere mensen in Nederland en ten opzichte van hun situatie in het land van herkomst. Dit levert een nogal somber beeld op.

Driekwart van de respondenten is van mening dat zij in vergelijking met andere Nederlanders een laag tot zeer laag inkomen hebben. Dit is in sterke mate gerelateerd aan de slechte positie op de arbeidsmarkt, dat wil zeggen de grote uitkeringsafhankelijkheid onder de groep. Sommige vluchtelingen wijzen er dan ook op dat hun inkomensituatie niet slechter is dan andere mensen die (langdurig) van de bijstand moeten leven. Uit de interviews met de vluchtelingen komt echter een aantal factoren naar voren die maken dat vluchtelingen kunnen worden geconfronteerd met een aantal specifieke risico's die voor andere groepen uitkeringsgerechtigden niet gelden. Vaak zijn het factoren die vluchtelingen zelf niet benoemen als risico, maar die in de praktijk wel degelijk hun inkomenspositie beïnvloeden. Vluchtelingenspecifieke risico's betreffen onder andere de leges, de financiële zorg om achtergebleven familieleden, de asielprocedure, het feit dat vluchtelingen een volledig nieuwe start moeten maken in Nederland zonder beroep te kunnen doen op een bestaand netwerk en onbekendheid met de regels. Vluchtelingen hebben bovendien gedurende hun asielprocedure enige jaren moeten rondkomen van leefgeld. Dit bedrag, 43,02 euro voor een volwassene, ligt volgens het Nibud ver beneden de basisnorm die zij hanteert voor voeding.³ Voor veel vluchtelingen geldt dan ook dat voordat zij een status kregen, al enkele jaren van een absoluut

³ Onlangs is bekend geworden dat het leefgeld dat in het kader van de RVA (Regeling Verstrekkingen Asielzoekers) verstrekt wordt zal worden verhoogd naar 52,61 euro per week voor een volwassene.

minimum hebben moeten rondkomen. Als gevolg hiervan hebben veel vluchtelingen geen enkele financiële reserve. Ook dit maakt de inkomenspositie van vluchtelingen kwetsbaar.

Gezinshereniging stelt vluchtelingen vaak voor bijzondere kosten. Niet alleen moeten zij de reiskosten voor hun gezinsleden betalen, ook de leges voor de verblijfsvergunningen drukken zwaar op het budget.⁴ Afhankelijk van de omvang van het gezin zijn al gauw een paar duizend euro nodig om de gezinshereniging te financieren. Wat dit in de praktijk kan betekenen, blijkt uit onderstaand citaat:

“De duurste periode was toen ik mijn vrouw en kinderen naar Nederland wou laten komen. Dat kostte in totaal 2.940 euro aan reiskosten en leges. Ik heb daar geld voor moeten lenen en dat betaal ik nu af met 58 euro per maand. In de periode dat ik bezig was met gezinshereniging had ik soms geen geld om te eten omdat ik al die kosten moest maken. Ik ging dan soms naar VluchtelingenWerk en kreeg daar wat geld” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland).

Veel vluchtelingen hebben bij hun vlucht hun familie en vaak ook een deel van hun gezin moeten achterlaten. Niet zelden zijn deze achtergebleven gezinsleden en familieleden in sterke mate financieel afhankelijk van de gevluchte partner. Veel vluchtelingen maken dan ook een deel van hun budget over. Een respondent zegt het volgende hierover:

“Ik werk vier dagen per week als afwasser en verdien daarmee 1.100 euro netto. Ik betaal 200 euro aan mijn vrouw en kinderen in Burundi. Ik wil graag mijn vrouw en kinderen naar Nederland halen maar dat is moeilijk omdat ik nog niet genoeg geld verdien. Mijn prioriteit ligt op dit moment bij het betalen van de huur en verzekering en daarna mijn familie. Mijn vrouw werkt niet en is volledig afhankelijk van het geld dat ik hen stuur” (man, Burundi, 5 jaar in Nederland).

In sommige gevallen ontstaan financiële problemen omdat verblijfsvergunningen van partners niet tegelijkertijd worden verstrekt. De situatie kan zich dan voordoen dat één van de partners wel een verblijfsvergunning heeft en de ander niet. In de praktijk betekent dit dat de statushouder alleen een uitkering voor een alleenstaande kan ontvangen, terwijl meestal wel een gezamenlijk huishouden wordt gevoerd met bijbehorende hogere kosten. Deze situatie wordt geïllustreerd aan de hand van het volgende geval:

“Ik ben in 1999 met mijn drie kinderen naar Nederland gekomen. Mijn man kwam vijf maanden later en viel onder de nieuwe vreemdelingenwet. Het gevolg was dat ik in 2003 een status heb gekregen en mijn man pas in maart 2006. We hebben tweeënhalf jaar geleefd van een bijstands-

⁴ De aanvraag voor een MVV kost 830 euro.

uitkering voor een alleenstaande ouder. Officieel woonde mijn man in het AZC, maar in de praktijk woonde hij bij ons. Vanuit het AZC kreeg hij alleen 39 euro per week aan zakgeld” (vrouw, Armenië, 6 jaar in Nederland).

Tot slot is ook de onbekendheid van vluchtelingen met de regels rondom het betalingsverkeer in Nederland een extra risicofactor voor financiële problemen. Een respondent zegt hierover het volgende:

“De situatie is voor vluchtelingen erg moeilijk. Ze kennen de taal en de regels van het land niet goed. Het zou duidelijker moeten zijn waar je heen moet als er problemen zijn. Ik zou zelf graag geholpen worden met mijn financiën. Door mijn psychische problemen heb ik vaak last van vergeetachtigheid waardoor ik niet altijd mijn rekeningen op tijd betaal. Dit zorgt dan weer voor nieuwe financiële problemen” (man, Afghanistan, 9 jaar in Nederland).

Uit de interviews blijkt verder dat een deel van de vluchtelingen het gevoel heeft niet volwaardig te kunnen deelnemen aan de Nederlandse samenleving door een gebrek aan geld. Zij hadden verwacht in Nederland een normaal bestaan te kunnen opbouwen, maar dit lukt ze vanwege de geldzorgen niet. Met name hogeropgeleiden zijn hierin extra teleurgesteld.

“Een probleem is dat ik op dit moment niet kan sparen. Als er iets onverwachts gebeurt kan ik daar niets aan doen. Ik kan ook niet op vakantie of andere leuke dingen doen. Zo wil ik niet in Nederland blijven. Hoe kan ik integreren als ik steeds geldproblemen heb. Integratie is niet alleen taal maar ook het doen van dingen. Nederlandse mensen gaan op vakantie, maar ik kan dat niet. Ik wil dezelfde dingen kunnen doen als de meeste Nederlanders. Nu kan ik veel minder. Dat geeft me niet het gevoel dat ik hier thuis ben” (man, Burundi, 5 jaar in Nederland).

Hoe men tegen het gebrek aan geld aankijkt, is echter ook afhankelijk van de toekomstverwachtingen. Voor de vluchtelingen die vertrouwen hebben in de toekomst omdat zij bezig zijn met een opleiding of omdat de kinderen zullen gaan werken, is de slechte inkomenspositie vaak beter te verdragen.

“Ik schaam me niet voor het feit dat we weinig geld hebben. Ik vind ontwikkeling belangrijker dan rijkdom. Als ik mijn kinderen kan laten studeren is dat belangrijker dan dat ze nu veel geld hebben” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland).

Uit de gesprekken die zijn gevoerd met de vluchtelingen met een slechte inkomenspositie, komt het beeld naar voren dat er over het algemeen geen schaamte is over het gebrek aan geld, wel over het hebben van een uitkering. Een uitkering hebben wordt als negatief ervaren omdat mensen daardoor het gevoel hebben geen bijdrage te kunnen leveren aan de samenleving. Ook voelen vluchtelingen zich er door Nederlanders op aangekeken dat zij een uitkering hebben. Een Somalische vluchteling zegt hierover het volgende:

“Ik vind het vervelend om een uitkering te hebben, het maakt je afhankelijk en onzelfstandig. De gemeente controleert elk jaar mijn inkomsten en uitgaven en komt bij me thuis kijken of ik wel zelfstandig woon. Ik heb het gevoel dat de gemeente me niet vertrouwt en me ziet als een leugenaar. Daarom komen ze steeds controleren. Ik zie in mijn buurt veel Somaliërs die al jaren een uitkering hebben. Dat vind ik een slecht voorbeeld. Ik zou liever mensen ontmoeten die werken en voor zichzelf opkomen. Van mensen met een uitkering leer ik alleen hoe ik aan een uitkering moet komen. Sommige Nederlanders maken ook opmerkingen over het feit dat ik niet werk. Ik reageer hier maar niet op omdat ik het lastig vind om mijn situatie uit te leggen en omdat ik mij schaam” (vrouw, Somalië, 6 jaar in Nederland).

Uit ander onderzoek blijkt eveneens dat negatieve beeldvorming over vluchtelingen als uitkeringstrekkers van invloed is op het zelfbeeld van vluchtelingen en de mate waarin zij zich in Nederland thuis voelen (vergelijk Gorashi, 2005). Een van de respondenten zegt hierover letterlijk het volgende:

“Nederlanders geven direct een label. Waar kom je vandaan? Werk je? Als je dan nee zegt wordt direct het oordeel gegeven dat allochtonen niets doen, dat je op hun kosten leeft. Dan voel je je niet thuis in Nederland” (vrouw, Afghanistan, 5 jaar in Nederland).

Verlies aan status

Niet alleen geven veel vluchtelingen uit het panel aan dat hun inkomensituatie slechter is dan dat van de meeste Nederlanders, ook is een aanzienlijk deel van hen (meer dan de helft) van mening dat hun financiële positie in Nederland verslechterd is ten opzichte van hun positie in het geboorteland. Het betreft hier met name hogeropgeleiden. Voor lager opgeleide vluchtelingen speelt dit probleem in mindere mate. Hogeropgeleiden geven significant vaker aan dat zij hun huidige financiële positie als slechter beoordelen dan hun situatie in het land van herkomst. Ook uit de interviews kwam naar voren dat sommigen hun huidige situatie in Nederland als een verlies aan status ervaren. In het land van herkomst hadden zij vaak een goede baan. In Nederland zijn zij er niet alleen in financieel opzicht op achteruit gegaan, maar ook in aanzien. Illustratief is het verhaal van een Burundese vluchteling:

“In mijn eigen land had ik het relatief beter dan hier. Ik had daar een goede baan en een goed salaris en woonde met mijn familie. Ik had alles in Burundi en nu ben ik relatief arm. Ik ben een optimist en zie dit als een les. Ik leer nu omgaan met weinig geld en op mezelf wonen in een kleine kamer. Ik had wel verwacht dat ik het hier beter zou hebben. Ik heb veiligheid gevonden maar heb problemen die ik niet eerder heb gehad” (man, Burundi, 5 jaar in Nederland).

4.7 Conclusies

In dit hoofdstuk stond het inkomen en de inkomenssituatie van vluchtelingen in Nederland centraal. Het beeld dat uit de verschillende databronnen naar voren komt, is dat vluchtelingen als groep een kwetsbare inkomenspositie hebben. Het aandeel vluchtelingen met een laag inkomen, dat wil zeggen een netto besteedbaar inkomen van 850 euro per maand of minder, ligt vele malen hoger dan bij de autochtone bevolking. Ook doen de meeste vluchtelingengroepen het in dit opzicht slechter dan allochtonen uit de traditionele migratielanden. De slechte inkomenspositie blijkt ook uit het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen: dit ligt twintig tot veertig procent lager dan bij de autochtone bevolking (Armoedemonitor, 2005). De slechte feitelijke inkomensituatie van vluchtelingen vindt ook zijn neerslag in de beoordeling van de financiële situatie. Van de panelleden geeft bijna drie vijfde aan moeite te hebben om rond te komen.

De kwetsbare inkomenspositie van vluchtelingen heeft gevolgen in het dagelijkse leven van vluchtelingen. Voor velen betekent het een maandelijks puzzel om de eindjes aan elkaar te knopen, wat niet altijd lukt. Bijna een vijfde van de panelleden geeft aan dat zij regelmatig niet in staat is om de vaste lasten te betalen. Een iets kleinere groep heeft regelmatig onvoldoende budget voor dagelijkse uitgaven als voedsel en kleding. Uit het onderzoek blijkt eveneens dat veel vluchtelingen onvoldoende middelen hebben om op regelmatige basis gebruik te kunnen maken van het openbaar vervoer, sportfaciliteiten en de bibliotheek. Ook in de sociale sfeer is een laag inkomen niet zonder gevolgen. Regelmatig bezoek aan familie en vrienden buiten de eigen woonplaats is in verband met de vervoerskosten vaak niet haalbaar. Ook het onderhouden van contacten met het land van herkomst is om financiële redenen vaak moeilijk. Regelmatig bellen is te kostbaar en voor bezoek aan familieleden in het buitenland is vaak helemaal geen geld. Al met al is de inkomenspositie van een aanzienlijke groep vluchtelingen zeer zorgelijk. Deze slechte inkomenspositie is voor sommigen een belemmering om zich geïntegreerd te voelen in Nederland. Dit houdt vooral verband met de beperkte mogelijkheden om aan allerlei sociale activiteiten mee te kunnen doen.

De financiële situatie van vluchtelingen overziend, komt een beeld naar voren dat voor veel mensen met een laag inkomen geldt. Het met moeite, of niet, kunnen betalen van de vaste lasten, het gebrek aan financiële reserves voor onverwachte uitgaven, de schuldenproblematiek en het zo veel mogelijk bezuinigen op allerlei uitgaven is een situatie die voor veel mensen die langdurig van een laaginkomen moeten rondkomen realiteit is. In dit opzicht is de situatie van vluchtelingen met een laag inkomen vergelijkbaar met andere groepen met een laag inkomen. Dit gezegd hebbende, moet echter ook worden geconcludeerd dat er wel degelijk specifieke risicofactoren zijn die maken dat vluchtelingen een hoger risico hebben op armoede.

Veruit de belangrijkste risicofactor voor vluchtelingen is hun slechte positie op de arbeidsmarkt. Armoede is namelijk in belangrijke mate gerelateerd aan het hebben van een uitkering. De hoge mate van uitkeringsafhankelijkheid vormt dus een risicofactor bij uitstek voor vluchtelingen.

Daarnaast hebben vluchtelingen bijzondere kosten die te maken hebben met het feit dat zij als vluchteling naar Nederland zijn gekomen. Deze kosten drukken op het toch vaak al niet ruime budget van vluchtelingen. Het gaat dan in het bijzonder om de leges die moeten worden betaald voor de verblijfsvergunning, de kosten die gepaard gaan met gezinshereniging, de uitgaven die nodig zijn om vanuit het niets een huis te kunnen inrichten en de financiële verplichtingen die vluchtelingen voelen ten opzichte van achterblijvers in het land van herkomst.

Tot slot geldt als specifieke risicofactor voor vluchtelingen de beperkte sociale hulpbronnen waarover zij in Nederland kunnen beschikken. Vluchtelingen hebben weinig mensen in Nederland op wie zij financieel kunnen steunen. Ook zijn zij vaak onvoldoende op de hoogte van hoe financiële zaken in Nederland worden geregeld. Op dit vlak geven zij aan een grote behoefte te hebben aan ondersteuning en informatie over financiële zaken. Veel vluchtelingen ontvangen op dit terrein hulp van VluchtelingenWerk, maar desondanks blijkt de wijze waarop in Nederland financiële zaken zijn geregeld, voor vluchtelingen moeilijk te doorgronden. Vanwege dit gebrek aan inzicht stapelen financiële problemen zich soms onnodig op.

Bovengenoemde factoren maken dat vluchtelingen als groep extra kwetsbaar zijn. Zij hebben vaker te maken met armoede, hetgeen een negatieve invloed heeft op hun mogelijkheden om volwaardig deel te nemen aan de Nederlandse samenleving.

5 SOCIALE INTEGRATIE

In dit hoofdstuk staat de sociale kant van een plek verwerven in de Nederlandse samenleving centraal. Het gaat hier om hoe en in hoeverre vluchtelingen in sociaal opzicht verbonden zijn met de Nederlandse samenleving en zich in die samenleving sociaal manifesteren. Dit proces verwijst naar de sociale integratie van vluchtelingen. Met behulp van gegevens uit de SPVA-survey wordt op basis van drie indicatoren een eerste beeld geschetst van de sociale integratie van vluchtelingen (paragraaf 5.1). Vervolgens wordt dit beeld nader ingekleurd en genuanceerd op basis van de paneldata, de interviews en de groeps gesprekken. Daarbij wordt uitgebreid stilgestaan bij het sociale netwerk van vluchtelingen en de betekenis van dat netwerk voor de integratie in Nederland (paragraaf 5.2). Ook is aandacht voor de lokale betrokkenheid en de maatschappelijke participatie van vluchtelingen in vrijwilligerswerk en verenigingen (paragraaf 5.3). Naast werk en sociale contacten zijn dit belangrijke aspecten van integratie. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele conclusies (paragraaf 5.4).

5.1 Sociale integratie volgens drie indicatoren

In de SPVA-survey is een aantal variabelen opgenomen die een eerste indruk geven van de sociale integratie van vluchtelingen. Nederlandse vrienden hebben, de mate van contact met Nederlanders of de eigen etnische groep en het verenigingslidmaatschap zijn drie veelgebruikte indicatoren waarmee de mate van sociale integratie van migrantengroepen wordt uitgedrukt. In deze paragraaf wordt nagegaan hoe vluchtelingen op deze dimensies scoren en wordt een analyse gemaakt van achtergrondvariabelen die de mate van participatie op deze drie indicatoren beïnvloeden.

Nederlandse vrienden

Driekwart van de vluchtelingen heeft Nederlandse vrienden (zie tabel 5.1). Dit aandeel is iets lager dan onder de traditionele migrantengroepen (vergelijk Groeneveld & Weijers-Martens, 2003). Van degenen die aangeven geen Nederlandse vrienden te hebben, zou de overgrote meerderheid (82%) wel graag vriendschappen aangaan met Nederlanders (Van den Maagdenberg, 2004). Bij de traditionele migrantengroepen ligt de behoefte aan Nederlandse vrienden bij degenen die geen Nederlandse vrienden hebben lager dan bij de vluchtelingengroepen. Ook hebben vluchtelingen in hun vrije tijd meer contact met Nederlanders dan met name Turken en Marokkanen (vergelijk Van den Maagdenberg, 2004; Groeneveld & Weijers-Martens, 2003). De cijfers laten al met al een gevarieerd beeld zien: vluchtelingen hebben iets minder vaak Nederlandse vrienden dan traditionele migrantengroepen maar staan tegelijkertijd wel iets meer open voor vriendschappelijke contacten met Nederlanders.

Of een vluchteling Nederlandse vrienden heeft, is afhankelijk van leeftijd, opleiding en verblijfsduur (zie tabel 5.1). Hoe jonger vluchtelingen zijn, des te groter de kans op Nederlandse vrienden. Daarnaast hebben hogeropgeleiden vaker Nederlandse vrienden dan lageropgeleiden. Verder neemt het aandeel vluchtelingen met Nederlandse vrienden gestaag toe naarmate men langer in Nederland verblijft.

Tot slot speelt ook het inkomen een rol. Lage inkomensgroepen hebben minder vaak Nederlandse vrienden dan hogere inkomensgroepen. Ook in hoofdstuk vier kwam al naar voren dat een slechte inkomenspositie nadelige gevolgen kan hebben voor het aangaan van sociale contacten.

Tabel 5.1 Indicatoren voor sociale integratie van vluchtelingen naar leeftijd, opleiding, verblijfsduur en inkomenspercentielen¹

		Heeft Nederlandse vrienden %	Heeft meer con- tact met Neder- landers dan met eigen etnische groep %	Lid van een vereniging %
Leeftijd	15 - 24 jaar	81*	28	26
	25 - 49 jaar	74	25	17
	> 50 jaar	60	19	15
	Totaal (N = 2979)	73	25	18
Opleiding	Max bao	56	18	9
	Vbo/mavo	74	23	14
	Mbo/havo/vwo	78	27	20
	Hbo/wo	79	31	22
	Totaal (N = 2684)	71	24	16
Verblijfsduur	Voor 1990	87	38	24
	1990 - 1994	77	25	19
	1995 - 1998	68	23	15
	Na 1998	60	29	17
	Totaal (N = 2979)	73	25	18
Inkomen	< – 600	68	28	17
	600 - 700	65	21	12
	700 - 800	61	19	21
	800 - 900	51	21	14
	900 - 1000	75	24	17
	1000 - 1100	68	22	19
	1100 - 1290	75	28	15
	1300 - 1550	84	32	16
	1550 - 2160	80	24	22
	>2160	89	37	24
	Totaal (N=2575)	72	25	18

* Vetgedrukte cellen wijken significant af van het gemiddelde.

Bron: SPVA 2003, bewerking SCP/Regioplan

¹ De gegevens uit de SPVA-survey zijn geanalyseerd op huishoudniveau c.q. hoofden van huishoudens. Een belangrijke reden hiervoor is dat veel jongeren geen inkomen hebben. Als inkomen op persoonsniveau zou worden meegenomen, zouden veel respondenten daardoor buiten de analyse blijven of een zeer laag inkomen krijgen toegekend. Een andere reden voor het huishoudniveau te kiezen is dat het lidmaatschap van een vereniging alleen aan hoofden van huishoudens is gevraagd.

Mate van gerichtheid op de eigen groep

Terwijl de indicator 'Nederlandse vrienden' vooral iets zegt over de mate waarin men vriendschappen aangaat, geeft de mate waarin men contact heeft met de eigen groep dan wel Nederlanders vooral inzicht in het relatieve belang van sociale relaties tussen verschillende groepen. Uit tabel 5.1 blijkt dat een aanzienlijk aantal vluchtelingen in zijn of haar sociale contacten sterk gericht is op autochtone Nederlanders. Een kwart van de vluchtelingen geeft namelijk aan dat zij meer contact heeft met Nederlanders dan met de eigen groep. Daarnaast heeft een derde net zo veel contact met Nederlanders als met de eigen etnische groep. Twee vijfde heeft echter meer contact met de eigen etnische groep dan met Nederlanders. Dit aandeel ligt ongeveer net zo hoog als bij Turkse en Marokkaanse migranten (vergelijk Groeneveld & Weijers-Martens, 2003). Overigens zijn er tussen de verschillende vluchtelingengroepen ook verschillen te constateren. Iraniërs en (voormalig) Joegoslaven hebben het meeste contact met Nederlanders. Een uitzondering binnen de vluchtelingengroepen vormen de Somaliërs die relatief sterker op de eigen groep gericht zijn (Van den Maagdenberg, 2004). In hun oriëntatie op de Nederlandse samenleving laten vluchtelingen een gemengd beeld zien: er is een aanzienlijke groep die in sterke mate gericht is op autochtone Nederlanders, maar de meeste vluchtelingen onderhouden meer contacten met de eigen groep dan met autochtone Nederlanders.

Opleidingsniveau is van invloed op de mate van gerichtheid op de autochtone Nederlanders. Zo wordt uit tabel 5.1 duidelijk dat naarmate vluchtelingen hoger zijn opgeleid, de gerichtheid op de eigen groep minder sterk wordt. Ook uit andere bronnen is bekend dat hoe beter migranten zijn opgeleid, des te meer contacten zij met autochtonen onderhouden (Dagevos & Odé, 2003).

Het inkomen is eveneens van invloed op de mate van gerichtheid op de eigen groep. Hogere inkomens hebben meer contacten met Nederlanders, maar de relatie is niet helemaal eenduidig. Zo hebben vluchtelingen met een huishoudinkomen in het 2e percentiel tot het 4e percentiel significant minder vaak contact met Nederlanders. Voor de hoogste inkomensgroep geldt de relatie juist andersom, men heeft meer contact met Nederlanders dan met de eigen groep. Voor de andere inkomenspercentielen wijken de percentages niet significant af van het gemiddelde. De verschillen zitten dus met name bij de lagere inkomens ten opzichte van de hoogste inkomensgroep.

Verblijfsduur laat geen eenduidige relatie zien met de mate van gerichtheid op de eigen groep. Voor leeftijd geldt dat alleen vijftigplussers significant vaker meer gericht zijn op de eigen groep.

Verenigingslidmaatschap

De derde indicator voor sociale integratie die geanalyseerd is, heeft betrekking op het lidmaatschap van verenigingen. Gemiddeld is bijna een vijfde (18%) van de vluchtelingen lid van een Nederlandse vereniging. Zowel leeftijd, opleidingsniveau, verblijfsduur, en in iets mindere mate inkomen, zijn van invloed op het verenigingslidmaatschap. Jongeren, hogeropgeleiden en vluchtelingen die al wat langer in Nederland verblijven zijn vaker lid van een vereniging.

Resumerend

Op basis van bovenstaande analyse kunnen we een aantal conclusies trekken over welke variabelen van invloed zijn op de drie dimensies van sociale integratie. Leeftijd, opleidingsniveau en verblijfsduur hebben een duidelijk effect op sociale integratie: hoe hoger opgeleid des te beter sociaal geïntegreerd, hoe jonger hoe beter sociaal geïntegreerd, hoe langer in Nederland des te beter sociaal geïntegreerd. Inkomen is wel van invloed op de dimensies van sociale integratie, maar deze relatie is niet altijd eenduidig.²

Daarnaast kunnen we op basis van de drie indicatoren een eerste beeld geven van de sociale integratie van vluchtelingen. De gegevens laten een gemêleerd beeld zien: veel vluchtelingen hebben Nederlandse vrienden maar tegelijkertijd is er naast contacten met Nederlanders ook nog een sterke gerichtheid op de eigen groep voor de sociale contacten. Participatie in verenigingsverband is over het algemeen vrij beperkt onder de groep vluchtelingen.

Enige nuancering en nadere inkleuring van deze uitkomsten is echter op zijn plaats. Zo wordt bij de interpretatie van de cijfers de grote mate van gerichtheid op de eigen groep vaak geduid als een gebrek aan integratie, zonder dat duidelijk wordt wat de aard van de relaties is met verschillende bevolkingsgroepen en wat deze relaties vervolgens betekenen voor het zich thuis dan wel geïntegreerd kunnen voelen in Nederland. Om de uitkomsten van bovenstaande analyse goed te kunnen duiden, is het belangrijk om te kijken naar de verschillende sociale relaties die vluchtelingen aangaan en onderhouden en wat deze relaties voor hen betekenen in hun leven in Nederland. Ook is het belangrijk om de verschillende vormen van participatie aan de samenleving te beschouwen.

In de rest van dit hoofdstuk wordt het hierboven geschetste beeld uitgediept en verder ingevuld op basis van de paneldata, de interviews en de groeps-gesprekken.

5.2 Sociale netwerken van vluchtelingen

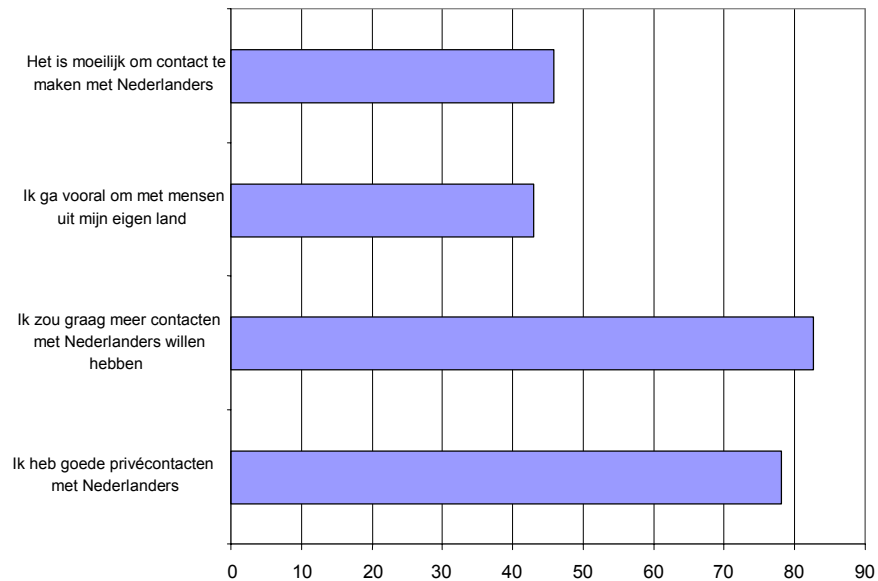
Om meer inzicht te krijgen in de sociale dimensies van het integratieproces van vluchtelingen, wordt in deze paragraaf ingegaan op het sociale netwerk van vluchtelingen. Dit netwerk vormt een belangrijke praktische en emotionele hulpbron, die van invloed is op hoe vluchtelingen zich een plek in de nieuwe samenleving weten te verwerven. We gaan achtereenvolgens in op de contacten met Nederlanders, de contacten met landgenoten in Nederland en het belang van transnationale relaties.

² Bovendien hangt het inkomen samen met de hoogte van de opleiding en het aantal jaar dat men in Nederland is. Het lijkt zeer waarschijnlijk dat de verschillen in sociale integratie tussen verschillende inkomensgroepen vooral worden bepaald door de hoogte van de opleiding en de verblijfsduur.

5.2.1 Sociale contacten met Nederlanders

Ruim driekwart van de vluchtelingen uit het panel is het eens met de stelling dat zij goede privécontacten onderhouden met Nederlanders (zie figuur 4.1).

Figuur 5.1 Percentage dat het (helemaal) eens is met de volgende stellingen over contacten in Nederland

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Verschillen tussen mannen en vrouwen

Leeftijd, opleiding en verblijfsduur blijken, zoals gezegd, van invloed op de mate van sociale contacten met Nederlanders. Op basis van de interviews kunnen ook verschillen tussen mannen en vrouwen worden opgetekend in de mate waarin contacten worden aangegaan met Nederlanders.

De vluchtelingenvrouwen lijken er over het algemeen beter in te slagen om contact te leggen met Nederlanders dan de mannen. Vooral via hun kinderen leggen vrouwen contacten met Nederlanders. Door sommige vrouwelijke respondenten wordt aangegeven dat hun man niet kan aarden in Nederland en er daardoor moeite mee heeft om nieuwe contacten aan te gaan. Dat ze niet kunnen aarden ligt voor een deel in het verlies aan status en in geen passend werk kunnen vinden. Dit lijkt voor mannen zwaarder te tellen dan voor vrouwen. In de praktijk leidt het verlies aan status soms tot depressieve klachten, wat een negatieve invloed heeft op het aangaan van contacten met de nieuwe samenleving. Pels en De Gruijter eds. (2005) komen in hun studie tot vergelijkbare bevindingen. Ook zij constateren dat problemen rondom statusverlies en werkloosheid voor mannen vaak tot grotere sociale problemen leidt dan voor vrouwen. Een aantal respondenten verwoordt deze situatie als volgt:

“Het hebben van een partner maakt de sociale integratie niet makkelijker. De contacten die we hebben, lopen allemaal via mij. Ik ontmoet mensen via school en heb goed contact met de burens. Mijn man heeft moeite om met Nederlanders om te gaan. Hij spreekt de taal niet zo goed, kan geen werk vinden en is depressief” (Vrouw, Armenië, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

“Vrouwen voelen zich sneller thuis, er is hier meer te winnen voor ze. Vrouwen pakken een andere cultuur sneller op, mannen houden meer vast aan hun oude cultuur. Mannen zijn minder flexibel. In ons land hebben vrouwen niet veel mogelijkheden, hier in Nederland gaat een wereld voor ons open” (vrouw, Eritrea, 21 jaar in Nederland).

Aard van de contacten

Hiervoor is gebleken dat relatief veel vluchtelingen contacten hebben met autochtone Nederlanders. Dit zegt echter nog niets over de aard van de contacten. Aan het panel is ook gevraagd hoeveel autochtone Nederlanders zij als een goede vriend beschouwen. Een op de zes vluchtelingen uit het panel blijkt geen Nederlandse vrienden te hebben. Ruim de helft heeft tussen één en zes Nederlandse vrienden. Hieruit blijkt dat contacten met Nederlanders niet gelijk staat aan het hebben van een (uitgebreide) Nederlandse vriendenkring.

Uit de interviews blijkt dat veel contacten die vluchtelingen hebben met Nederlanders, wat vluchtiger van aard zijn en bijvoorbeeld lopen via de school van de kinderen, met de burens, via de opleiding of het werk of via VluchtelingenWerk. Wellicht moet de geconstateerde behoefte onder vluchtelingen aan meer contacten met Nederlanders (ruim vier vijfde van de panelleden zou meer contact met Nederlanders willen hebben, zie ook figuur 5.1) ook meer in het licht van de aard van de contacten worden geïnterpreteerd. Zoals uit de interviews en groepsgesprekken bleek, is er vaak behoefte aan wat minder oppervlakkig contact met Nederlanders. Een van de respondenten zegt hierover het volgende:

“Op feesten wordt je soms behandeld alsof je op interview bent. Je krijgt altijd weer die vragen van Nederlanders, maar ze doen niets met je verhaal. Het is zo oppervlakkig en ik wil graag dieper gaan” (vrouw, Afghanistan, 5 jaar in Nederland, opgegroeid in Duitsland).

Tot slot kan nog een opmerking worden gemaakt over de aard van de sociale contacten van vluchtelingen met Nederlanders en de functionaliteit van dat netwerk voor participatie op andere maatschappelijke domeinen zoals de arbeidsmarkt. In hoofdstuk drie werd geconstateerd dat een van de knelpunten waarmee vluchtelingen worden geconfronteerd bij het zoeken naar werk het ontbreken van een sociaal netwerk is. Enige nuancering van deze opmerking lijkt echter op zijn plaats. Uit het panel blijkt dat veel vluchtelingen namelijk wel degelijk contacten onderhouden met Nederlanders en in die zin ook Nederlanders in hun sociale netwerk hebben zitten. Het knelpunt lijkt daarom meer

gelegen in de functionaliteit en omvang van dat netwerk voor het vinden van werk. (Vluchtige) contacten via de school of de buurt zijn in de meeste gevallen niet zo relevant voor het vinden van werk. Ook in hoofdstuk drie kwam al naar voren dat de informele netwerken van vluchtelingen weinig functioneel zijn voor het vinden van werk.

Succesfactoren bij het contact maken met Nederlanders

De meeste vluchtelingen uit het panel onderhouden dus sociale contacten met Nederlanders. De respondenten geven hierbij aan dat het om een actieve houding van de vluchtelingen zelf vraagt. Zij noemen daarbij als belangrijke succesfactoren een open houding, op andere mensen af durven stappen en aan activiteiten meedoen. Vrijwel alle respondenten geven aan dat het belangrijk is om de taal te leren als voorwaarde voor contacten leggen. Los van deze persoonlijke attributen (dat wil zeggen een open houding en beheersing van de taal) blijkt een aantal andere factoren belangrijk te zijn voor het aangaan van en kansen op contact. Uit de interviews komt naar voren dat onder meer een opleiding volgen, deel uitmaken van een kerkgenootschap, kinderen hebben in Nederland, vrijwilligerswerk en de activiteiten van VluchtelingenWerk positief bijdragen in het aangaan van sociale contacten met Nederlanders. Illustratief voor hoe vluchtelingen zelf hun sociale integratie ter hand nemen is het verhaal van mevrouw H. uit Sudan (zie onderstaand kader).

1 Investeren in sociale contacten

Mevrouw H. is in 1998 vanuit Sudan naar Nederland gekomen. Sinds 2003 heeft zij een verblijfsvergunning. Zij woont in een kleine gemeente met haar man en drie kinderen. Zij is iemand die makkelijk contact maakt en zich niet gauw laat afschepen als mensen afwijzend reageren. Ze heeft zich actief opgesteld om een sociaal leven op te bouwen. Het kostte haar naar eigen zeggen weinig moeite om Nederlands te leren.

Al voordat zij een status had, is zij begonnen om contacten op te bouwen in Nederland. Reeds in het AZC heeft zij hechte contacten opgebouwd met een familie die ze heeft leren kennen via een contactavond op het AZC. Via hen heeft ze weer een echtpaar leren kennen dat nog steeds fungeert als opa en oma voor haar gezin. Zij kan bij hen voor zowel materiele als emotionele ondersteuning terecht. Vrij snel na aankomst is zij bovendien vrijwilligerswerk gaan doen. Ze deed vrijwilligerswerk bij VluchtelingenWerk en in een bejaardentehuis. Bij het bejaardentehuis is ze nog steeds als vrijwilliger actief.

Vervolgens kreeg ze ook de mogelijkheid om een opleiding te gaan volgen. Ze had daar vooral goed contact met de docenten. Met twee van hen heeft ze nog steeds contact. Via de kinderen heeft ze ook de nodige contacten opgedaan. Mevrouw H. helpt in de kantine op de voetbalclub waar de kinderen twee keer per week voetballen. Ook op het schoolplein heeft ze andere moeders leren kennen. Verder gaat ze naar ouderavonden en oudergesprekken en helpt ook regelmatig.

Ze woont in een dorp wat volgens haar als voordeel heeft dat je snel de mensen in de buurt leert kennen. Er woonden toen zij kwamen nog weinig buitenlanders in de gemeente. Ze heeft niet alleen contact met Nederlanders. Ze is ook een soort contactpersoon geworden voor andere allochtone mensen die zich in het dorp vestigen. De gemeente en VluchtelingenWerk verwijzen nieuwe gezinnen door naar haar, zodat zij ze wegwijs kan maken in de gemeente. Mevrouw H. vindt het erg leuk om dat te doen.

Via *VluchtelingenWerk* komen veel vluchtelingen voor het eerst in contact met Nederlanders. In sommige AZC's worden door *VluchtelingenWerk* ontmoetingen georganiseerd met mensen uit de buurt. Uit deze contacten groeien soms vriendschappen, die ook na een verhuizing naar een woning in een andere stad blijven bestaan. Ook na statusverlening is er vaak nog enige jaren contact met *VluchtelingenWerk*. Het volgende citaat illustreert de rol die *VluchtelingenWerk* ook na een aantal jaren nog kan spelen in het sociale leven van vluchtelingen:

“Mijn echtgenote gaat nog steeds ieder jaar mee met een weekend speciaal georganiseerd voor zowel Nederlandse als allochtone vrouwen. De lokale VluchtelingenWerk Stichting organiseert dit weekend. Ze gaan dan met 15 vrouwen 3 dagen en 2 nachten op stap. Ze praten dan over allerlei aspecten van het leven in Nederland en doen leuke dingen” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland, sinds 1998 een verblijfsvergunning).

Onderwijs volgen blijkt met name voor vluchtelingen die jong waren toen zij een vervolgopleiding konden volgen, een belangrijke ingang voor het leggen van sociale contacten, het maken van vrienden en het opbouwen van een netwerk. Voor vluchtelingen die al ouder waren en een gezin hadden toen zij met hun studie begonnen, geldt dit minder. Het is voor hen vaak zwaar om gezin, studie en soms ook nog werk te combineren. Ook vonden zij (onder meer vanwege hun wat hogere leeftijd en andere levensfase) in sociaal opzicht minder aansluiting bij de andere studenten.

Kinderen hebben blijkt eveneens sterk bij te dragen aan het ontmoeten van mensen. Via de school en de sportclub van de kinderen komen de geïnterviewde vluchtelingen in contact met andere ouders. De contacten via de kinderen lopen meestal via de moeders, die daar in sommige gevallen vriendinnen aan over houden. Over het algemeen blijven de contacten met andere ouders echter vaak oppervlakkig en direct gerelateerd aan de kinderen.

Vrijwilligerswerk blijkt ook een belangrijke bron voor nieuwe contacten te zijn. De mogelijkheden die vrijwilligerswerk biedt om mensen te ontmoeten is vaak ook een belangrijke motivatie voor vluchtelingen om vrijwilligerswerk te doen. Bovendien neemt door vrijwilligerswerk de kennis over de Nederlandse maatschappij toe, waardoor de respondenten weer makkelijker op nieuwe mensen durven afstappen (zie ook paragraaf 5.3 voor de betekenis van vrijwilligerswerk).

Uit de interviews blijkt dat met name vluchtelingen met een christelijke geloofsovertuiging via *kerkgenootschappen* een makkelijke ingang hebben voor het leggen van contacten met Nederlanders. Via de kerk raken vluchtelingen vaak betrokken bij een actieve sociale gemeenschap waarin zij zowel emotionele als praktische ondersteuning kunnen vinden. Onderstaand citaat verwoordt de rol die de kerk kan spelen bij de sociale integratie van vluchtelingen:

“Ik ga één keer in de week naar de kerk en ben ook lid van de vrouwenvereniging en daar kan ik veel delen. Mijn echte familie is in Afrika, maar in de kerk vind ik een nieuwe familie” (vrouw, Burundi, 5 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

Belemmeringen voor het leggen van contacten met Nederlanders

Ondanks dat de meeste vluchtelingen erin slagen om contacten met Nederlanders op te bouwen, is dit niet iets wat altijd makkelijk tot stand komt. Zo is meer dan de helft van de vluchtelingen in het panel het eens met de stelling dat het moeilijk is om contact met Nederlanders te maken (zie figuur 4.1). Ook uit de interviews komt naar voren dat het niet eenvoudig is om contact te maken met Nederlanders. Nederlanders worden vaak als afstandelijk ervaren, ‘koud’ zoals sommigen respondenten het noemen, niet alleen richting buitenlanders, maar ook onderling. Culturele verschillen in hoe mensen sociale relaties aan gaan, ervaren vluchtelingen soms als een belemmering. Het volgende citaat gaat in op deze ervaren belemmeringen:

“Sommige Nederlanders zijn echt goede vrienden van mij geworden, maar het kostte wel meer tijd. Nederlanders zijn wat afwachtend en afstandelijk. Nederlanders hebben een soort beschermingsmuur: ze zijn direct in zakelijke relaties maar niet in vriendschappen. Als je hier eenmaal een vriend hebt dan heb je ook wel een echte vriend” (man, Bosnië, 13 jaar in Nederland, sinds 1995 een verblijfsvergunning).

Bovendien werkt het gebrek aan kennis van veel Nederlanders over de herkomst van vluchtelingen en het gevoel steeds opnieuw je verhaal te moeten vertellen, soms belemmerend om een vriendschap met iemand aan te gaan.

Naast de houding van Nederlanders en culturele verschillen, wordt het tot stand komen van contact ook bepaald door meer praktische zaken, dat wil zeggen de gelegenheid en tijd die er is om anderen te ontmoeten. Ook op dit vlak worden vluchtelingen geconfronteerd met een aantal belemmeringen die contact leggen in de weg kan staan. Deze hebben onder meer te maken met de leeftijd waarop vluchtelingen naar Nederland komen, het gebrek aan tijd door het combineren van verschillende activiteiten en de woonomgeving. Deze aspecten maken dat veel vluchtelingen aangeven dat zij het soms moeilijk vinden om contacten met Nederlanders te leggen.

Veel vluchtelingen zijn als volwassene naar Nederland gekomen. Alleen al daarom is het voor vluchtelingen lastiger om vriendschappen en contacten met Nederlanders aan te gaan. Veel vriendschappen ontstaan namelijk op jeugdige leeftijd, zoals op school en de sportvereniging. Vluchtelingen ervaren dat hun Nederlandse leeftijdgenoten vaak al een compleet vriendennetwerk hebben, waar zij moeilijk tussen kunnen komen. Een respondent hierover:

“Of vriendschap ontstaat is afhankelijk van je leeftijd. Je maakt het makkelijkst vrienden tijdens je jeugd. Als je ouder bent gaat het lastiger. Dat

is dus een handicap als je op late leeftijd in een nieuw land komt” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

De zorg voor een groot gezin of het combineren van activiteiten zoals werk, onderwijs en een gezin, leiden er eveneens toe dat sommige vluchtelingen geen tijd hebben om te investeren in vriendschapsrelaties. Dit tijdsgesbrek wordt onder meer geïllustreerd aan de hand van het volgende citaat:

“Ik ben een alleenstaande moeder en heb zes kinderen. Dat kost veel tijd en energie. Ik heb hierdoor weinig tijd om bij mensen langs te gaan en leuke dingen te doen, zoals naar de bioscoop gaan. Ik kan hierdoor ook niet werken. Wel help ik af en toe op school” (Vrouw, Somalië, 13 jaar in Nederland, uitgenodigd vluchteling).

De kans op contacten met autochtone Nederlanders wordt daarnaast mede bepaald door de etnische samenstelling van de wijk of buurt waarin vluchtelingen wonen. Hoewel de meeste vluchtelingen minder gesegregeerd wonen dan de traditionele migrantengroepen, speelt ook voor hen het wonen in concentratiewijken wel degelijk een rol bij het aangaan van sociale relaties met Nederlanders. Een respondente die graag (meer) contact met Nederlanders zou willen hebben, verwoordt de problematiek als volgt:

“Ik volg geen opleiding en ik werk niet, omdat ik voor mijn kinderen moet zorgen. Ik ben hier alleen met mijn kinderen. Ik zou graag autochtone Nederlanders willen leren kennen, maar in mijn omgeving wonen bijna alleen allochtone Nederlanders, dus ik weet niet waar ik naartoe moet om meer autochtonen te leren kennen” (vrouw, Somalië, 6 jaar in Nederland, sinds 2005 een verblijfsvergunning).

5.2.2 Contact met familie en landgenoten in Nederland

Sociale contacten worden niet alleen met Nederlanders aangegaan. Om een beeld te krijgen van het sociale netwerk van vluchtelingen in Nederland, is aan de panelleden gevraagd aan te geven met welke personen in Nederland de meeste sociale contacten worden onderhouden. De uitkomsten (zie tabel 5.2) laten een gevarieerd beeld zien. De meeste sociale contacten vinden weliswaar plaats met autochtone en allochtone buurtbewoners, maar ook de contacten met landgenoten en, in iets mindere mate, familieleden zijn zeer belangrijk, ongeacht of deze in de buurt of elders in Nederland wonen. Het feit dat familieleden lager scoren dan landgenoten kan vooral verklaard worden uit het feit dat nogal wat vluchtelingen hier geen (of weinig) familie hebben. Het is verder goed om op te merken dat het in tabel 5.2 gaat om de groepen waar de meeste sociale contacten mee worden onderhouden, de uitkomsten verwijzen niet naar de aard of intensiteit van de contacten. Zo zal de inhoud van de contacten met buurtgenoten anders (vaak oppervlakkiger) zijn dan met familieleden en landgenoten.

Tabel 5.2 Sociale contacten in Nederland (N = 155)

	%
Autochtone Nederlanders in de buurt waar ik woon	55
Allochtone Nederlanders in de buurt waar ik woon	41
Autochtone Nederlanders via werk	25
Landgenoten in Nederland	40
Familieleden in Nederland	31

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Uit de interviews en groepsgesprekken blijkt dat het contact met landgenoten en familie belangrijk is voor de meeste vluchtelingen. Vaak gaat het hierbij om vrienden en kennissen die men nog uit het land van herkomst kent. Het belang van het contact met landgenoten blijkt ook uit het feit dat ongeveer twee vijfde van de vluchtelingen uit het panel vooral met de mensen uit het eigen land om gaat. Contacten met landgenoten zijn belangrijk vanwege de vertrouwdheid en herkenning die deze contacten vluchtelingen bieden. De volgende citaten onderstrepen het belang van contacten met landgenoten:

“Door mijn eigen landgenoten voel ik me meer begrepen, je hoeft niets uit te leggen. Dat praat veel makkelijker. Bij Nederlanders moet ik vaak veel uitleggen en zelfs dan begrijpen ze het misschien niet. Door contacten met landgenoten voel ik me hier ook meer thuis” (man, Afghanistan, 11 jaar in Nederland, sinds 1995 een verblijfsvergunning).

“Ik heb zowel Nederlandse vrienden als Afrikaanse vrienden, dat is voor mij allebei belangrijk. Ik mis soms wel de gezelligheid van mijn eigen cultuur. Als ik met hen praat hoef ik niets uit te leggen. Een Nederlander kan niet met mij op dezelfde manier genieten van mijn culturele dingen. Ik moet dan alles uitleggen en dan wordt het een les, dan verdwijnt de blijdschap” (vrouw, Ethiopië, 11 jaar in Nederland).

De gerichtheid op de eigen groep impliceert overigens niet dat er geen contacten met autochtone Nederlanders of andere etnische groepen worden onderhouden. Veel vluchtelingen hebben een gemengd samengesteld sociaal netwerk waarvan landgenoten wel een essentieel onderdeel zijn. Een respondente vertelt over de sociale contacten die zij heeft met verschillende groepen:

“Op school heb ik Nederlandse vriendinnen. Via de fitness heb ik ook vrienden ontmoet. Via internet heb ik daarnaast een groot netwerk van Angolese vrienden. We organiseren feesten en komen op elkaars verjaardag. Ik vind het prettig om met hen om te gaan. Je voelt je daardoor extra thuis” (vrouw, Angola, 5 jaar in Nederland).

Incidenteel komt het voor dat vluchtelingen weinig contacten met landgenoten onderhouden. Vaak is dit een bewuste keuze. Door ervaringen in het land van herkomst vertrouwen zij landgenoten onvoldoende om een vriendschapsrelatie mee aan te gaan. Ook speelt voor een enkeling mee dat zij zich niet te veel in hun eigen groep willen opsluiten. Een respondent verwoordt dit als volgt:

“Ik ga soms express niet naar mijn eigen landgenoten toe. Ik weet al wat zij te vinden en te vertellen hebben. Als je te veel met je eigen groep omgaat dan behoort je altijd tot een minderheid en blijf je steken in je eigen groep. Soms is het belangrijk om daar uit te breken” (man, Bosnië, 13 jaar in Nederland, sinds 1995 een verblijfsvergunning).

5.2.3 Transnationale relaties

Zoals gezegd wordt hedendaagse migratie, meer dan voorheen, vaak gekenmerkt door het ontstaan en behoud van grensoverschrijdende betekenisvolle sociale relaties. Contacten met familie en landgenoten worden niet alleen onderhouden, maar vormen ook een actief onderdeel van iemands (dagelijkse) sociale netwerk. Voor vluchtelingen kan dit netwerk bestaan uit zowel de achtergebleven familieleden in het land van herkomst als uit familieleden die naar andere landen zijn gevlucht.

Veel vluchtelingen uit het panel leven erg mee met hun familie in het land van herkomst en willen vooral bij belangrijke gebeurtenissen betrokken blijven, zoals de bruiloften en de feestdagen. Ook neemt men contact op met de familie in het buitenland voor praktische raad en morele ondersteuning. Het contact met de familie blijft sterk in de loop der jaren. Door internet en goedkoper bellen zijn de vluchtelingen bovendien steeds meer in staat om regelmatig contact te onderhouden en hebben zij vaak nu meer contact met familie in het buitenland dan enige jaren geleden:

“Ik heb nu meer contact met mijn familie dan negen jaar geleden toen ik in Nederland kwam. Dat komt voornamelijk omdat het nu makkelijker en goedkoper is om te bellen. Ik bel vooral op speciale dagen en als er problemen in Irak zijn” (man, Irak, 9 jaar in Nederland).

Vluchtelingen die al lang in Nederland wonen, zijn soms al een keer teruggeweest, wat de band met de familie heeft versterkt. Dit is ook vaak de eerste kennismaking van de kinderen met hun vaderland, die daardoor meer betrokken raken bij het land van herkomst:

“De kinderen zijn grotendeels Nederlands, zij zijn hier geboren en opgegroeid. Als ouders hebben we ook niet te veel druk gelegd op de tweetaligheid en het feit dat we uit een andere cultuur komen. Nu de kinderen groter worden neemt hun belangstelling voor Ethiopië toe, zeker nu we er een keer geweest zijn. Ik ben daar erg blij mee” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

Een kleine groep respondenten is niet alleen via interpersoonlijke sociale relaties maar ook op een andere wijze betrokken bij het land van herkomst. Zij zijn betrokken bij sociaal-culturele of maatschappelijke instellingen (in het land van herkomst). Zo is een respondent bezig met het oprichten van een stichting om theaternemers in Sudan te ondersteunen. Een ander schrijft voor een

afstudeerproject een projectvoorstel om een armoedeproject in Congo op te zetten. Beide respondenten hopen hierdoor een deel van de tijd in het land van herkomst te kunnen werken. Twee andere respondenten zijn sterk betrokken bij een zelforganisatie, die gericht is op landgenoten in Nederland en in het land van herkomst. Verder zegt iets meer dan een kwart van de respondenten mee te doen aan hulpacties gericht op het land van herkomst.

In de politieke discussie beschouwen sommigen de gerichtheid van migranten op het land van herkomst steeds vaker als belemmerend voor integratie. In dit licht kan men ook de ontwikkelingen bezien rondom de mogelijkheid een dubbele nationaliteit te hebben. Het kabinet Balkenende II heeft in het najaar van 2006 een wetsvoorstel ingediend waarin gesteld wordt dat bij de naturalisatie van tweedegeneratiemigranten en migranten die gehuwd zijn met een Nederlander, de andere nationaliteit wordt ingetrokken. De gedachte achter dit wetsvoorstel is dat een dubbele nationaliteit het wortelen in de Nederlandse samenleving bemoeilijkt vanwege een dubbele loyaliteit en voortdurende betrokkenheid met het land van herkomst. Transnationale betrokkenheid zou met andere woorden integratie in de weg staan.

Deze gedachtegang kan op basis van dit onderzoek niet worden bevestigd. De respondenten die zich actief inzetten voor het land van herkomst hebben allen bijvoorbeeld ook een uitgebreid netwerk van Nederlandse vrienden en kennissen. Bovendien zijn de contacten met het land van herkomst een manier om het leven in Nederland te vergemakkelijken.

Ook uit ander empirisch onderzoek kan de relatie tussen transnationale betrokkenheid en (een gebrek aan) integratie niet direct worden aangetoond. Snel et al (2004) concluderen bijvoorbeeld op basis van een onderzoek onder zes migrantengroepen, waaronder migranten afkomstig uit Irak en Joegoslavië, dat transnationale activiteiten en sterke transnationale identificaties integratie in de Nederlandse samenleving niet in de weg hoeven te staan.³ Zo tonen zij bijvoorbeeld aan dat er geen relatie is tussen het aantal autochtonen in het netwerk en de mate van transnationale activiteiten en identificaties. Migrantengroepen met veel contacten met Nederlanders ondernemen net zoveel transnationale activiteiten en identificeren zich net zo sterk met hun herkomstland als migrantengroepen met relatief weinig contacten met autochtone Nederlanders. Op basis van hun bevindingen stellen Snel et al (2005, p. 96) dan ook dat een blijvende oriëntatie op het herkomstland en haar bewoners (waar die ook wonen) identificatie met autochtone Nederlanders geenszins uit sluit.

³ Wel constateren Snel et al (2004) dat voor sommige gemarginaliseerde groepen er wel een relatie tussen integratie en transnationale banden kan bestaan. Als risicogroepen uit hun onderzoek benoemen zij Marokkanen en Antillianen met een zwakke arbeidsmarktpositie. De slechte structurele integratie van deze groepen kan in dit geval leiden tot identificatie met en oriëntatie op het land van herkomst (terugtrekken in eigen kring), hetgeen integratie in Nederland verder kan bemoeilijken.

5.2.4 Het sociale netwerk als hulpbron: ondersteuning bij problemen

Het sociale netwerk van een vluchteling is een soort sociaal kapitaal waarop zij kunnen steunen wanneer zij vragen hebben of met problemen worden geconfronteerd. Voor een indruk van welke personen of instellingen uit het netwerk van vluchtelingen belangrijk zijn, is aan de panelleden gevraagd op welke personen en instellingen ze kunnen steunen als er problemen zijn of wanneer zij behoefte hebben aan hulp of advies (zie tabel 5.2). De partner en gezinsleden zijn duidelijk de belangrijkste personen tot wie de vluchtelingen zich wenden indien er problemen zijn. Dit komt overeen met de bevindingen van Pels en De Gruijter (2005). Zij constateren bijvoorbeeld dat moeders bij problemen rondom de opvoeding van hun kinderen vooral steun zoeken bij hun echtgenoot en eventueel aanwezige naaste familie.

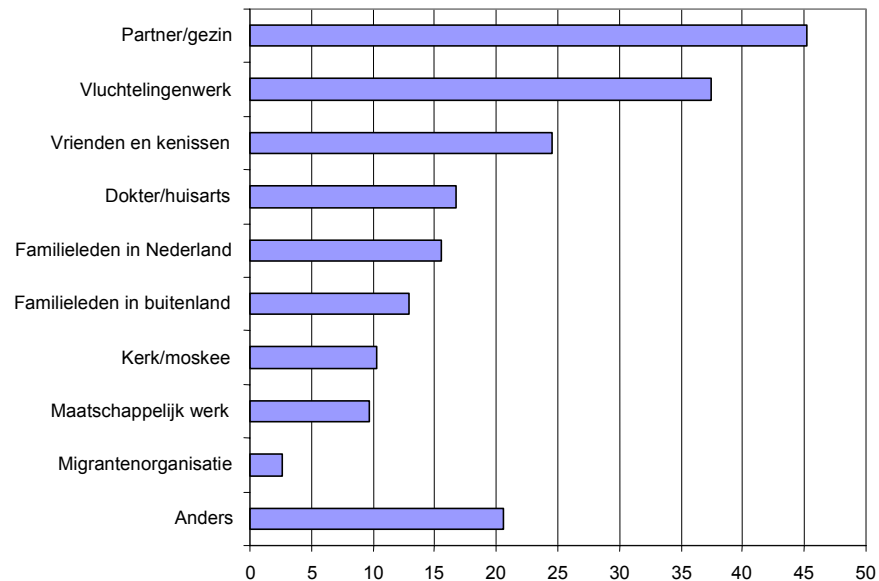
Vrienden en kennissen (zowel Nederlanders als landgenoten) zijn voor een kwart van de respondenten een belangrijke bron van ondersteuning. Uit de interviews bleek dat van de Nederlandse kennissen bijvoorbeeld nogal eens materiële steun wordt ontvangen in de vorm van de vervanging van een kapotte fiets of televisie. Ruim één op de tien vluchtelingen uit het panel zoekt vaak of regelmatig steun bij familieleden in het buitenland rondom praktische vragen. Hieruit blijkt eveneens dat transnationale banden belangrijk zijn in het dagelijks leven van vluchtelingen.

Op instellingsniveau is VluchtelingenWerk veruit de belangrijkste bron van ondersteuning bij praktische zaken. Na de partner of het gezin is dit zelfs de meest genoemde hulpbron door de panelleden. Ook uit de interviews blijkt dat VluchtelingenWerk vaak wordt geraadpleegd. Men klopt bij VluchtelingenWerk aan voor allerlei praktische zaken rondom bijvoorbeeld gezinshereniging, financiële zaken, het vinden van vrijwilligerswerk en het volgen van taalonderwijs. Zeker in het begin, wanneer vluchtelingen nog maar kort in Nederland verblijven, is VluchtelingenWerk voor velen een belangrijke steunpilaar. Illustratief voor de rol van VluchtelingenWerk zijn de volgende citaten:

“In het begin ben je nieuw en is alles nieuw voor je. VluchtelingenWerk is dan een wegwijzer voor je. Zij vormen een brug naar de Nederlandse samenleving. Ze hebben me geholpen om de weg te vinden: me doorverwezen naar de taalschool, in contact gebracht met het UAF en geholpen bij het vinden van een advocaat” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

“Ik vraag hulp aan VluchtelingenWerk als ik rekeningen niet begrijp. Verder vraag ik aan niemand hulp. Ik ken weinig mensen in Nederland” (vrouw, Somalië, 5 jaar in Nederland, sinds 2005 een verblijfsvergunning).

Figuur 5.2 Bronnen van praktische hulp en steun bij problemen

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

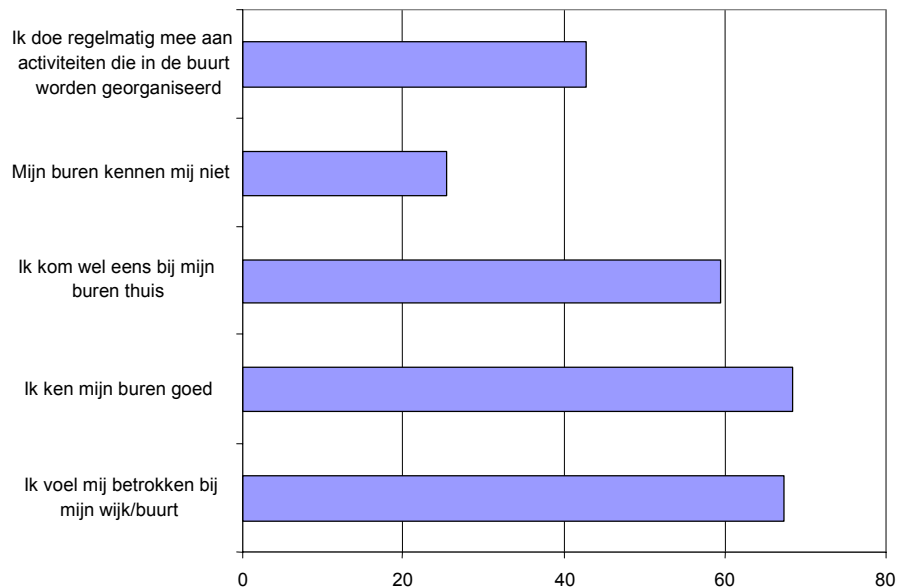
5.3 Lokale betrokkenheid en maatschappelijke participatie

De integratie van vluchtelingen krijgt op verschillende manieren gestalte; door het aangaan van contacten en het hebben van werk maar ook door andere vormen van maatschappelijke participatie. In deze paragraaf wordt ingegaan op de betrokkenheid van vluchtelingen bij de buurt waarin ze wonen, de school van hun kinderen, vrijwilligerswerk en verenigingen.

5.3.1 Lokale betrokkenheid

Uit het voorgaande blijkt reeds dat veel vluchtelingen betrokken zijn bij de buurt. Contacten met Nederlanders vinden met name op buurtniveau plaats. Deze betrokkenheid blijkt ook uit de antwoorden op de stellingen over dit onderwerp. Zeven van de tien vluchtelingen in het panel voelen zich betrokken bij de buurt. Een nog iets hoger aandeel kent zijn burens redelijk tot goed. Drie op de vijf vluchtelingen komen wel eens bij de burens thuis. Naarmate de vluchtelingen langer in Nederland zijn, hebben zij meer contact met de burens en gaan ook vaker wel eens langs.

Figuur 5.3 Percentage dat het (helemaal) eens is met de stellingen rond betrokkenheid bij de buurt

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Ook uit de interviews komt een beeld naar voren van respondenten die contact hebben met ten minste een deel van de buren. Buren helpen hen met vragen, ze passen op elkaars planten in de vakantie. Met name in kleinere gemeenschappen is er sprake van regelmatig contact met buurtbewoners:

“Toen we hier kwamen wonen, zijn we met iedereen kennis gaan maken in de buurt. Vooral met de buurman is er toen een goed contact ontstaan. Hij helpt ook met dingen regelen, zoals brieven die we niet begrijpen”
(vrouw, Armenië, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

Ruim twee vijfde van de panelleden doet regelmatig mee aan activiteiten die in de buurt worden georganiseerd. De helft van de panelleden doet daarentegen niet of nauwelijks mee aan buurtactiviteiten. Voor een deel komt dit voort uit cultuurverschillen, zoals blijkt uit het volgende citaat:

“Enige tijd geleden was er een barbecue in de straat. Ik ben daar niet heen geweest, net zoals mijn Irakese buurman. Het vlees was niet halal en ik drink geen alcohol. Wij Irakezen barbecuen ook veel, maar niet in de straat. We gaan liever naar een mooie plek in het bos of in de bergen. Maar misschien als het vlees halal was geweest was ik toch gegaan”
(man, Irakees, 9 jaar in Nederland).

5.3.2 Participatie via de school van de kinderen

Negen op de tien vluchtelingen in het panel met kinderen zijn op enigerlei wijze betrokken bij de school van hun kinderen. De betrokkenheid bij de school van de kinderen kan variëren van een ouderavond bijwonen tot vrijwilligerswerk doen. De helft van de vluchtelingen uit het panel bezoekt ouderavonden. Daarnaast verricht bijna twee vijfde wel eens vrijwilligerswerk op de school van de kinderen. Er zijn nauwelijks ouders in het panel die nooit op de school van hun kinderen komen.

Hoewel goed vergelijkingsmateriaal ontbreekt, lijkt de betrokkenheid van vluchtelingenouders vrij hoog. Een mogelijke verklaring hiervoor is het relatief hoge opleidingsniveau van veel vluchtelingen. Uit onderzoek is namelijk wel bekend dat betrokkenheid van ouders bij de school van hun kinderen sterk toeneemt naarmate het opleidingsniveau hoger is (vergelijk De Weerd en Krooneman, 2002). De hoge mate van betrokkenheid van vluchtelingen bij de school van hun kinderen is mogelijk ook gerelateerd aan het feit dat de school voor hen een relatief laagdrempelige mogelijkheid is om te participeren aan de Nederlandse samenleving. In de interviews wordt dan ook het opdoen van sociale contacten en de kans krijgen om mee te doen aan de samenleving als een belangrijke motivatie voor betrokkenheid bij de school genoemd. Daarnaast vinden ouders het ook belangrijk dat hun kinderen zien dat zij betrokken zijn. Een respondent verwoordt dit als volgt:

“Ik help wel eens op school met de klas schoonmaken, boeken repareren et cetera. Ik vind dat belangrijk, ook voor de kinderen. Ze zien dat hun ouders meedoen. Ook voor mezelf is het belangrijk. Ik word zo wat meer zichtbaar en leg daardoor makkelijker contacten met mensen” (vrouw, Armenië, 8 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

De meeste ouders uit het panel, driekwart, geven ook aan dat hun kinderen veel Nederlandse vriendjes of vriendinnetjes hebben. Voor de ouders is dit soms de basis voor nieuwe sociale contacten:

“Kinderen helpen om nieuwe mensen te ontmoeten. Het contact met ouders is vooral een goede ingang voor moeders. Mijn vrouw heeft bijvoorbeeld erg goed contact met een aantal moeders van kinderen die bij onze dochter in de klas zitten” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

5.3.3 Vrijwilligerswerk

Aan de vluchtelingen uit het panel is de vraag voorgelegd of zij wel eens vrijwilligerswerk verrichten. Bijna de helft (45 procent) van de vluchtelingen in het panel geeft daarop een positief antwoord. Dit is een hoger percentage dan voor de autochtone bevolking. Voor de Nederlandse bevolking werd in het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van 2005 een percentage van 32 procent vastgesteld (Breedveld, et al 2006). Het CBS komt voor 2005 uit op een

aandeel van 40 procent. Verschillen in vraagstelling zijn debet aan de verschillen in uitkomsten tussen het CBS en het TBO. De vraagstelling is eveneens van invloed op de uitkomsten van het panel. In de enquête die aan de panelleden is voorgelegd, is gevraagd of zij wel eens vrijwilligerswerk verrichten. Er is daarbij geen specifieke tijdsafbakening gehanteerd voor de periode waarin men vrijwilligerswerk heeft verricht. Een dergelijke vraagstelling levert vaak een hoger percentage op dan wanneer gevraagd wordt naar vrijwilligerswerk in de afgelopen maand of week. De invloed van de vraagstelling wordt ook duidelijk in de vergelijking met de IntegratieBarometer uit 2005. In de eerste IntegratieBarometer is alleen gevraagd naar vrijwilligerwerk bij verenigingen waar men lid van is. Op basis van deze vraag kon in 2005 maar een zeer beperkt aandeel vrijwilligers onder de vluchtelingen uit het panel worden opgetekend.

Hoewel het vanwege de verschillen in vraagstelling lastig is om exact aan te geven hoe de participatie van vluchtelingen aan vrijwilligerswerk zich verhoudt tot de participatieniveaus van autochtonen, kan wel worden vastgesteld dat een aanzienlijke groep vluchtelingen betrokken is bij vrijwilligerswerk. Vaak worden al gedurende de asielprocedure de eerste ervaringen met vrijwilligerswerk opgedaan. Omdat vluchtelingen gedurende hun asielprocedure slechts in beperkte mate mogen werken, is het doen van vrijwilligerswerk dan een aantrekkelijke optie om actief te zijn. Maar ook na statusverlening is vrijwilligerswerk een mogelijkheid om betrokken te zijn bij de Nederlandse samenleving.

Ook uit de interviews blijkt dat de meeste vluchtelingen op enig moment tijdens hun verblijf in Nederland vrijwilligerswerk hebben verricht, vaak toen zij nog in afwachting van een status waren of gedurende de periode dat zij Nederlands aan het leren waren. De vluchtelingen in het panel doen vrijwilligerswerk voor een groot aantal verschillende organisaties. De belangrijkste instellingen zijn scholen, zorginstellingen en organisaties voor vluchtelingen. Bij de laatste categorie gaat het zowel om activiteiten voor de lokale VluchtelingenWerk Stichtingen als werk voor stichtingen die zich richten op vluchtelingen elders in de wereld.

De taal leren en nieuwe mensen leren kennen zijn voor vluchtelingen belangrijke redenen om vrijwilligerswerk te doen. Wat dat laatste punt betreft verschillen zij overigens niet veel van autochtone Nederlanders en andere allochtonen. In een onderzoek naar de motieven van allochtonen en autochtonen om vrijwilligerswerk te doen, gaf 42 procent het opdoen van sociale contacten en gezelligheid als belangrijkste reden aan (Klaver, 2005).

Daarnaast is het voor veel vluchtelingen belangrijk om actief bezig te zijn en niet thuis te zitten. Het helpt vluchtelingen om hun gedachten te verzetten en niet voortdurend stil te staan bij hun verleden en, voor degenen die nog in een asielprocedure zitten, hun onzekere verblijfsstatus. Maar ook voor vluchtelingen die een status hebben maar die nog geen betaald werk hebben gevonden, is vrijwilligerswerk belangrijk om zich nuttig te voelen.

Over het algemeen zijn de ervaringen met vrijwilligerswerk positief. Het draagt bij aan het verbeteren van het Nederlands en er worden nieuwe mensen ontmoet. Ook wordt de kennis over de Nederlandse maatschappij vergroot. Daarnaast hebben sommige vluchtelingen hun werk via vrijwilligerswerk gevonden. Onderstaand citaat illustreert de rol van vrijwilligerswerk bij het vinden van werk:

“Ik heb eerst via VluchtelingenWerk stage gelopen in een verzorgings-tehuis. Dat beviel goed. Ik heb vervolgens een tijdelijk contract gekregen waarbij ik deels door de Sociale Dienst en deels door het verzorgings-tehuis werd betaald. Inmiddels heb ik een vast contract. In totaal heb ik zeven maanden vrijwilligerswerk gedaan” (man, Sierra Leone, 6 jaar in Nederland, sinds 2001 een verblijfsvergunning).

Vrijwilligerswerk is overigens niet altijd een direct opstapje naar werk:

“Ik doe vrijwilligerswerk in een bejaardentehuis. Het is een leuke afwisseling naast het huishouden. Ik vind het leuk om met bejaarde mensen te werken. Ik zou hier graag betaald werk verrichten, maar ze zeggen dat er geen werk is” (vrouw, Armenië, 7 jaar in Nederland, sinds 2003 een verblijfsvergunning).

5.3.4 Participatie in verenigingsverband

Lidmaatschap van een vereniging is een manier om te participeren aan de samenleving en via de activiteiten die in verenigingsverband worden ontplooid, kunnen nieuwe sociale relaties ontstaan en kan men zich betrokken voelen en tonen bij de samenleving. Een kwart van de vluchtelingen in het panel is lid van een of meer verenigingen. Dit aandeel ligt iets hoger dan in de SPVA-survey. Het hogere percentage vluchtelingen uit het panel dat lid is van een vereniging, kan waarschijnlijk vooral worden verklaard uit het feit dat het panel relatief veel hogeropgeleiden herbergt.

De vluchtelingen uit het panel zijn vooral lid van sportverenigingen. Uit de interviews komt een beeld naar voren dat vooral jongere alleenstaanden aangesloten zijn bij sportverenigingen. Het belang van sport verwoordt een van de respondenten als volgt:

“Ik ga naar een sportschool en doe aan salsadansen. Ik doe dat voornamelijk om mensen te leren kennen. Sport is daarnaast ook een uitlaatklep voor frustraties. Vooral in het begin was echt erg moeilijk, ik was onzeker of ik in Nederland mocht blijven, mijn familie was ver weg en ik kon hen niet steunen. Sporten helpt je dan om je geest gezond te houden. Ik heb veel andere vluchtelingen zien grijpen naar alcohol of drugs. Ik sport liever om mijn frustraties kwijt te raken” (man, Sudan, 8 jaar in Nederland, sinds 2001 een verblijfsvergunning).

Een klein aantal vluchtelingen in het panel gaat naar activiteiten van een vluchtelingenzelforganisatie of een culturele organisatie. Vluchtelingen die geen lid zijn van een vereniging geven als belangrijkste redenen dat zij geen tijd hebben (bijna de helft) of geen geld hebben om het lidmaatschap te betalen (bijna drie tiende). Ook geeft één op de tien respondenten aan dat zij te weinig weten van verenigingen om lid te kunnen worden.

5.4 Conclusies

In dit hoofdstuk stond de sociale integratie van vluchtelingen in Nederland centraal. Aspecten die daarbij aan de orde zijn gekomen is het sociale netwerk van vluchtelingen en de wijze waarop vluchtelingen betrokken zijn bij de Nederlandse samenleving. De bestaande kwantitatieve bronnen (zoals bijvoorbeeld de SPVA-survey en de Integratiekaart) laten maar een deel van het verhaal van de sociale integratie van vluchtelingen zien. Wanneer alleen wordt gekeken naar de cijfers komt al gauw het beeld naar voren van een beperkte sociale integratie. Zo laat de analyse van de SPVA-survey bijvoorbeeld zien dat het verenigingslidmaatschap onder de vluchtelingengroepen laag ligt en dat de grootste groep vluchtelingen vooral sociale contacten onderhoudt met de eigen etnische groep. Uit dit hoofdstuk blijkt echter dat de sociale werkelijkheid complexer is dan uit de cijfers spreekt.

De participatie van vluchtelingen in verenigingsverband is weliswaar beperkt, maar op andere domeinen tonen vluchtelingen zich wel degelijk betrokken bij de samenleving. Zo voelen veel vluchtelingen zich betrokken bij hun wijk of buurt en hebben over het algemeen een redelijk goed contact met hun burens. Vooral in kleinere gemeenschappen zijn vaak goede relaties met burens ontstaan en ontvangen vluchtelingen van hen vaak hulp bij allerlei praktische zaken. Ook laat dit hoofdstuk zien dat veel vluchtelingen actief zijn als vrijwilliger binnen diverse organisaties en zich ook zeer betrokken tonen bij de school van hun kinderen. Deze activiteiten zijn enerzijds een middel om meer sociale contacten op te doen, maar anderzijds ook een doel op zich. Voor veel vluchtelingen zijn deze activiteiten namelijk een manier om zich betrokken te tonen en nuttig te voelen.

Bestudering van de sociale netwerken van vluchtelingen laat zien dat veel vluchtelingen er een gemengd sociaal netwerk op nahouden, waarin zowel contacten met Nederlanders, landgenoten in Nederland als familie en vrienden in het land van herkomst een belangrijke rol spelen. Zo helpen de contacten met landgenoten juist vaak om zich in Nederland meer thuis te kunnen voelen. De herkenning die men vindt bij landgenoten, maakt het voor veel vluchtelingen makkelijker om sociaal te aarden in Nederland. De grote mate van gerichtheid van sociale contacten op de eigen etnische groep, zoals bleek uit de SPVA, hoeft dan ook niet altijd negatief te worden geïnterpreteerd. Ook werd duidelijk dat vluchtelingen nog steeds banden hebben met het land van

herkomst. Met name doordat telefonie en internet goedkoper wordt, is het eenvoudiger geworden om banden met achtergebleven familie en vrienden te onderhouden. Familie in het buitenland wordt regelmatig geraadpleegd voor bijvoorbeeld praktische raad en morele ondersteuning.

Zoals gezegd, sluiten de contacten met landgenoten in Nederland en in het buitenland contacten met autochtone Nederlanders niet uit. Veel vluchtelingen hebben Nederlandse vrienden. Daarnaast is er een breed gevoelde behoefte aan meer contacten met Nederlanders. Hoewel veel vluchtelingen wel contact hebben met Nederlanders, gaat het aangaan van die contacten niet altijd vanzelf. Culturele verschillen in hoe vriendschappen worden aangegaan, de relatief oudere leeftijd waarop veel vluchtelingen naar Nederland komen, alsmede het feit dat een deel van de vluchtelingen woont in concentratiewijken met andere allochtonen, belemmeren soms het aangaan van contacten met autochtone Nederlanders. Ondanks deze belemmeringen geeft een kwart van de vluchtelingen aan meer sociale contacten met Nederlanders te onderhouden dan met de eigen etnische groep.

6 THUIS IN NEDERLAND?

In de voorgaande hoofdstukken hebben we verschillende aspecten van integratie behandeld, zoals werk hebben, een opleiding volgen, uitkeringsafhankelijkheid, de inkomenspositie, het sociale netwerk van vluchtelingen en de maatschappelijke participatie. Daarmee is een beeld geschetst van de positie van vluchtelingen in Nederland. De vraag is daarmee nog niet beantwoord of vluchtelingen zichzelf ook daadwerkelijk geïntegreerd of thuis voelen in Nederland. In dit hoofdstuk komt daarom het vraagstuk van het thuisvoelen in Nederland aan de orde. Dit begrip raakt zowel aan het zich op zijn gemak voelen in de Nederlandse samenleving als aan het fenomeen identiteit en identificatie.

Hieronder wordt ingegaan op verschillende aspecten die van invloed zijn of men zich thuis voelt in Nederland. Het gaat dan bijvoorbeeld om de mate waarin men zich welkom en geaccepteerd voelt maar ook om gevoelens van eenzaamheid (paragraaf 6.1). Vervolgens wordt ingegaan op de opvattingen over de eigen integratie (paragraaf 6.2). Daarna komen de succes- en faalfactoren ten aanzien van het thuis voelen in Nederland aan de orde (paragraaf 6.3). In paragraaf 6.4 staan de belangrijkste conclusies.

6.1 Aspecten van thuis voelen

Aan de vluchtelingen in het panel is een aantal stellingen voorgelegd dat het verschijnsel thuisvoelen nader pogen te omschrijven. De stellingen gaan vooral over de mate waarin men zich op zijn gemak en geaccepteerd voelt in Nederland.

Het beeld dat op basis van de stellingen (zie figuur 6.1) naar voren komt, is dat vluchtelingen zich over het algemeen op hun gemak voelen in Nederland. Het gevoel vrij te zijn in Nederland en zich in belangrijke mate welkom en geaccepteerd te voelen, draagt daar waarschijnlijk in belangrijke mate aan bij. Dit beeld is conform de uitkomsten van de barometer uit 2005. Het gevoel van vrijheid leeft onder vluchtelingen uit het panel het sterkst. In de interviews wordt de democratie in Nederland dan ook vaak genoemd als aspect dat de vluchtelingen het meest waarderen in Nederland. Twee respondenten verwoorden dit als volgt:

“Ik voel me thuis in Nederland en dat komt vooral omdat mijn kinderen hier veilig zijn en dat het goed gaat met hen in Nederland. Zoals ik nu leef is wat ik me had voorgesteld bij het leven in een veilig en vrij land waar je je gezin kan beschermen en grootbrengen” (vrouw, Sudan, 8 jaar in Nederland, verblijfsvergunning sinds 2003).

“Ik voel me thuis in de democratie die Nederland is, zeker in vergelijking met de politieke situatie in mijn land van herkomst. Het feit dat hier politieke rust heerst, zorgt ervoor dat ik mij prettig voel. Sociaal voel ik mij echter ontworteld” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

In het laatste citaat wordt al duidelijk dat het begrip thuis voelen niet gemakkelijk te duiden is. Veel vluchtelingen voelen zich aan de ene kant vaak zeker thuis in Nederland, maar dit gaat niet zelden gepaard met een gevoel van gemis. In dit licht moet ook de reactie op de stelling ‘ik voel mij vaak alleen/ eenzaam’ worden beschouwd. Ondanks de contacten met Nederlanders en landgenoten voelt ruim de helft van de vluchtelingen in het panel zich vaak eenzaam. Dit is vooral het gemis van het ‘eigene’, het vertrouwde:

“Ik voel mij soms eenzaam, ondanks mijn drukke gezin. Ik mis dan mijn familie, iemand die ‘eigen’ is, die mijn geschiedenis kent. Vooral als er festiviteiten zijn in het land van herkomst, is het gevoel het sterkst” (vrouw, Armenië, 7 jaar in Nederland).

Eenzaamheid wordt ook veroorzaakt door het missen van een manier van leven. Het leven in Nederland vindt over het algemeen in een ander tempo plaats dan in het land van herkomst. De samenleving is individualistischer en de omgangsregels zijn anders. Naarmate het verblijf in Nederland langer duurt, wennen de vluchtelingen hier aan. Sommige vluchtelingen waarderen het individualisme juist. Dit neemt echter niet weg dat het oude leven wordt gemist, waardoor er gevoelens van sociaal isolement ontstaan (zie het verhaal van de heer T. in kader 1).

1 Gevoelens van eenzaamheid

De heer T. is in 1982 naar Nederland gekomen vanuit Ethiopië. Hij heeft in Nederland gestudeerd en werkt al geruime tijd. Hij is in Nederland getrouwd met een landgenote en heeft inmiddels twee kinderen. Hij heeft zowel Nederlandse als Ethiopische vrienden en is actief voor een zelforganisatie. Over het algemeen is hij tevreden met zijn leven in Nederland. Toch voelt hij zich in vergelijking tot het leven in Ethiopië soms eenzaam en geïsoleerd. Het leven vindt daar plaats in een extended family, waardoor er altijd mensen zijn en men elkaar regelmatig uitgebreid spreekt. De contacten in Nederland buiten zijn gezin zijn niet altijd vanzelfsprekend. In Nederland hebben mensen volgens hem weinig tijd voor contact en komt het vaak niet verder dan een oppervlakkig gesprek. De omgangsregels zijn anders dan in Ethiopië. Hij kent de regels inmiddels maar moet er toch bij blijven nadenken. Het gaat niet vanzelf, zoals dat in zijn eigen land wel het geval was. Tegelijkertijd is hij er zich van bewust dat de manier waarop mensen in Ethiopië met elkaar om gaan – gewoon bij elkaar binnenlopen – niet past in de wijze waarop de Nederlandse samenleving georganiseerd is.

Figuur 6.1 Percentage respondententen dat het (helemaal) eens is met de stellingen

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Kansen voor vluchtelingen

Het is te verwachten dat vluchtelingen zich sneller thuis zullen voelen, als ze van mening zijn dat de Nederlandse samenleving openstaat voor nieuwkomers. De uitkomsten van het panel laten in deze een tweeledig beeld zien. Ruim vier vijfde van de respondenten voelt zich geaccepteerd in Nederland. Dit komt redelijk overeen met de uitkomsten uit het Jaarrapport Integratie 2004 (Van den Maagdenburg, 2004). Ten aanzien van de stelling dat de Nederlandse samenleving voldoende kansen biedt voor vluchtelingen, zijn de respondenten echter duidelijk minder positief. Slechts iets meer dan de helft is van mening dat de Nederlandse samenleving voldoende kansen biedt aan vluchtelingen. Ook in de vorige barometer bleek dat vluchtelingen over dit aspect van het leven in Nederland het minst tevreden zijn. Met name ten aanzien van het vinden van (geschikt) werk ervaren veel vluchtelingen dat zij te weinig kansen krijgen. Een van de respondenten verwoordt dit als volgt:

“Mijn hele leven is op orde. Het enige wat nog knelt, is het vinden van werk. Ik vind dat ik zelf genoeg heb gedaan om dit mogelijk te maken. Ik spreek de taal, heb een afgeronde opleiding en doe veel vrijwilligerswerk. Een normale baan is dan toch niet te veel gevraagd?” (vrouw, Sudan, 8 jaar in Nederland, verblijfsvergunning sinds 2003).

De mate waarin vluchtelingen zich welkom en geaccepteerd voelen, verschilt naar achtergrondkenmerken. Zo voelen mannen zich significant minder welkom dan vrouwen. De laagstopgeleiden voelen zich het meest geaccepteerd en hoogopgeleiden het minst. Middelbaar en hoogopgeleiden ervaren dan ook minder kansen in de Nederlandse samenleving dan de laagopgeleiden (ten hoogste mavo). Mogelijk worden deze verschillen verklaard uit het feit dat

beter opgeleiden hogere verwachtingen hebben over hun kansen in de Nederlandse samenleving. In hoofdstuk 3 is duidelijk gemaakt dat het voor hen moeilijker is om werk op niveau te vinden.

Over het algemeen kan men stellen dat men zich bij een langer verblijf meer thuis gaat voelen. Dit geldt voor zowel de lager- als hogeropgeleiden. Blijkbaar is er enige tijd nodig om aan de Nederlandse samenleving te wennen.

Negatieve ontwikkelingen

Ruim één op de vier panelleden is zich het afgelopen jaar minder thuis gaan voelen. De redenen die mensen noemen waarom zij zich minder thuis voelen dan voorheen, hebben vooral te maken met de verandering van toon in het publieke debat over vluchtelingen. Ze voelen zich persoonlijk geraakt wanneer door de overheid wordt gesuggereerd dat een groot deel van de asielzoekers economische vluchtelingen zouden zijn. Een Iraanse respondent verwoordt dit als volgt:

“Ik heb goede contacten met Nederlanders. We begrijpen elkaar goed en respecteren elkaar. Ik voel me echter niet thuis in Nederland. Dat komt vooral om dat ik het gevoel krijg dat vluchtelingen niet langer welkom zijn in Nederland. De regering kijkt op een negatieve manier naar vluchtelingen. Integratie moet van twee kanten komen en van de Nederlandse kant komt nu weinig. Mensen houden meer afstand dan voorheen. De regering zou juist het goede voorbeeld moeten geven en meer openstaan voor anderen” (man, Iran, 6 jaar in Nederland).

Ook het feit dat veel vluchtelingen al geruime tijd in een procedure zitten en vaak geen uitzicht hebben op een verblijfsvergunning, heeft effect op de vluchtelingen die wel in Nederland mogen blijven:

“Ik heb tien jaar moeten wachten op een status. Ik merk dat ik me nog steeds asielzoeker voel. Ik ga regelmatig op bezoek bij mensen in het AZC. Ik voel met hen mee. Velen van hen wachten al jaren op een vergunning. Als zij pijn hebben dan voel ik dat ook. Hoe kan ik gelukkig zijn en mij vrij voelen terwijl zij niks hebben” (vrouw, Iran, 11 jaar in Nederland).

Een andere respondent die al geruime tijd in Nederland is, heeft duidelijk de houding van Nederlanders ten aanzien van vluchtelingen zien veranderen:

“25 jaar geleden was de sfeer anders in Nederland. Vluchtelingen werden benaderd met een glimlach. Na de economische recessie en de toename van het aantal migranten en asielzoekers is de houding van Nederlanders veranderd. Ik maak me hier grote zorgen over. Zelf merk ik er niet zoveel van want ik ben geen moslim en heb inmiddels een redelijk netwerk van vrienden. Maar Nederlanders houden duidelijk meer afstand en hebben een meer negatieve houding naar buitenlanders” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

In het bovenstaande citaat wordt verwezen naar nog een reden waarom sommige vluchtelingen zich minder thuis voelen, namelijk de gebeurtenissen van 11 september 2001 en de nasleep hiervan. Het zijn met name de islamitische vluchtelingen die hiernaar verwijzen. Zij hebben het gevoel dat er meer angst onder de Nederlanders richting moslims is. Deze angst is volgens hen geheel onterecht, juist omdat veel moslimvluchtelingen open zijn naar de Nederlandse samenleving.

“Door 11 september hebben moslims en niet-moslims in Nederland positie gekozen. Er is argwaan en mensen vertrouwen elkaar niet meer. Het doet me pijn dat ik als moslimterrorist word gezien, terwijl ik gevochten heb tegen Al Qaida. Ik heb gevochten om in mijn eigen land een democratisch bewind te krijgen” (man, Afghanistan, 9 jaar in Nederland).

6.2 Opvattingen over de eigen integratie

Als respondenten in het panel zelf reflecteren over hun mate van integratie zijn de meesten toch wel positief over hun positie in de Nederlandse samenleving. Bijna driekwart vindt zichzelf heel goed tot goed geïntegreerd (zie tabel 6.1). Dit aandeel is nagenoeg gelijk aan de meting uit 2005. Hoe langer men in Nederland verblijft, hoe positiever men over de eigen integratie is.

Tabel 6.1 Mate van integratie volgens vluchtelingen zelf

Vindt u dat u zelf goed geïntegreerd bent?	N (152)	%
Ja, ik ben heel goed geïntegreerd	42	28
Ja, ik ben goed geïntegreerd	70	46
Ik ben een beetje geïntegreerd	34	22
Nee, ik ben niet zo goed geïntegreerd	6	4

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Uit de interviews komt een meer genuanceerd beeld naar voren. De respondenten voelen zich deels geïntegreerd. Ze voelen zich aan de ene kant thuis omdat Nederland hen een veilige omgeving biedt, waarin met name de kinderen alle kansen hebben. Voor henzelf vinden ze het echter toch moeilijk.

Bijna niemand heeft het gevoel dat zij de Nederlandse cultuur volledig doorgronden en zich in dat opzicht thuis te voelen. Daarmee raken we aan de andere dimensie van thuis voelen, te weten de eigen identiteit. Veel vluchtelingen geven aan zich op hun gemak te voelen in Nederland, maar dat wil niet zeggen dat zij zich ook volledig Nederlands voelen. De respondenten voelen zich, ook als zij genaturaliseerd zijn, hoogstens gedeeltelijk Nederlander. Nederland is het tweede thuisland. Dit wordt overigens vaak niet als een probleem ervaren. De respondenten vinden het veelal niet meer dan logisch

dat zij deel uitmaken van twee culturen. Zij hebben hun verleden en hun familie in het land van herkomst en dat bepaalt wie ze zijn. Twee respondenten verwoorden deze gespletenheid als volgt:

“Ik heb een Nederlands paspoort, maar ik voel mij een Afghaan. Ik ben opgegroeid in Afghanistan en heb daar gewoond tot mijn 42ste jaar. Ik ben daar gevormd. Dat betekent niet dat ik niet loyaal ben aan Nederland. Nationaliteit is daarvoor niet belangrijk. We zijn allemaal mensen, ongeacht religie, etnische afkomst en huidskleur. Iedereen heeft zijn eigen identiteit. Zolang we open naar elkaar zijn, is er geen probleem. Ik ben praktiserend moslim, maar ben ook tweemaal in de kerk geweest” (man, Afghanistan, 8 jaar in Nederland).

“Je wordt gevormd in de eerste tien tot twaalf jaar van je leven. Die identiteit is de basis voor de rest van je leven. Je hebt daarmee je eigen bagage van waaruit je in een ander land je weg moet vinden. De manier van leven die bij het eerste deel van mijn leven hoorde, is verdwenen en ik mis dat. Er is wel wat voor in de plaats gekomen want ook hier heb ik een sociaal netwerk opgebouwd” (man, Ethiopië, 25 jaar in Nederland).

6.3 Succes- en faalfactoren

In deze paragraaf komen de belangrijkste factoren aan de orde die de integratie van vluchtelingen en het thuisvoelen gemakkelijker maken of daar juist belemmeringen voor opwerpen. Deze succes- en faalfactoren zijn op twee manieren geïnventariseerd. Aan de panelleden is in de enquête in eerste instantie een aantal aspecten voorgelegd, waarbij ze moesten aangeven in hoeverre dit hun integratie moeilijker dan wel makkelijker heeft gemaakt. Vervolgens is in de interviews en groepsgesprekken nader ingegaan op de succes- en faalfactoren voor integratie. Voor een deel komen die overeen met de genoemde factoren uit de enquête, maar er worden in de gesprekken ook duidelijk andere accenten gelegd.

6.3.1 Succesfactoren

Allereerst gaan we in op de scores uit de enquête (zie tabel 6.2). Het hebben van kinderen in Nederland en het volgen van een inburgeringscursus zijn de twee aspecten die het vaakst worden benoemd als bevorderlijk voor de integratie. De rol die kinderen kunnen spelen bij het meer thuis voelen in Nederland is in hoofdstuk 5 ook al aan bod gekomen. Via de kinderen ontstaan bijvoorbeeld contacten met andere ouders waardoor vluchtelingen zich meer geworteld kunnen voelen. Daarnaast zijn kinderen ook vaak een hoop voor de toekomst. Ouders hebben vaak de verwachting dat hun kinderen na afronding van hun opleiding wel een goede plek in de Nederlandse samenleving weten te bemachtigen. De successen van hun kinderen vervullen ouders vaak met trots:

“Mijn tweede zoon heeft zojuist een hele goede baan gekregen, met een goed salaris. Hij heeft iets bereikt wat ik hier nooit zal bereiken, en ik ben zo trots op hem” (man, Irak, 18 jaar in Nederland).

Vluchtelingen, geven aan dat hun kinderen ook een belangrijke rol kunnen spelen in het loslaten van de eigen cultuur. De kinderen groeien immers op in een Nederlandse samenleving en zijn veel ‘Nederlandser’ dan dat zij zelf ooit zullen worden. Kinderen vechten dan ook de normen aan die in het thuisland heel gebruikelijk waren. Ze nemen de Nederlandse normen als maatstaf en willen volgens deze gewoonten worden behandeld. Dit geeft soms spanningen in een gezin, maar zorgt er ook voor dat de focus van het gezin in het hier en nu ligt, aldus sommige vluchtelingen.

Uit de enquête blijkt dat een inburgeringscursus eveneens door velen als belangrijk voor integratie wordt ervaren. Deze cursus biedt vluchtelingen een eerste aanzet tot het leren van de taal en kennis van de Nederlandse samenleving. Vluchtelingen blijken ook in belangrijke mate tevreden te zijn over het inburgeringsprogramma (vergelijk Van den Maagdenberg, 2004). In de interviews is de rol van inburgeringscursussen echter niet expliciet aan de orde gekomen. Wel is meer in algemene zin gerefereerd aan het belang van taal.

Tabel 6.2 Zaken die integreren makkelijker maken

Zaken die integreren makkelijker maken	N die de vraag hebben beantwoord	%
Het hebben van kinderen (1)	90	84
Inburgeringscursus (2)	114	83
Dat ik een partner heb in Nederland (3)	98	71
Het gevoel welkom te zijn	155	69
Dat ik mensen heb op wie ik kan steunen	155	66
Anders	155	44

(1) Dit percentage geldt voor degenen die kinderen hebben

(2) Dit percentage geldt voor degenen die een inburgeringscursus hebben gedaan

(3) Dit percentage geldt voor degenen die een partner hebben

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Het belang van werk

Wanneer rechtstreeks aan vluchtelingen gevraagd wordt welke factoren het meest bijdragen aan het thuisvoelen in Nederland, wijst bijna iedereen als eerste op het belang van werk. Dit geldt voor zowel de mannen als de vrouwen. Werk wordt beschouwd als een van de belangrijkste factoren om een plek te vinden in de samenleving. Werk biedt mensen een structuur, geeft ze het gevoel een rol te dragen in de maatschappij. Ook vinden vluchtelingen het erg belangrijk om financieel onafhankelijk te kunnen zijn. Daarnaast draagt werk bij aan het ontwikkelen van de taalvaardigheden en biedt het een ingang voor meer sociale contacten. Mannen benoemen het belang van werk vaak in termen van status en financiële onafhankelijkheid:

“Het belangrijkste voor mij om me thuis te voelen is werk. Je hebt dan een eigen inkomen en je bent zelfstandig. Als je eenmaal werkloos wordt, krijg je financiële problemen en word je depressief. Als je werkt ben je bezig en denk je niet na over teveel dingen. Ik voel me nu minder thuis in Nederland omdat ik nu werkloos ben” (man, Irak, 18 jaar in Nederland).

Hoewel voor vrouwen werken ook vaak een financiële noodzaak is, leggen zij het accent daarnaast meer op de sociale aspecten van werk:

“Door te werken leer ik heel veel. Je ontmoet nieuwe mensen en maakt vrienden. En je spreekt veel Nederlands, waardoor je taalvaardigheden verbeteren. Werk is heel belangrijk voor mij” (vrouw, Eritrea, 21 jaar in Nederland).

Het beheersen van de Nederlandse taal

Een tweede factor die vluchtelingen als cruciaal ervaren om zich thuis te kunnen voelen, is het spreken van de Nederlandse taal. Taal is een belangrijke sleutel voor het vinden van werk en het ontwikkelen van sociale contacten. Een oudere respondent verwoordt het belang van het leren van taal (en de moeite die dat kost) als volgt:

“Ik ben 52 en het is moeilijk om de Nederlandse taal te leren. Ik kan vaak niet de woorden vinden. Ik ben professor in Armenië, maar hier zitten mijn gedachten in mijn hoofd, en kunnen niet naar buiten. Het is zo moeilijk. Dit stopt mijn ontwikkeling in Nederland” (man, Armenië, 6 jaar in Nederland).

Actieve opstelling

Een andere heel belangrijke factor om zich thuis en geïntegreerd te voelen is de eigen mentaliteit. Voor het creëren van een eigen plek in een nieuw en onbekend land, is een vechtersmentaliteit vereist, aldus veel respondenten. Hoewel het emotioneel zwaar is om altijd maar te moeten vechten, geeft dit de vluchtelingen zelf wel houvast. Ze hebben hierdoor het gevoel dat ze hun integratie zelf ter hand nemen en geen willoos slachtoffer van de situatie zijn. Een van de vrouwen verwoordt het ‘gevecht’ om een plek te vinden in de Nederlandse samenleving als volgt:

“Wij hebben het veel zwaarder dan de Nederlandse vrouwen. Wij hebben andere bagage, we hebben zoveel meegemaakt. Werkloos zijn is ook moeilijk voor Nederlanders, maar wij hebben verscheurde families, soms zijn we alleen, we hebben traumatische dingen meegemaakt, we spreken de taal onvoldoende en we hebben geen netwerk hier in Nederland. De situatie is op alle fronten voor ons verslechterd ten opzichte van de situatie die we in ons thuisland bezaten. Maar we moeten blijven vechten. Ik weet wat ik wil, en ik kom stapje voor stapje dicht bij mijn doel. Ik moet er hard voor werken en nooit de moed opgeven” (vrouw, Eritrea, 21 jaar in Nederland).

Loslaten en vasthouden

Veel respondenten zien dat hun toekomst hoe dan ook in Nederland ligt. Men zet daarom ook alles op alles om aansluiting bij de Nederlandse cultuur en samenleving te vinden. Om dat te kunnen, moet men in een bepaalde mate de eigen cultuur loslaten. Hierover komt nogmaals de Eritrese vrouw aan het woord:

“Sommige gewoonten laat ik expres los. Als ik mijn thuisland te veel vasthoud, dan raak ik depressief, dan krijg ik zoveel heimwee. Als ik me te veel blijf hechten aan mijn eigen cultuur dan heb ik een gevoel van gemis, maar ik wil leven en mijn leven is hier” (vrouw, Eritrea, 21 jaar in Nederland).

Aan de andere kant is, zoals ook al bleek uit hoofdstuk 5, het contact met landgenoten en met familie erg belangrijk voor het algemeen welbevinden van vluchtelingen. Een deel van hun identiteit is verweven met het verleden, in hun thuisland. Door dat te erkennen, en door dat toe te laten, voelt men zich sterker. En juist die persoonlijke kracht is noodzakelijk om het gevecht aan te gaan om in Nederland een plek in de maatschappij te verwerven. Het contact met familie, hier in Nederland of over grenzen heen, en met landgenoten blijft daarom cruciaal voor vluchtelingen.

Vluchtelingen erkennen dat de balans tussen loslaten en vasthouden van de eigen cultuur moeilijk is, maar geven ook aan dat beiden noodzakelijk zijn voor hun welbevinden:

“Contact met Nederlanders blijft heel belangrijk om niet vast te blijven zitten in je eigen cultuur. Je moet openstaan voor de Nederlandse cultuur en een beetje loslaten van je eigen achtergrond. Maar ik heb ook contact met Armenen. Ik heb beiden nodig om me thuis te voelen” (man, Armenië, 6 jaar in Nederland).

6.3.2 Faalfactoren

Over de belemmeringen bij integratie blijkt uit de enquête dat met name zaken die te maken hebben met de verblijfsrechtelijke situatie van vluchtelingen als problematisch worden ervaren (zie tabel 6.3). Zowel de door lange asiel-procedures langdurige onzekerheid over de mogelijkheden van legaal verblijf in Nederland, als het soms lange wachten op gezinshereniging, ervaren respondenten als het meest belemmerend voor integratie.

Daarnaast worden, weliswaar in mindere mate, ook de zorgen om achtergebleven familieleden en het lang wonen in een opvangcentrum als belemmerende factoren genoemd. Het onvoldoende Nederlands spreken wordt eveneens door iets meer van de helft van de respondenten benoemd als integratiebelemmerende factor. Dit heeft deels te maken met het feit dat sommige vluchtelingen hun eigen taalvaardigheid als onvoldoende ervaren om een plek in de samenleving te kunnen verwerven, maar ook met de eisen die de samenleving aan het beheersen van de Nederlandse taal stelt (zie hierna).

Tabel 6.3 Zaken die integreren moeilijker maken

Zaken die integreren moeilijker maken	N die de vraag hebben beantwoord	%
Het lange wachten op gezinshereniging*	80	69
Onzekerheid door lange asielprocedure	155	67
Zorgen maken over mijn land en mensen daar	155	57
Lang wonen in opvangcentrum	155	56
Dat ik niet genoeg Nederlands spreek	155	53
Er zijn weinig mogelijkheden op plek waar ik woon	155	36
De niet zo open houding van Nederlanders	155	33
Me niet zo gezond voelen	155	30

* Dit percentage geldt alleen voor degenen die gezinshereniging hebben aangevraagd.

Bron: VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Onzekerheid rondom de verblijfsstatus

Het verkrijgen van een definitieve verblijfsvergunning of een Nederlands paspoort is iets waar alle vluchtelingen naar uitzien en waar men heel erg blij mee is. Het is een symbool voor de weg die men heeft afgelegd en voor het feit dat men nu toch echt Nederlander is. Een paspoort geeft een zwart-op-wit bewijs dat men zich Nederlander mag noemen. Het markeert het einde van de vaak al jarenlange onzekerheid waarin veel vluchtelingen hebben verkeerd. De veelal lange asielprocedures en de onduidelijkheid over de verblijfsstatus zorgen er bij vluchtelingen voor dat ze lang niet weten of ze zich wel mogen hechten aan dit land en of ze wel kunnen investeren in bijvoorbeeld taal. Men ervaart de onzekerheid rondom de verblijfsstatus als een belangrijke belemmering in het integratieproces.

Uit cijfers van het COA blijkt dat in 2005 de gemiddelde verblijfsduur in de centrale opvang 47 maanden bedroeg (Tweede Kamer, 2005). Dat betekent dat veel vluchtelingen gedurende drie à vier jaar in onzekerheid verkeren of zij in Nederland mogen blijven. Bovendien zijn zij gedurende deze periode gedwongen tot inactiviteit. Deze lange periode van onzekerheid geldt voor een aanzienlijke groep asielmigranten. Zo verbleven op 1 januari 2006 bijna 20.000 asielzoekers langer dan drie jaar in de centrale opvang. Dit is ongeveer 70 procent van alle asielzoekers in de centrale opvang (zie ook tabel 6.4). Deze groep bestaat voor een aanzienlijk deel uit asielzoekers die voor de inwerkingtreding van de Vreemdelingenwet 2000 asiel hebben aangevraagd.

Tabel 6.4 Verblijfsduur asielzoekers in de centrale opvang

Peildatum	Asielzoekers > 3 jr in opvang	Totaal aantal asielzoekers	% Asielzoekers > 3 jr in opvang
1-1-2000	6.786	61.098	11
1-1-2001	8.996	74.302	12
1-1-2002	18.799	76.751	25
1-4-2003	25.324	58.192	44
1-1-2004	29.165	52.780	55
1-3-2005	26.910	38.687	70
1-1-2006	19.890	28.732	69

Bron: COA 2006.

De onzekerheid betreft vooral de periode in de centrale opvang, maar ook na statusverlening zijn mensen met een vergunning voor bepaalde tijd niet altijd zeker van hun verblijf in Nederland (zie ook het verhaal van mevrouw K. in kader 2).

2 Onzekerheid over het verblijf

Mevrouw K. is in 2000 met haar man en twee kleine kinderen vanuit Afghanistan naar Nederland gevlucht. Het is voor het gezin nog onzeker of ze in Nederland mogen blijven. Hun laatste verblijfsvergunning voor een periode van drie jaar liep af in juni 2005. Ze krijgen nu steeds elke 6 maanden te horen dat ze moeten wachten op een definitieve beslissing. De onzekerheid is daardoor groot.

Door de kinderen speelt het dagelijks leven zich helemaal af in Nederland. Via hen hebben ze ook veel contacten met bijvoorbeeld docenten en de ouders van vriendjes. Mevrouw K. vindt Nederland een land waar ze zich helemaal thuis zou kunnen voelen als ze een vergunning zouden krijgen. Pas dan kunnen ze helemaal meedoen.

Vanwege de onzekerheid is er in het gezin veel stress en angst. Toen ze aankwamen, werden ze verwelkomt in Nederland, maar nu hebben ze na zeven jaar nog geen definitieve verblijfsvergunning. Ze worden daardoor afgeremd. De man van mevrouw K. volgde een opleiding voor kok maar kon die niet afmaken door het aflopen van zijn verblijfsvergunning. Mevrouw K. vertelt dat haar man graag wil werken en altijd een heel actieve man was. Vanwege de problemen en onzekerheid is dat nu veel minder. Hij mag niets doen, terwijl hij dat heel graag zou willen.

Hoge taaleisen

Vluchtelingen beschouwen taal als een van de belangrijkste voorwaarden om een plek in de Nederlandse samenleving te verwerven. Zij ervaren echter wel dat de lat door de Nederlandse samenleving soms ook erg hoog wordt gelegd. Bepaalde beroepen kunnen goed worden uitgeoefend, ook al spreekt men de taal niet foutloos. Vluchtelingen ervaren dat veel werkgevers toch perfect Nederlands eisen. Vluchtelingen hebben vaak het gevoel dat wat ze ook doen, ze toch niet aan die taaleisen kunnen voldoen:

“Ik ben nu 12 jaar in Nederland en ik spreek ondertussen goed Nederlands. Ik had laatst een sollicitatie in een verzorgingstehuis en dit ging heel erg goed. Aan het einde van het gesprek vroeg men of ik het lokale accent, het Venlo's, beheerste. Ik kan het wel verstaan, maar niet spreken, en om deze reden vond men mij toch niet geschikt voor de baan. De taaleisen voor werk zijn zo hoog, hier kan ik toch nooit aan voldoen” (vrouw, Iran, 12 jaar in Nederland).

Er wordt voor zowel stage als voor werk een hoog taalniveau geëist, maar veel vluchtelingen ervaren dat ze dit taalniveau pas ontwikkelen als ze aan het werk zijn en in de praktijk de Nederlandse taal moeten toepassen. Men leert zo gemakkelijker dan op school via een cursus. Vluchtelingen hebben het gevoel dat ze hierdoor in een vicieuze cirkel terecht zijn gekomen:

“Ik probeer werk te vinden, maar elke keer krijg ik te horen dat mijn taal-niveau te laag is. En zelfs als je de taal goed beheerst, dan heb je nog geen Nederlandse werkervaring. Je moet werkervaring krijgen, maar hoe krijg je die als je de taal nog niet machtig bent?” (vrouw, Eritrea, 21 jaar in Nederland).

6.4 Conclusies

Wanneer we nu de vraag willen beantwoorden of vluchtelingen thuis in Nederland zijn, moet een tweeledig antwoord worden gegeven. Gesteld kan worden dat vluchtelingen zich over het algemeen thuis voelen in Nederland, in de zin dat men zich hier op zijn gemak voelt. Vluchtelingen voelen zich vrij en welkom in Nederland en in belangrijke mate ook geaccepteerd.

Het feit dat vluchtelingen zich in Nederland op hun gemak voelen, betekent echter niet automatisch dat men zich ook (volledig) Nederlander voelt of zich als zodanig identificeert. Veelal is sprake van een gedeelde (of soms ook verscheurde) identiteit. Het land waar men is opgegroeid, maakt voor de meeste vluchtelingen onlosmakelijk en blijvend deel uit van hun identiteit. Veel vluchtelingen voelen zich zowel betrokken en loyaal ten aanzien van het land van herkomst als de Nederlandse samenleving. Een deel van het zich thuis kunnen voelen, is juist gelegen in de banden met landgenoten. Vluchtelingen putten daar kracht uit om de uitdagingen van de Nederlandse samenleving aan te gaan.

Er is door vluchtelingen een aantal factoren benoemd die in belangrijke mate bepalen of iemand zich wel of niet thuis voelt in Nederland. Het hebben van werk kwam daarbij als één van de meest prominente factoren naar boven. Werk is niet alleen de sleutel tot financiële onafhankelijkheid, maar geeft ook betekenis aan het leven en is een belangrijke sleutel tot sociale contacten. Het feit dat veel vluchtelingen kampen met een slechte arbeidsmarktpositie is dus niet bevorderlijk voor het zich thuis kunnen voelen in Nederland. Ten aanzien van de kansen die vluchtelingen worden geboden, met name ten aanzien van het vinden van werk, zijn vluchtelingen dan ook het meest ontevreden.

Taal wordt door velen ook benoemd als een sleutel tot integratie en daarmee tot het zich thuis voelen in Nederland. Allen benadrukken het belang van een goede beheersing van het Nederlands. Tegelijkertijd ervaren zij dat de eisen die veel werkgevers aan hun Nederlands stellen zo hoog zijn, dat zij daar, hoe hard zij ook studeren, nooit aan kunnen voldoen. Dit leidt onder vluchtelingen tot de nodige frustratie.

Verblijfszekerheid ligt aan de basis van volwaardige deelname aan de Nederlandse samenleving. Het hebben van een permanente verblijfsvergunning of een Nederlandse paspoort wordt daarom door bijna alle vluchtelingen

genoemd als een belangrijke voorwaarde om zich thuis te voelen. Het geeft zekerheid dat men echt in Nederland mag blijven. Bovendien is een verblijfsvergunning nodig om te gaan werken.

Het hebben van opgroeiende kinderen in Nederland blijkt tevens een belangrijke factor om zich te hechten aan de Nederlandse samenleving. Via de kinderen raken ouders vaak meer betrokken bij de samenleving en ligt de focus van het dagelijks leven meer op het hier en nu in Nederland.

Tot slot blijken een actieve en open opstelling belangrijke voorwaarden tot het veroveren van een plek in de nieuwe samenleving. Een vechtersmentaliteit lijkt daarbij onontbeerlijk. Dit geldt zowel voor het vinden van werk als voor het aangaan van nieuwe sociale contacten.

7 NEDERLANDERS OVER VLUCHTELINGEN

In opdracht van VluchtelingenWerk Nederland heeft TNS NIPO voor het tweede achtereenvolgende jaar de IntegratieBarometer uitgevoerd onder Nederlanders.¹ Het onderzoek heeft plaatsgevonden in november 2006. In totaal zijn 529 Nederlanders van 18 jaar en ouder ondervraagd. In bijlage 2 van het rapport is de onderzoeksverantwoording van de NIPO-enquête opgenomen.

Achtereenvolgens wordt in dit hoofdstuk ingegaan op het oordeel van de Nederlander over een groot aantal onderwerpen, in het bijzonder: het recht van vluchtelingen op toelating (paragraaf 7.1), de voorwaarden waaraan in Nederland verblijvende vluchtelingen zouden moeten voldoen (paragraaf 7.2), het contact tussen autochtone Nederlanders en vluchtelingen (paragraaf 7.3), het oordeel over vluchtelingen in de buurt (paragraaf 7.4) en de visie op maatregelen om de integratie te faciliteren (paragraaf 7.5). In paragraaf 7.6 volgen de belangrijkste conclusies.

7.1 Het recht op toelating

Gedurende de afgelopen jaren lijkt de tolerantie ten aanzien van de komst van nieuwe migranten niet erg hoog. Vier op elke vijf Nederlanders vindt dat het toelatingsbeleid van Nederland de komende vijf jaar strenger moet worden (SCP, 2004). Toch geeft deze enquête aanleiding om te veronderstellen dat men voor de groep van vluchtelingen een uitzondering wenst te maken (tabel 7.1). Twee derde van de Nederlanders herkent zich vooral in de stelling dat vluchtelingen meer recht hebben dan andere vreemdelingen om tot Nederland te worden toegelaten. Bovendien ligt dit aandeel nog iets hoger dan in het vorige jaar. Het aandeel Nederlanders dat zich vooral vereenzelvigd met de stelling dat noch vluchtelingen noch andere vreemdelingen mogen worden toegelaten, is beperkt en in vergelijking tot vorig jaar verder afgenomen.

Deze uitkomsten geven aan dat veel Nederlanders vinden dat dit land voor vluchtelingen een ruimhartiger toelatingsbeleid moet voeren dan voor andere categorieën immigranten. In het verlengde van deze opstelling voelt meer dan de helft van de respondenten zich vooral thuis bij de opvatting dat er in Nederland onder bepaalde omstandigheden voldoende ruimte moet zijn voor vluchtelingen (tabel 7.2). Iets meer dan een kwart is het vooral eens met de uitspraak dat in Nederland een gastvrije opvang voor vluchtelingen altijd mogelijk moet zijn, terwijl slechts een beperkt aandeel vindt dat Nederland veel te vol is om nog vluchtelingen op te nemen.

¹ De respondenten zijn via internet bereikt. Hoewel gewogen is voor verschillen in samenstelling, kan een zekere 'bias' niet worden weggelaten. Gebruikers van internet (en zeker zij die een digitale vragenlijst invullen) zijn mogelijk in hun gedragingen en opvattingen iets anders dan zij die dit niet doen. Hoe groot de vertekening is, is evenwel niet bekend.

Tabel 7.1 Standpunt over het toelaten van vluchtelingen in Nederland (N=529)

Standpunt dat het meest overeenkomt met de mening van de respondent	% 2005	% 2006
Vluchtelingen meer recht dan andere vreemdelingen om te worden toegelaten	62	65
Vluchtelingen evenveel recht als andere vreemdelingen om toegelaten te worden	20	21
Er mogen\kunnen geen vluchtelingen en andere vreemdelingen worden toegelaten	19	14

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

De belangrijkste voorwaarde die Nederlanders (de genoemde 56%) stellen aan de komst van vluchtelingen is dat zij terugkeren naar hun land van herkomst als dat binnen vijf jaar weer veilig wordt. Meer dan de helft is deze mening toegedaan. Ook worden de mogelijkheden voor toelating gekoppeld aan het immigratiebeleid in andere Europese landen. Bijna drie van de tien ondervraagden vinden namelijk dat er sprake moet zijn van een eerlijke verdeling van het aantal vluchtelingen over de lidstaten van de EU. Minder dan tien procent is van mening dat vluchtelingen alleen moeten worden toegelaten indien opvang in de eigen regio ontbreekt.

Tabel 7.2 Ruimte voor vluchtelingen in Nederland (N=529)

Standpunt dat het meest overeenkomt met de mening van de respondent	% 2005	% 2006
In Nederland is voor vluchtelingen ruimte, onder bepaalde omstandigheden	56	56
In Nederland moet een gastvrije opvang voor vluchtelingen mogelijk zijn	24	27
Nederland is veel te vol om nog vluchtelingen op te kunnen nemen	18	16
Weet niet\geen mening	2	1

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Deze uitkomsten over de toelating van vluchtelingen liggen voor wat betreft mannen en vrouwen, evenals voor verschillende leeftijdscategorieën dicht bij elkaar. De verschillen zijn slechts significant tussen mannen en vrouwen op het gebied van de rechten om te worden toegelaten. Meer mannen (70%) dan vrouwen (61%) vinden dat vluchtelingen meer rechten hebben dan andere migranten om te worden toegelaten.

Overigens verwacht slechts een minderheid dat er in de (verre) toekomst veel meer asielzoekers dan nu het geval is naar Nederland zullen migreren (SCP, 2004). Een op de drie Nederlanders is van mening dat er in 2020 veel meer asielzoekers naar Nederland zullen komen. Ter vergelijking: meer dan zestig procent van de Nederlanders is van mening dat er in 2020 veel meer huwelijksmigranten in dit land zullen verblijven. Het is mogelijk dat velen op de hoogte zijn van de sterk teruggelopen aantallen toegelaten asielzoekers gedurende de afgelopen jaren en op grond hiervan verwachten dat dit ook in de toekomst zo zal blijven.

7.2 Nederlanders over de integratie van vluchtelingen

Eenmaal tot Nederland toegelaten, moeten vluchtelingen naar de mening van de Nederlandse bevolking beslist aan een aantal voorwaarden voldoen om hun integratie tot een succes te maken (tabel 7.3). In de eerste plaats wordt vrijwel unaniem gewezen op het leren van de Nederlandse taal. Ook het 'leren wat omgangsvormen in Nederland zijn' wordt door bijna alle ondervraagden genoemd. Bijna vier op de vijf Nederlanders vinden 'werken of het actief op zoek zijn naar werk' een belangrijke taak voor de integrerende vluchteling.

Tabel 7.3 Taken van vluchtelingen voor hun integratie (N=529)

Welke taken hebben de vluchtelingen zelf te vervullen ten behoeve van hun integratie? (meerdere antwoorden mogelijk)	% 2005	% 2006
Leren van de Nederlandse taal	96	97
Leren wat de omgangsvormen zijn in Nederland	90	93
Werken of actief op zoek zijn naar werk	76	78
Contact zoeken met de directe omgeving	63	57
Actief betrokken zijn bij de school van de kinderen	44	46
Studeren om een betere baan te kunnen krijgen	26	32
Een Nederlands paspoort aanvragen	22	28
Thuis Nederlands spreken	23	27
Kleding afstemmen op de Nederlandse samenleving	27	25
Leren van de Nederlandse geschiedenis	28	25
Nederlandse vrienden hebben	17	15
Lid worden van een sportvereniging of hobbyclub	9	8
Anders/weet niet	0	1

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Wat ook opvalt is dat ongeveer een kwart van de Nederlanders van mening is dat vluchtelingen zich ook in de persoonlijke sfeer aan de Nederlandse omgeving dienen aan te passen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het dragen van aangepaste kleding en het thuis spreken van de Nederlandse taal. De top drie van meest genoemde taken is overigens ten opzichte van vorig jaar ongewijzigd gebleven.

Het bevorderen van de integratie wordt vooral gezien als een taak van de vluchteling zelf (tabel 7.4). Een ruime meerderheid van de Nederlanders is deze mening toegedaan. Ten opzichte van vorig jaar is dit aandeel nauwelijks gewijzigd. We zien wel een opvallende verschuiving als het gaat om de rol van de overheid. Vorig jaar dachtte nog bijna twee derde van de respondenten de overheid een taak toe bij de integratie. Dit aandeel is inmiddels gedaald tot iets meer dan de helft. Blijkbaar wordt de notie van eigen verantwoordelijkheid, zoals door de kabinetten Balkenende I en II sterk benadrukt, ook in toenemende mate door de Nederlandse bevolking gedragen. Niettemin geeft nog altijd meer dan de helft aan dat ook de Nederlandse samenleving verantwoordelijk is voor de integratie van vluchtelingen. Minder dan een vijfde betreft deze verantwoordelijkheid ook op zichzelf.

Tabel 7.4 Verantwoordelijkheid voor de integratie (N=529)

Bevorderen van integratie is primair een taak van... (meerdere antwoorden mogelijk)	2005 (%)	2006 (%)
De vluchteling	78	76
De Nederlandse samenleving	54	55
De Nederlandse overheid	63	52
De individuele burger / mijzelf	20	16
Weet niet/geen mening	2	2

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Degenen die vinden dat de overheid een belangrijke rol vervult bij de integratie van vluchtelingen, zijn vooral van mening dat zij dat moet doen door taalcur-sussen aan te bieden. Ook een cursus over omgangsvormen in Nederland mag volgens veruit de meeste respondenten in het curriculum worden opgeno-men. Bijna twee derde ziet ook een rol voor de overheid weggelegd om vluchtelingen te faciliteren in het volgen van een studie of het verrichten van betaalde arbeid. Zowel op het gebied van taal, onderwijs en werk wordt dus ook van de overheid een actieve opstelling gevraagd.

Met betrekking tot de visie op het integratieproces zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen, evenals tussen verschillende leeftijdscategorieën erg klein. Alle categorieën ondervraagden maken de vluchtelingen zelf in belang-rijke mate verantwoordelijk voor hun integratie. In het bijzonder wordt daarbij gewezen op de rol van het leren van de Nederlandse taal en gewoonten.

7.3 Het contact met vluchtelingen

Een ruime meerderheid heeft in het dagelijkse leven geen contact met vluchte-lingen (tabel 7.5). Dit betekent dat nog altijd een kwart van de Nederlanders in het dagelijkse leven wel contact heeft met de groep van vluchtelingen.

Overigens moet deze uitkomst niet al te letterlijk worden opgevat. Het gaat erom dat respondenten aangeven dat zij in het privé- of maatschappelijk leven wel eens een in Nederland woonachtige vluchteling hebben ontmoet. Het is niet waarschijnlijk dat dit ook op een dagelijkse basis gebeurt.

Tabel 7.5 Contact met vluchtelingen (N=529)

Contact met vluchteling	2005 (%)	2006 (%)
Ja	23	25
Nee	74	73
Weet niet	2	1

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Het contact met vluchtelingen geschiedt meestal via de werk- of studie-omgeving (tabel 7.6). Dit aandeel lag vorig jaar nog op een lager niveau. Ongeveer twee op de vijf respondenten geven aan een vluchteling in de buurt te hebben wonen. Eén op de vijf zegt nu contact te hebben met een vluchteling in de eigen familie- of vriendenkring. Andere ontmoetingsplekken blijken van minder belang in het contact tussen Nederlanders en vluchtelingen.

Tabel 7.6 Plaats van contact met vluchtelingen (N=121)

Het contact met vluchtelingen komt vooral tot stand... (meerdere antwoorden mogelijk)	2005 (%)	2006 (%)
Via mijn werk- / studieomgeving	45	55
In mijn woonbuurt	51	43
Via mijn vrienden- / familiekring	16	20
Via de school van mijn kinderen	-	10
Via de kerk	-	4
Via de sport/hobby	6	4
Anders	6	2

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

In de behoefte om wel of geen contact met een vluchteling aan te gaan, is in een jaar tijd geen enkele verandering opgetreden (tabel 7.7). Iets meer dan twee op de vijf Nederlanders hebben die behoefte wel, een kwart niet.

Tabel 7.7 Behoefte aan contact met vluchtelingen (N=388)

Wil wel of geen contact met vluchtelingen hebben	2005 (%)	2006 (%)
Wel	42	42
Geen	26	26
Weet niet	33	32

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Drie op de tien ondervraagden die wel met een vluchteling zouden willen omgaan (de 42% uit tabel 7.7), willen dit het liefst in de vorm van persoonlijk contact (tabel 7.8). Ongeveer één op de acht geeft de voorkeur aan contact via een gezamenlijke activiteit (in groepsverband). Voor iets meer dan de helft van de respondenten maakt het niet uit in welke vorm dit contact zou plaatsvinden.

Tabel 7.8 Contact met vluchtelingen: persoonlijk of in groepsverband (N=163)

Ik wil het liefst contact met een vluchteling...	2006 (%)
Via persoonlijk contact	30
In groepsverband	13
Maakt niet uit	57
Weet niet/geen mening	1

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Voor het initiëren van een dergelijk contact tussen Nederlanders en vluchtelingen blijken velen het op prijs te stellen als zij hiervoor zelf niet het initiatief te hoeven nemen. Ruim een derde vindt het prettig als het contact met de vluchteling tot stand komt via een persoon of organisatie (tabel 7.9). Eén op de vijf personen van deze groep wil graag instappen bij een activiteit die door anderen wordt georganiseerd. Het organiseren van activiteiten gericht op uitwisseling en contact met vluchtelingen wordt door een gedeelte van de Nederlanders dus beslist op prijs gesteld.

Tabel 7.9 Voorkeur voor hoe het contact met vluchtelingen moet plaatsvinden (N=144)

Voorkeur voor het leggen van contacten met vluchtelingen via...	2006 (%)
Persoon of organisatie	35
Instappen bij een activiteit door anderen georganiseerd	21
Voorkeur voor suggesties over activiteiten met vluchtelingen	15
Zelf iets voor vluchtelingen organiseren	4
Anders/geen mening	25

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Ook blijkt dat veel Nederlanders daadwerkelijk tijd willen vrijmaken voor het ondernemen van een gezamenlijke activiteit met vluchtelingen. Bijna een derde van de respondenten geeft aan één of meerdere keren per jaar iets met vluchtelingen te willen doen. Nog eens ruim een kwart wil zelfs één keer per maand iets gezamenlijks ondernemen. Ruim tien procent van de Nederlanders geeft aan hiervoor een of meerdere keren per week tijd te willen vrijmaken. Overigens heeft meer dan een derde van de respondenten geen mening over de precieze frequentie in het gewenste contact met vluchtelingen.

Op de vraag of men nog tips heeft om het dagelijkse contact tussen vluchtelingen en Nederlanders te verbeteren, wordt een veelheid aan verschillende antwoorden gegeven. Ongeveer één op de tien ondervraagden noemt het 'leren (spreken) van de Nederlandse taal'. Een vergelijkbaar percentage wijst op het 'aanpassen aan de Nederlandse cultuur en gewoonten'. Van de ondervraagden noemt nog vijf procent het 'niet plaatsen van vluchtelingen in centra, maar tussen de Nederlanders' als mogelijkheid om het contact tussen beide groepen te verbeteren.

Overigens doen zich in het contact met vluchtelingen geen grote verschillen voor tussen mannen en vrouwen. Wel blijkt dat de respondenten van middelbare leeftijd (35-54 jaar) significant vaker in het dagelijkse leven met vluchtelingen omgaan dan het geval is voor jongeren en ouderen (33% tegenover 20% respectievelijk 19%). Over de behoefte aan contact met vluchtelingen bestaan geen noemenswaardige verschillen tussen mannen en vrouwen of tussen verschillende leeftijdscategorieën.

7.4 Vluchtelingen in de buurt

Ook ten aanzien van het oordeel over de nabijheid van vluchtelingen zien we een overwegend positieve houding van de Nederlander. Driekwart van de Nederlanders heeft er *geen* problemen mee als er in de eigen straat een vluchtelingengezin zou komen wonen (tabel 7.10). Dit aandeel was vorig jaar enigszins hoger, maar bedacht moet worden dat de vraagstelling ietwat gewijzigd is.

Tabel 7.10 Oordeel over vluchtelingen in de straat (N=250)

Stel er komt een vluchtelingengezin in de straat te wonen. Dit vormt geen probleem.	2005 (%)	2006 (%)
Mee eens (2005: 'niet bezwaarlijk')	87	76
Mee oneens (2005: 'bezwaarlijk')	7	10
Weet niet/geen mening	6	14

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

Mogelijk speelt in deze positieve toonzetting ook de feitelijk geringe ruimtelijke concentratie van vluchtelingen een rol. In tegenstelling tot de klassieke migrantengroepen in Nederland (en in het bijzonder de Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse gemeenschap) is de ruimtelijke concentratie van vluchtelingengroepen beperkt. Veel minder dan twintig procent van de vluchtelingen woont in een buurt met overwegend landgenoten (Integratiekaart, 2006). Het is mogelijk dat autochtone Nederlanders het wonen in de nabijheid van vluchtelingen minder snel associëren met het ontstaan van concentratiewijken.

Bij de steun voor een nieuw asielzoekerscentrum binnen een straal van één kilometer gaf vorig jaar een ruime meerderheid aan dit niet bezwaarlijk te vinden (tabel 7.11). Dit jaar lijkt het draagvlak hiervoor iets te zijn afgenomen. Opnieuw past echter enige voorzichtigheid: de vraagstelling is iets gewijzigd ten aanzien van het vorige jaar.

Tabel 7.11 Oordeel over een asielzoekerscentrum in de buurt (N=279)

Stel er komt een asielzoekerscentrum binnen een straal van 1 kilometer in de buurt. Wat vindt u daarvan?	2005 (%)	2006 (%)
Mee eens (2005: 'niet bezwaarlijk')	61	48
Mee oneens (2005: 'bezwaarlijk')	35	38
Weet niet/geen mening	4	14

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2005 en 2006

De verschillen tussen de afzonderlijke subpopulaties zijn overigens aanzienlijk. Vrouwen kunnen zich in het algemeen beter vinden in het idee dat er een vluchtelingengezin in de straat komt te wonen (84% tegenover 70% voor de mannen). Ook zijn ouderen het hiermee significant vaker eens dan de middelbare leeftijdsgroepen (87% tegenover 68%). Met betrekking tot een asielzoekerscentrum in de buurt geven jongeren significant vaker dan degenen van middelbare leeftijd aan het hier niet mee eens te zullen zijn (50% tegenover 30%).

7.5 Het overheidsbeleid ten aanzien van vluchtelingen

Het voeren van een vluchtelingenbeleid door de Nederlandse overheid kan op een breed draagvlak rekenen. De helft van de Nederlanders vindt dat de overheid extra geld ter beschikking moet stellen om vluchtelingen aan het werk te helpen (tabel 7.12). Bijna twee op de vijf Nederlanders zijn het hier overigens niet mee eens. Op de vraag of de overheid extra inspanningen moet verrichten om vluchtelingen aan het werk te helpen, antwoordt driekwart van de ondervraagden bevestigend.

Tabel 7.12 Oordeel over extra inspanningen door de overheid (N=529)

De overheid moet iets extra's voor vluchtelingen doen	Extra geld (%)	Extra inspanningen (%)
Wel	50	75
Niet	38	16
Weet niet/geen mening	13	8

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

Veel mensen zijn dus van mening dat de overheid een beleid zou moeten voeren dat specifiek bedoeld is om de arbeidskansen van vluchtelingen te verbeteren. Voor een deel is dit overigens ook het geval. Zo is in 2005 het Banenoffensief Vluchtelingen gestart, met als doel om in de drie jaren daarna 2500 vluchtelingen naar duurzame arbeid te bemiddelen. Daarnaast kan worden gewezen op een aantal meer projectmatige inspanningen dat vanaf 2002 in het kader van het plan van aanpak hoger opgeleide vluchtelingen wordt verricht. Het gaat hierbij onder andere om het in gang zetten van een procedure voor internationale diplomawaardering, het erkennen van elders verworven competenties (EVC) en het initiëren van een aantal maatwerktrajecten in de gezondheidszorg, de techniek en het onderwijs.²

Tot slot kan nog worden gewezen op het feit dat vluchtelingen met een asielvergunning onderdeel uitmaken van de doelgroepen waarvoor gemeenten een speciale verantwoordelijkheid hebben. Gemeenten dienen in het kader van de nieuwe Wet inburgering aan deze groep zowel een taalcursus als maatschappelijke begeleiding aan te bieden.

Ook is de helft van de Nederlanders van mening dat het voor vluchtelingen mogelijk moet zijn om te studeren met behoud van een uitkering (tabel 7.13). Dat de bevolking verdeeld is over dit vraagstuk blijkt uit het feit dat ruim twee vijfde het daarmee *oneens* is. Tevens zijn drie op de vijf ondervraagden van mening dat de overheid bedrijven moet stimuleren om meer vluchtelingen in dienst te nemen. Minder dan een derde vindt dit niet nodig. Tot slot vindt een ruime meerderheid van de Nederlanders het wel een taak van de overheid om te zorgen voor begeleiding bij de integratie van de vluchtelingen in het dagelijkse leven.

² Op 6 april 2005 heeft staatsecretaris Van Hoof uit het toenmalige kabinet Balkenende II een rapportage aan de Tweede Kamer gestuurd met daarin de voortgang van deze activiteiten.

Tabel 7.13 Oordeel over het type inspanningen voor vluchtelingen (N=529)

De overheid moet iets extra's voor vluchtelingen doen	Mee eens	Mee oneens	Weet niet/ geen mening
De overheid moet het studeren met behoud van een uitkering voor vluchtelingen toestaan	50	43	7
Bedrijven moeten verplicht worden vluchtelingen in dienst te nemen	60	30	10
Begeleiding bij integratie van vluchtelingen is een taak van de overheid	78	14	8

Bron: NIPO, VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006

De verschillen tussen de deelpopulaties met betrekking tot het overheidsbeleid ten behoeve van vluchtelingen zijn beperkt, twee uitzonderingen daargelaten. In de eerste plaats vinden meer mannen dan vrouwen dat de overheid geen extra inspanningen moet verrichten om vluchtelingen aan het werk te helpen. In de tweede plaats vinden meer ouderen dan jongeren dat vluchtelingen zouden moeten kunnen studeren met behoud van een uitkering.

7.6 Conclusies

Samenvattend past de conclusie dat veel Nederlanders ruimhartig staan ten opzichte van de toelating van vluchtelingen. Een meerderheid wenst deze groep meer rechten te geven om naar Nederland te komen dan andere categorieën migranten. Wel zijn veel Nederlanders van mening dat wanneer de veiligheid in het herkomstland kan worden gegarandeerd, vluchtelingen ook weer moeten terugkeren. Ook vindt een aanzienlijke groep dat er sprake moet zijn van een eerlijke verdeling van de opvang over de lidstaten van de Europese Unie.

Met betrekking tot de integratie leggen Nederlanders hierbij een grote verantwoordelijkheid bij de vluchtelingen zelf. In het bijzonder zullen vluchtelingen moeten investeren in taal en werk, maar ook in de meer persoonlijke sfeer wordt het nodige van vluchtelingen gevraagd. In aanvulling hierop vindt het merendeel van de Nederlanders dat ook de overheid een taak heeft in het bevorderen van integratie. Het verrichten van extra inspanningen en het beschikbaar stellen van additionele middelen maken hiervan deel uit. In concreto wordt hierbij gedacht aan het aanbieden van taalcursussen, het stimuleren van bedrijven om vluchtelingen aan te nemen en het mogelijk maken van studeren met behoud van een uitkering. Ook vindt een ruime meerderheid dat de overheid vluchtelingen moet begeleiden bij hun maatschappelijke integratie.

De Nederlander staat redelijk positief tegenover het contact met vluchtelingen. Ongeveer een kwart van de respondenten heeft in het dagelijkse leven wel eens contact met een vluchtelingen gehad. Ook blijkt dat degenen die deze ervaring niet hebben, hier beslist positief tegenover staan. Een meerderheid

van deze personen geeft aan dat een dergelijk contact bij voorkeur via tussenkomst van een persoon of organisatie tot stand zou moeten komen. Voorts wordt duidelijk dat het idee dat een vluchteling in de straat woont, door velen niet negatief wordt gewaardeerd. Over de nabijheid van een asielcentrum is de stemming iets minder positief, maar nog altijd ervaart slechts een minderheid dit als een probleem.

De verschillen in opvattingen met de vorige meting zijn uiterst gering. De belangrijkste conclusie is dan ook dat de Nederlander redelijk stabiel is in zijn opvattingen over de aanwezigheid van vluchtelingen in Nederland. Voor het merendeel hebben deze opvattingen een positieve toonzetting.

8 CONCLUSIES

Met de VluchtelingenWerk IntegratieBarometer wil VluchtelingenWerk Nederland in kaart brengen hoe de integratie verloopt van vluchtelingen in Nederland. Deze barometer biedt vooral inzicht in de ervaringen van vluchtelingen in het dagelijks leven en in de factoren en mechanismen die het vinden van een plek in de Nederlandse samenleving beïnvloeden.

Specifieke aandacht voor de positie van vluchtelingen is relevant daar het inmiddels een aanzienlijke groep betreft (naar schatting tussen de 200.000 en 250.000) waarvan de integratie in de Nederlandse samenleving verre van probleemloos verloopt. Vluchtelingen onderscheiden zich bovendien van andere immigranten door hun andere migratieachtergrond. Het gedwongen vertrek uit het land van herkomst, de asielprocedure en het verblijf in de centrale opvang zijn omstandigheden waar andere migranten niet mee te maken krijgen. Deze aspecten zijn vaak van (negatieve) invloed op het integratieproces van vluchtelingen. Ook om deze reden is het belangrijk om het integratieproces van vluchtelingen middels een IntegratieBarometer nader te beschouwen.

In dit slothoofdstuk van de tweede meting van de VluchtelingenWerk IntegratieBarometer worden de belangrijkste bevindingen over het integratieproces van vluchtelingen gepresenteerd. Eerst wordt een zeer beknopte samenvatting gegeven van de opzet van de barometer (paragraaf 8.1). Vervolgens wordt ingegaan op de meest opvallende uitkomsten van de IntegratieBarometer 2006 (paragraaf 8.2). Daarna wordt stilgestaan bij een aantal vluchtelingenspecifieke elementen die integratie beïnvloeden (paragraaf 8.3). Aansluitend wordt op basis van de bevindingen uit de barometer een aantal aandachtspunten geformuleerd voor beleid over vluchtelingen (paragraaf 8.4). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte slotbeschouwing (paragraaf 8.5).

8.1 Opzet van de IntegratieBarometer 2006

Net als bij de vorige meting bestond het onderzoek uit verschillende onderdelen. Zo is een telefonische enquête afgenomen onder een panel van vluchtelingen. Dit panel bestond uit deelnemers aan het eerste panel, aangevuld met nieuwe respondenten. In totaal zijn 155 telefonische gesprekken gevoerd. Daarnaast zijn 25 diepte-interviews gehouden rondom de thema's werk, inkomen en sociale integratie. Vervolgens zijn we in twee groepsgesprekken dieper ingegaan op de uitkomsten van het onderzoek. In deze gesprekken is vooral ingegaan op het begrip thuisvoelen en de factoren die dat bevorderen dan wel in de weg staan. In aanvulling op deze kwalitatieve data is gebruikgemaakt van secundaire bronnen om de uitkomsten van het onderzoek in een breder perspectief te kunnen plaatsen. Speciaal voor de IntegratieBarometer zijn aanvullende analyses gedaan op de SVPA-survey Nieuwe etnische groepen van het SCP en het Immigrantenpanel van het CBS.

Om een tweezijdig perspectief op de integratie van vluchtelingen te kunnen bieden, heeft het NIPO net als in de eerste barometer ook een peiling gehouden onder Nederlanders over de opvattingen over de komst en integratie van vluchtelingen in Nederland.

8.2 Uitkomsten van de IntegratieBarometer 2006

Een problematische arbeidsmarktintegratie

De uitkomsten van de IntegratieBarometer 2006 tonen aan dat de integratie van vluchtelingen in Nederland ten aanzien van sommige aspecten beslist zorgelijk te noemen is. Met name de aansluiting bij de arbeidsmarkt is problematisch. Onder sommige vluchtelingengroepen is het aandeel werkenden van de beroepsbevolking minder dan dertig procent. Met name Irakezen, Afghanen en Somaliërs nemen een uiterst kwetsbare positie op de arbeidsmarkt in (Integratiekaart 2006).

Extra analyses op het Immigrantenpanel van het CBS, die voor de IntegratieBarometer 2006 zijn verricht, laten zien dat naarmate vluchtelingen langer in Nederland zijn de arbeidsmarktpositie wel verbetert. Van de vluchtelingen die drie jaar in Nederland zijn, werkt nog geen vijfde. Na dertien jaar verblijf is het aandeel werkenden opgelopen tot bijna de helft. Uit de analyse blijkt echter ook dat de achterstand die vluchtelingen hebben ten opzichte van de autochtone bevolking en andere migrantengroepen zoals gezinsvormers en gezinsherenigers, nooit helemaal wordt ingehaald. Deze constatering is extra opvallend gezien het gemiddeld hogere opleidingsniveau bij aankomst in Nederland van vluchtelingen. De opleidingsachtergrond van vluchtelingen vertaalt zich dus niet in een gunstiger arbeidsmarktpositie. Deze bevinding sluit aan bij de uitkomsten van de IntegratieBarometer 2005. Daarin werd namelijk al geconstateerd dat opleiding en werkervaring uit het land van herkomst nauwelijks meetellen voor het vinden van betaald werk in Nederland.

Over het domein werk kunnen we dus constateren dat de arbeidsmarktpositie van vluchtelingen zorgelijk blijft. De uitkomsten van de IntegratieBarometer 2005 wezen al op de problematische arbeidsmarktpositie van de groep. In deze barometer wordt dit beeld bevestigd. Bovendien zijn hierbij verschillende factoren benoemd die van invloed zijn op de weinig rooskleurige positie. Uit de diepte-interviews met vluchtelingen kwamen verschillende obstakels naar voren die hen belemmeren in hun zoektocht naar een betaalde baan. Drie factoren vallen daarbij in het bijzonder op, te weten de onvoldoende beheersing van het Nederlands, de ontbrekende of niet toereikende netwerken en de afhankelijkheid van het uitzendbureau voor het vinden van werk. Door deze factoren zijn veel vluchtelingen, als zij al werk vinden, aangewezen zijn op laagwaardige en onzekere werkgelegenheid. Gemiddeld drie op de tien werkende vluchtelingen heeft een tijdelijk dienstverband. Voor autochtone Nederlanders is dit aandeel minder dan een tiende. Daarnaast is de helft tot vier vijfde van de werkende vluchtelingen werkzaam op elementair of lager beroepsniveau (Van den Maagdenberg, 2004).

Armoede en sociale uitsluiting

Direct gerelateerd aan de arbeidsmarktsituatie van vluchtelingen is de inkomenspositie. Uit de Armoedemonitor 2005 van het SCP blijkt namelijk dat uitkeringsafhankelijkheid een grote risicofactor voor armoede vormt. Gezien het hoge aantal uitkeringsgerechtigden onder de vluchtelingengroepen is het niet verbazingwekkend dat uit de Armoedemonitor een zeer ongunstig beeld van de inkomenspositie van vluchtelingen naar voren komt. Zo heeft meer dan de helft van de Irakese, Somalische en Afghaanse huishoudens een inkomen van 850 euro per maand of minder. Voor de autochtone huishoudens is dit nog geen tien procent. In de IntegratieBarometer 2006 is nader ingegaan op het verschijnsel armoede onder vluchtelingen.

Uit de barometer blijkt dat de gevolgen van de slechte inkomenspositie zowel op het materiële als het sociale vlak liggen. Problemen met het betalen van de vaste lasten, bezuinigen op dagelijkse uitgaven als voedsel en kleding en het ontbreken van enige financiële reserves is de realiteit voor veel vluchtelingen. Ook legt de inkomenspositie beperkingen op aan de mate waarin men in staat is om sociale contacten te onderhouden met bijvoorbeeld familie of vrienden elders in Nederland. Uit de interviews blijkt dat sommige vluchtelingen door hun slechte inkomenspositie het gevoel hebben niet volwaardig deel te kunnen nemen aan de Nederlandse samenleving.

De resultaten van de IntegratieBarometer laten tevens zien dat vluchtelingen als groep extra kwetsbaar voor armoede zijn, omdat zij te maken krijgen met bijzondere kosten die andere mensen met een uitkering niet hoeven te maken. Bijzondere uitgaven waar vluchtelingen mee te maken krijgen, betreffen de leges voor de verblijfsvergunning, kosten voor gezinshereniging, de financiële zorg voor achtergebleven familieleden en de inrichtingskosten voor een nieuwe woning die moeten worden gemaakt na statusverlening. Bovendien blijken nogal wat vluchtelingen onvoldoende bekend te zijn met financiële zaken en het betalingsverkeer in Nederland. Hierdoor raken vluchtelingen soms onnodig in de problemen.

Vrijheid en veiligheid maar wel een gebrek aan kansen

Vluchtelingen verlaten noodgedwongen hun eigen land omdat zij in hun eigen land moeten vrezen voor vervolging, marteling en geweld. Zij hopen elders de vrijheid en veiligheid te vinden die hun eigen land hen niet bieden kan. Uit de barometer blijkt over het algemeen dat vluchtelingen die vrijheid en veiligheid in Nederland hebben gevonden. Ten opzichte van 2005 kan hierin geen verandering worden opgetekend. Nog steeds overheerst het gevoel van vrijheid en veiligheid, maar ook nu wordt net als bij de eerste meting gewezen op het gebrek aan kansen voor vluchtelingen. Het betreft met name het gebrek aan kansen op de arbeidsmarkt. Vooral hogeropgeleiden zijn het meest teleurgesteld in de gebrekkige mogelijkheden om op hun eigen niveau deel te kunnen nemen aan het arbeidsproces.

Ondanks de positieve toon over een veilig en vrij bestaan in Nederland, blijkt dat een kwart van de vluchtelingen zich het afgelopen jaar minder thuis zijn gaan voelen. Daarbij wordt vooral verwezen naar de verharding van het maatschappelijk klimaat ten aanzien van immigranten. Vluchtelingen ervaren

dat asielzoekers steeds vaker als economische gelukzoekers worden afgeschilderd. Ook lijkt de houding van Nederlanders jegens vluchtelingen minder open dan enige jaren geleden. Dit betreft met name de houding ten aanzien van moslims. Hierdoor voelen sommige vluchtelingen zich minder thuis in Nederland.

Oordeel Nederlanders over vluchtelingen redelijk stabiel

De door sommige vluchtelingen genoemde verharding van het maatschappelijk klimaat wordt overigens niet weerspiegeld in de visie van de Nederlanders over de komst en integratie van vluchtelingen. Net als in 2005 staan veel Nederlanders ruimhartig ten opzichte van de toelating van vluchtelingen. Een meerderheid (65%) wenst deze groep meer rechten te geven om naar Nederland te komen. Wel zijn veel Nederlanders van mening dat wanneer de veiligheid in het land van herkomst kan worden gegarandeerd, vluchtelingen ook weer moeten terugkeren. Voor integratie leggen Nederlanders een grote verantwoordelijkheid bij de vluchtelingen zelf. In het bijzonder moeten vluchtelingen investeren in taal en werk. Overigens vinden vluchtelingen dit zelf ook. Hoewel de verantwoordelijkheid voor integratie primair bij de vluchteling wordt neergelegd, zijn Nederlanders wel van mening dat de overheid ook een taak heeft in het bevorderen van de integratie. Hierbij wordt gedacht aan taalcursussen aanbieden, bedrijven stimuleren om vluchtelingen aan te nemen en studeren met behoud van een uitkering mogelijk maken.

In 2005 werd geconstateerd dat veel Nederlanders positief staan ten opzichte van (meer) contacten met vluchtelingen. Deze positieve houding blijkt ook uit de laatste meting. Een kwart van de Nederlanders heeft in het dagelijks leven contact met vluchtelingen. Van degenen die nu geen contact hebben, geeft twee vijfde aan wel meer contact met vluchtelingen te willen hebben. Dit contact moet het liefst via tussenkomst van een persoon of organisatie tot stand komen. In de vorige barometer werd geconstateerd dat er een wederzijdse behoefte is aan (meer) contact, maar dat dit contact feitelijk maar beperkt tot stand komt. Mogelijk dat het organiseren van een ontmoeting via een tussenpersoon of organisatie een mogelijkheid is om deze discrepantie op te lossen.

Veelzijdige sociale netwerken van belang voor integratie

De uitkomsten van deze barometer laten zien dat het proces van sociale integratie van vluchtelingen veel complexer en veelzijdiger is dan op basis van veel kwantitatieve studies wordt gesuggereerd. In deze cijfermatige studies wordt de mate van sociale integratie vaak afgemeten aan de hand van het aantal contacten met autochtone Nederlanders, de mate van gerichtheid op de eigen groep of bijvoorbeeld het aantal gemengde huwelijken. De impliciete gedachte bij de interpretatie van deze gegevens is vaak dat integratie een eendimensionaal proces is dat loopt van een grote gerichtheid op de eigen groep (en daarmee een 'slechte' integratie) naar een grote mate van identificatie en contacten met de ontvangende samenleving en de banden loslaten met het land van herkomst (en daarmee een 'goede' integratie).

Aanvullende analyses die in het kader van de IntegratieBarometer zijn gedaan op de SPVA-survey geven geen eenduidig beeld van de mate van sociale integratie van vluchtelingen. Zo heeft driekwart van de vluchtelingen weliswaar Nederlandse vrienden, maar tegelijkertijd onderhouden de meeste vluchtelingen vooral contacten met de eigen etnische groep. Deze uitkomst illustreert dat de sociale werkelijkheid van vluchtelingen niet aan de hand van een eendimensionale opvatting over integratie kan worden begrepen.

Nadere bestudering van de sociale netwerken van vluchtelingen in het kader van deze barometer laat zien dat vluchtelingen contacten onderhouden met zowel Nederlanders als met landgenoten in Nederland en met familie en vrienden in het land van herkomst. Deze verschillende contacten zijn voor vluchtelingen belangrijk om een plek te vinden in de Nederlandse samenleving. De gedachte dat een sterke gerichtheid op het land van herkomst of op landgenoten in Nederland integratie in de Nederlandse samenleving in de weg staat, kan op basis van deze barometer niet worden bevestigd. Vaak wordt juist uit het contact met landgenoten (in Nederland of elders) kracht geput om de weg in Nederland verder te kunnen vervolgen. De uitkomsten van de barometer illustreren dat het dagelijks leven van veel vluchtelingen wordt gekenmerkt door (blijvende) grensoverschrijdende sociale bindingen en identiteiten, ook wel aangeduid als transnationalisme.

Participatie in vrijwilligerswerk en lokale betrokkenheid

Voor een goed beeld van de sociale integratie van vluchtelingen moeten ook andere domeinen van maatschappelijke participatie in ogenschouw worden genomen. Uit de barometer blijkt dat de meeste vluchtelingen zich betrokken tonen en voelen bij hun wijk: zeven op de tien vluchtelingen voelt zich betrokken bij de buurt en kent zijn of haar buren goed. Bovendien is de meerderheid van de vluchtelingen met schoolgaande kinderen op enigerlei wijze betrokken bij de school van hun kind; zij bezoeken ouderavonden en helpen mee op school. Bijna de helft (45 %) van de vluchtelingen uit het panel heeft wel eens vrijwilligerswerk verricht. Vrijwilligerswerk blijkt in de praktijk een belangrijk middel om sociale contacten op te doen en de taal (beter) te leren. Voor sommigen is vrijwilligerswerk een opstapje naar werk. Door deze verschillende activiteiten in de buurt, op school en binnen vrijwilligersorganisaties, proberen vluchtelingen invulling te geven aan hun integratie in Nederland.

Sociale ontworteling

Een opvallende uitkomst van de IntegratieBarometer 2006 is dat ongeveer de helft van de vluchtelingen in Nederland zich regelmatig sociaal ontworteld voelt. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van het feit dat ruim de helft van de vluchtelingen zich regelmatig eenzaam voelt. Voor sommigen is dit gevoel van sociale ontworteling direct gekoppeld aan hun beperkte sociale netwerk in Nederland. Voor velen heeft dit gevoel echter een diepere oorsprong. Ondanks dat men een gezin en familie en vrienden in Nederland heeft, missen veel vluchtelingen het eigene en vertrouwde van het land van herkomst. Het is vooral dit gemis dat gevoelens van ontworteling met zich meebrengt.

Vluchtelingen zijn veelal als (jong)volwassene naar Nederland gekomen en zijn gevormd in hun land van herkomst. Deze achtergrond is onlosmakelijk verbonden met hun eigen identiteit. Daarnaast zijn zij gericht op en betrokken bij de Nederlandse samenleving. In feite hebben veel vluchtelingen een meerledige (of verscheurde) identiteit. Het is deze dubbele identiteit die soms leidt tot gevoelens van sociale ontworteling en eenzaamheid. In feite is dit ook de keerzijde van de transnationale banden. Vluchtelingen putten kracht uit deze banden, maar tegelijkertijd is het niet altijd eenvoudig om in twee werelden te leven.

Het belang van een toekomstperspectief

Uit het bovenstaande blijkt dat de integratie van vluchtelingen op sommige terreinen moeizaam verloopt. Uit de barometer komt echter ook een aantal factoren naar voren die in belangrijke mate bijdragen aan het zich geïntegreerd en thuis kunnen voelen in Nederland. Vluchtelingen wijzen daarbij vooral op werk hebben, een opleiding kunnen volgen en de Nederlandse taal beheersen, maar ook op hun kinderen. Essentieel voor het welbevinden van vluchtelingen blijkt een toekomstperspectief hebben. De huidige moeilijke situatie is draaglijker wanneer er vooruitzicht op verbetering is. Zo biedt de mogelijkheid van het volgen van een opleiding in Nederland perspectief op een baan en daarmee verbetering van de eigen situatie. Voor vluchtelingen die voor zichzelf soms weinig mogelijkheden meer zien om werk te vinden, geldt dat zij in hun kinderen toch hoop voor de toekomst zien. Ouders verwachten dat hun kinderen na afronding van hun opleiding wel een goede plek in de Nederlandse samenleving weten te verwerven. Dit vooruitzicht helpt hen om zich in Nederland staande te houden.

Discrepantie tussen feitelijke situatie en beoordeling eigen integratie

In de IntegratieBarometer 2005 werd een discrepantie geconstateerd tussen de feitelijke integratie van vluchtelingen en het oordeel dat vluchtelingen zelf hebben over hun eigen integratie. Op basis van een aantal indicatoren werd in 2005 geconstateerd dat bijna een derde van de vluchtelingen als niet geïntegreerd moest worden beschouwd. De vluchtelingen waren hier zelf veel minder negatief over: minder dan een tiende van de vluchtelingen beschouwde zichzelf als niet tot helemaal niet geïntegreerd. Ook in 2006 komen we tot een dergelijke bevinding. Een overgrote meerderheid (74%) voelt zich ondanks alle belemmeringen die zij moeten overwinnen in belangrijke mate geïntegreerd in de Nederlandse samenleving. Dit oordeel wordt vooral gebaseerd op de sociale dimensie van integratie. Door vrijwilligerswerk, contacten in de buurt en op school voelen vluchtelingen zich betrokken bij de samenleving. De afweging of men zich al dan niet als geïntegreerd beschouwd rust met andere woorden op meer pijlers dan alleen sociaal-economische integratie. Wel benadrukken vluchtelingen dat een verbetering van hun arbeidsmarktpositie van groot belang is voor verdere integratie in de Nederlandse samenleving.

Verskillende ervaringen van mannen en vrouwen

De ervaringen van mannelijke en vrouwelijke vluchtelingen met arbeidsmarktparticipatie en sociale integratie verschillen. Zo blijkt dat de arbeidsmarktpositie van vrouwen nog kwetsbaarder is dan die van de mannen: na dertien jaar verblijf heeft ongeveer de helft van de mannen betaald werk terwijl bij vrouwen dit aandeel blijft steken op slechts een derde. Vluchtelingenvrouwen hebben niet alleen een achterstand ten opzichte van de autochtone bevolking maar ook ten opzichte van de mannelijke vluchtelingen.

Daartegenover staat dat bij de sociale dimensie van integratie vrouwen juist veelal beter in staat lijken te zijn om hun weg in Nederland te vinden dan mannen. In vluchtelingengezinnen zijn het vaak de vrouwen die actief een sociaal netwerk opbouwen in de buurt en via de kinderen.

Voor mannen leidt langdurige werkloosheid nog al eens tot zich in sociaal opzicht terugtrekken in zichzelf. Het verlies aan status dat mannen door hun werkloosheid ervaren, is hierin een belangrijke factor. Hoewel vrouwen ook lijden onder hun gebrekkige arbeidsmarktparticipatie, heeft dit in veel mindere mate een weerslag op de gerichtheid op en de mate van sociale contacten met anderen.

Dwarsverbanden tussen sociale integratie, werk en inkomen

In veel studies over de integratie van migranten, waaronder vluchtelingen, worden de verschillende dimensies van integratie los van elkaar beschreven. De IntegratieBarometer 2006 brengt deze verschillende aspecten van integratie bij elkaar en laat bovendien zien dat deze aspecten onderling met elkaar verbonden zijn. Zo blijkt dat werk een hele belangrijke verbindende schakel tussen de dimensies inkomenspositie en sociale integratie is. Het wel of niet hebben van werk is namelijk van grote invloed op de inkomenspositie van vluchtelingen. Daarnaast bevordert deelname aan het arbeidsproces het gevoel van eigenwaarde, hetgeen het makkelijker maakt om in Nederland te aarden. Werk is bovendien een bron voor het opdoen van sociale contacten.

Vervolgens blijkt mede op basis van extra analyses op de SPVA-survey dat er een relatie is tussen de inkomenspositie en sociale integratie. Hoewel verenigingslidmaatschap, contacten met Nederlanders en de gerichtheid op de eigen groep vooral worden bepaald door leeftijd, opleiding en verblijfsduur, blijkt ook inkomen van invloed te zijn. Vluchtelingen met een laag inkomen lopen vaker tegen belemmeringen aan om deel te nemen aan de samenleving dan de hogere inkomensgroepen. Dit uit zich niet alleen in beperkte financiële mogelijkheden om van bijvoorbeeld sportvoorzieningen gebruik te maken, maar ook in de mogelijkheid tot het onderhouden van sociale contacten met vrienden en familie buiten de eigen woonplaats.

Werk neemt een sleutelpositie in bij het integratieproces van vluchtelingen. Dit betekent overigens niet dat door het hebben van werk (op niveau) alle problemen van vluchtelingen worden opgelost. Zo zal de verscheurdheid en ontworteling die veel vluchtelingen voelen deel blijven uitmaken van hun leven. Wat de resultaten van deze barometer wel aantonen is dat het kunnen deel-

nemen aan de arbeidsmarkt cruciaal is voor zowel het sociale als materiële welbevinden van vluchtelingen. Blijvende aandacht voor een betere toegang van vluchtelingen tot die arbeidsmarkt is dan ook van groot belang.

8.3 Vluchtelingenspecifieke belemmeringen voor integratie

Vluchtelingen ervaren bij hun integratie in de Nederlandse samenleving specifieke belemmeringen die voor andere migranten niet of in veel mindere mate gelden. Deze belemmeringen zijn gelegen in hun vluchtachtergrond maar ook in de wijze van opvang in Nederland, zoals het verblijf in de centrale opvang gedurende de asielprocedure en het spreidingsbeleid van statushouders. In het voorgaande zijn deze belemmeringen soms impliciet aan de orde gekomen. Hieronder worden een aantal van deze specifieke belemmeringen naar voren gehaald en nader toegelicht.

Lange asielprocedure en verblijf in centrale opvang

In de IntegratieBarometer 2005 werd al gewezen op de negatieve invloed van een lange asielprocedure op het integratieproces van vluchtelingen. De lange periode van onzekerheid gedurende de asielprocedure en het gedwongen niets doen leidt vaak tot stress en depressiviteit. Ook andere studies tonen aan dat de duur van de asielprocedure de kans op psychische problemen voor vluchtelingen verhoogd (vergelijk Laban et al, 2005).

Cijfers van het COA die in deze barometer zijn opgenomen, laten zien dat de gemiddelde verblijfsduur van asielzoekers in de centrale opvang drie à vier jaar bedraagt. In deze periode kunnen vluchtelingen niet of nauwelijks deelnemen aan het maatschappelijk leven. Deze gedwongen periode van inactiviteit zet vluchtelingen op een grote achterstand in hun integratieproces. Deze achterstand wordt uiteindelijk nooit helemaal weggewerkt.

Kosten voor leges en gezinshereniging

Vluchtelingen worden geconfronteerd met periodiek terugkerende kosten in verband met de leges die zij moeten betalen voor de vernieuwing van hun verblijfsvergunning. Andere bijzondere uitgaven die veel vluchtelingen moeten maken zijn kosten in verband met gezinshereniging. Dit betreft zowel de kosten voor een machtiging voor voorlopig verblijf als de reiskosten van de gezinsleden. Uit de barometer blijkt dat deze kosten zwaar drukken op het vaak toch al krappe budget van vluchtelingen. Dit leidt soms tot het aangaan van schulden, maar ook tot een grote geneigdheid tot het relatief snel aanvaarden van laaggekwalificeerd werk om de kosten voor gezinshereniging te kunnen betalen.

Hogere leeftijd

Vaak zijn vluchtelingen relatief wat ouder op het moment dat zij de arbeidsmarkt in Nederland betreden. Zij zijn meestal als volwassenen naar Nederland gekomen en hebben daarna gedurende de asielperiode enige jaren moeten wachten voordat zij een start konden maken met hun arbeidscarrière. Deze

relatief hogere leeftijd werkt belemmerend voor een succesvolle intrede op de arbeidsmarkt. Ook de mogelijkheden om een beroep te kunnen doen op studiefinanciering is beperkt vanwege hun leeftijd.

Leeftijd is echter ook van invloed op de sociale integratie, zo blijkt uit deze barometer. Vriendschappen ontstaan namelijk vaak op jeugdige leeftijd. Veel vluchtelingen komen echter als volwassenen naar Nederland en ervaren dat hun Nederlandse leeftijdsgenoten vaak al een compleet vriendennetwerk hebben waar ze niet altijd makkelijk tussen komen.

Ontbrekend of ontoereikend netwerk

Kenmerkend voor de situatie van vluchtelingen is dat zij bij aankomst in Nederland niet terug kunnen vallen op een persoonlijk netwerk van familie en vrienden. Sommige vluchtelingen hebben bij aankomst wel enkele familieleden of vrienden in Nederland, maar deze wonen vaak verspreid door het land. Vluchtelingen moeten hun sociale netwerk in Nederland vanuit het niets weer opbouwen, hetgeen vaak een enorme inspanning vraagt. De resultaten van deze barometer laten zien dat de meeste vluchtelingen er in redelijke mate in slagen om een nieuw sociaal netwerk op te bouwen waarvan zowel autochtone Nederlanders als landgenoten een belangrijk onderdeel zijn. Dit netwerk blijkt echter weinig functioneel in het vinden van werk. Ook vluchtelingen zelf beschouwen hun in dit opzicht gebrekkige sociale netwerk als een belemmering voor toetreding tot de arbeidsmarkt.

8.4 Aandachtspunten voor beleid

Gezien de uitdagingen waarvoor vluchtelingen zich gesteld zien bij het verwerven van een plek in de Nederlandse samenleving, wordt in deze paragraaf een aantal aandachtspunten geformuleerd die bij kunnen dragen aan een positieverbetering van vluchtelingen in Nederland.

Verblijfsstatus en verblijfszekerheid

Aan de basis van integratie ligt een verblijfsstatus. Pas vanaf dat moment mogen vluchtelingen volwaardig deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Naarmate de periode van onzekerheid of men in Nederland mag blijven langer duurt, is het moeilijker om na statusverlening de draad weer snel op te pakken. Ook de intrekbaarheid voor vijf jaar van een vergunning voor bepaalde tijd draagt niet bij aan het gevoel van zekerheid. Vluchtelingen zijn er dus zeer bij gebaat om snel duidelijkheid te krijgen omtrent hun verblijfsstatus.

Specifieke ondersteuning richting werk

Door het ontbreken van eigen (informele) bronnen van ondersteuning zijn vluchtelingen bij het vinden van werk in belangrijke mate aangewezen op officiële instellingen. Met name organisaties die zich specifiek op vluchtelingen richten, zoals Emplooi, UAF en VluchtelingenWerk bieden vluchtelingen juist die contacten waarover zij binnen hun eigen netwerk niet beschikken. Extra activiteiten voor deze groep lijken dus onontbeerlijk.

Taal

Taal ligt aan de basis van werk vinden en sociale contacten aangaan. Bij het solliciteren naar werk blijkt echter dat onvoldoende kennis van het Nederlands vluchtelingen voor problemen plaatst. Bijvoorbeeld bij het schrijven van sollicitatiebrieven. Eenmaal op de werkvloer kan een onvoldoende beheersing van de taal eveneens voor problemen zorgen in het contact met collega's. Gemeenten doen er in dit verband goed aan vluchtelingen voldoende mogelijkheden te bieden om (in een toeleidingstraject naar werk) een gedegen taaltraject te kunnen volgen. Blijvende inspanningen rondom taal zijn dus gewenst.

Vrijwilligerswerk

Het is belangrijk op te merken dat vluchtelingen aangeven in het bijzonder gebaat te zijn bij vrijwilligerswerk en een stageplaats. Beiden worden regelmatig in verband gebracht met een verhoogde kans op betaalde arbeid daarna. De relevantie van dergelijke activiteiten schuilt zowel in het vergroten van de kennis van het Nederlands, het opdoen van contacten als in het zich nuttig kunnen voelen. Door het doen van vrijwilligerswerk neemt het gevoel van eigenwaarde toe. Dit heeft een positieve invloed op de manier waarop vluchtelingen hun weg proberen te vinden in Nederland.

Leges

Leges voor de aanvraag of vernieuwing van een verblijfsvergunning leggen vaak een groot beslag op het toch al beperkte inkomen van vluchtelingen. Een reductie van de kosten die hier mee gemoeid zijn, kan de kwetsbare inkomenspositie van vluchtelingen enigszins versterken.

Ondersteuning bij financiële zaken

Veel vluchtelingen blijken onvoldoende op de hoogte van administratieve procedures en het betalingsverkeer in Nederland. Hierdoor ontstaan soms financiële problemen die hadden kunnen worden voorkomen. Het gebrek aan hulpbronnen in hun informele sociale netwerk speelt vluchtelingen hierbij extra parten. Veel vluchtelingen geven dan ook aan behoefte te hebben aan (extra) ondersteuning op dit terrein.

Contacten

Veel Nederlanders staan positief tegenover de mogelijkheid om met vluchtelingen in contact te treden. Wel wordt tussenkomst via een persoon of organisatie in dit verband als wenselijk ervaren. Het organiseren van 'gezamenlijke' activiteiten in de wijk of lokale gemeenschap lijkt hiermee beslist op een groot draagvlak te kunnen rekenen. Overigens moet wel worden onderkend dat vluchtelingen zelf niet alleen behoefte hebben aan meer contacten, maar vooral ook aan wat meer diepgaande contacten. In die zin sluit het organiseren van ontmoetingsactiviteiten wellicht niet direct aan bij de behoeften van de vluchtelingen. Wel kan via deze activiteiten mogelijk een basis worden gelegd voor intensievere contacten.

Uitwisseling van ervaringen

Tot slot geldt dat ervaringen kunnen delen met en (morele) steun ontvangen van lotgenoten, vluchtelingen helpen om zich staande te houden in Nederland. De twee focusgroepen die voor deze barometer zijn georganiseerd, bleken hiervoor illustratief. Het uitwisselen van ervaringen en een luisterend oor voor het eigen verhaal hebben de deelnemers als zeer positief ervaren. Het gaf de deelnemers het gevoel er niet alleen voor te staan. Ruimte voor structurele uitwisseling van ervaringen heeft een positief effect op de empowerment van vluchtelingen.

8.5 Slot

Met de IntegratieBarometer 2006 is verdieping aangebracht op een aantal deelthema's die zeer relevant zijn voor een goed inzicht in de positie van vluchtelingen in Nederland. Het betreft de thema's inkomenspositie en werk en sociale integratie. Daarmee worden de uitkomsten van de eerste barometer nader ingekleurd en wordt een blik geworpen op de dagelijkse werkelijkheid van veel vluchtelingen.

De analyse in dit rapport illustreert de worsteling die veel vluchtelingen doormaken om zich een plek in de Nederlandse samenleving te verwerven. Deze worsteling betreft zowel het materiële als immateriële vlak. Voor een deel gelden de belemmeringen waar vluchtelingen in Nederland mee worden geconfronteerd ook voor andere migranten, maar voor een belangrijk deel hebben vluchtelingen ook te maken met specifieke problemen. Deze vluchtelingenspecifieke problemen vragen om specifieke oplossingen. Een eerste aanzet hiertoe is in het voorafgaande gedaan.

GERAADPLEEGBE BRONNEN

Breedveld, K., A. van den Broek, J. de Haan, L. Harms, F. Huysmans & E. van Ingen (2006) *De tijd als spiegel*. Den Haag:SCP.

Brink (1997) M. Waar een wil is, is een weg? De moeizame integratie van vluchtelingen op de arbeidsmarkt. Amsterdamse Sociaal-Geografische Studies. UVA, Amsterdam.

CBS (2004) *Allochtonen in Nederland*. Voorburg/Heerlan, Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS/ WODC (2006) *Integratiekaart 2006*. Voorburg/ Den Haag: CBS/WODC.

CBS (2007) *Kerncijfers allochtonenprognose 2006-2050*. Statline. Voorburg: CBS.

Dagevos, J. en G. Linden (2005) *Niet-westerse allochtonen en armoede*. In: *Armoedemonitor 2005*. Den Haag: SCP.

Dagevos, J. en A. Odé (2003) *Minderheden in Amsterdam*. Contacten, concentratie en integratie. Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor Amsterdam/SISWO.

Desain, E.J.P. en E. Hello (2006) *De arbeidsmarktpositie van hoger opgeleide vluchtelingen*. Den Haag, Ministerie van SZW.

Desain, L., M.J. van Gent, P. Kroon, F. Langendijk en B. van Waveren (2006) *Klantenanalyse Voedselbanken*. Amsterdam: Regioplan.

Esser, H. (2003) What substance is there to the term 'Leitkultur'? In: R. Cuperus, K.A. Duffek, J. Kandel (red.) *The challenge of diversity*. European social democracy facing migration, integration and multiculturalism. Innsbruck/Wien: StudienVerlag, pp. 47-58.

Gijsberts, M. en J. Dagevos (2004) *Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen*. In: *Migrantenstudies* 20 (3), p. 145-168

Glick-Schiller, N., L. Basch en C. Szanton-Blanc (1992) *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.

Ghorashi, H. (2005) *Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (the Case of the Netherlands) on Refugees*. In: *Journal of Refugee Studies* Vol. 18, No. 2 (pp.181-198).

Groeneveld, S. en Y. Weijers-Martens (2003) Minderheden in beeld. SPVA-02. Rotterdam: ISEO, Erasmus Universiteit.

Jehoel-Gijsbers, G. (2004) Sociale uitsluiting in Nederland. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Klaver, J. en A. Odé (2003) De arbeidsintegratie van vluchtelingen. Een verkenning van problemen en oplossingen. Raad voor Werk en Inkomen, Den Haag.

Klaver, J., m.m.v. E. Tromp en R. Oude Ophuis (2005) Allochtonen en vrijwilligerswerk. Amsterdam: Regioplan.

Klaver, J., S. Mateman en E. Tromp (2005) Vluchtelingenwerk Integratie-Barometer. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland. Amsterdam: Regioplan.

Laban, C.J., H.B.P.E. Gernaat, I.H. Komproe, G.A. Schreuders & J.T.V.M. de Jong (2005) Invloed van de duur van de asielprocedure op de prevalentie van psychiatrische stoornissen bij Iraakse asielzoekers in Nederland. In: Tijdschrift voor psychiatrie 47 (2005) 11, pp. 743-751.

Maagdenberg, V. van den (2004) Jaarrapport Integratie 2004. Rotterdam: ISEO, Erasmus Universiteit.

Nicolaas, H., A. Sprangers en A. Zorlu (2005) Migranten op de arbeidsmarkt. In: DEMOS, jaargang 21, maart 2005 pp. 17-20.

Pels, T. en M. de Gruijter (red.) (2005) Vluchtelingengezinnen: opvoeding en integratie. Opvoeding en ondersteuning in gezinnen uit Iran, Irak, Somalië en Afghanistan in Nederland. Assen; Koninklijke Van Gorcum.

Rijn, A.S. van, A. Zorlu, R.V. Bijl en B.F.M. Bakker (2004) De ontwikkeling van een Integratiekaart. Den Haag/ Voorburg: WODC/CBS. Den Haag: NIDI.

Snel, E. , G. Engbertsen en A. Leerkens (2004) Voorbij landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid als belemmering voor integratie? In: Sociologische Gids, Jaargang 51, nr. 2, pp. 75-99.

Sprangers, A., A. Zorlu, J. Hartog en H. Nicolaas (2004) Immigranten op de arbeidsmarkt. In: Sociaal-economische trends, 2^e kwartaal 2004, pp. 27-37. Voorburg: CBS.

Tillaart, H. van den, H.M. Olde Monnikhof, S. van den Berg en J. Warmerdam (2000). Nieuwe Etnische Groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam. ITS, Nijmegen.

Tweede Kamer (2005) Brief van de Minister van Vreemdelingen zaken en Integratie. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 19 637 Nr. 962.

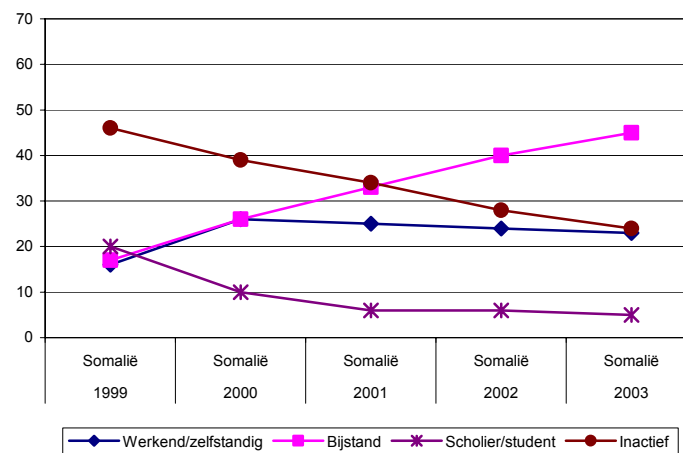
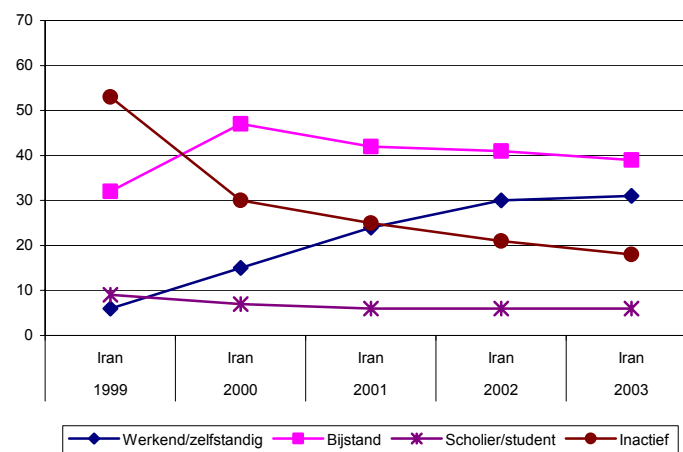
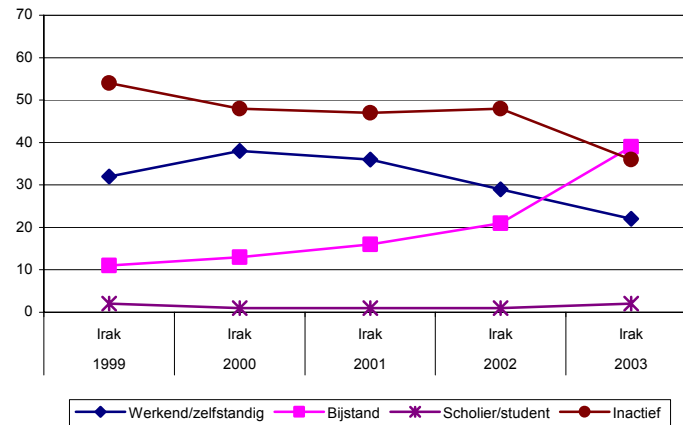
Warmerdam, J. en H. van den Tillaart (2002) Arbeidspotentieel en arbeidsmarktloopbanen van vluchtelingen en asielgerechtigden. ITS, Nijmegen.

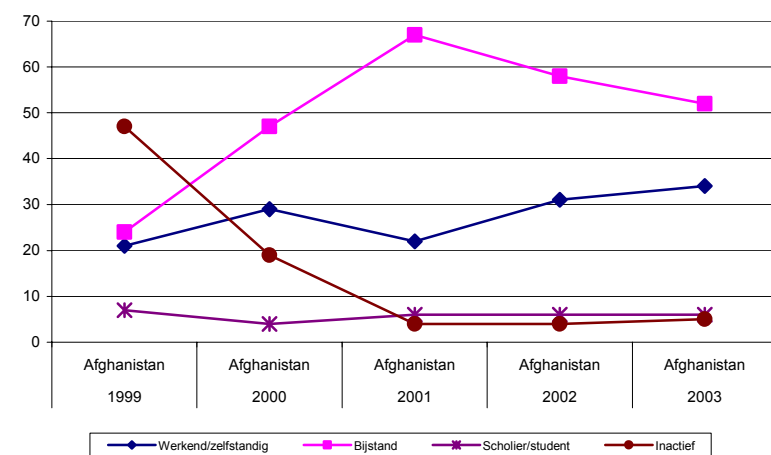
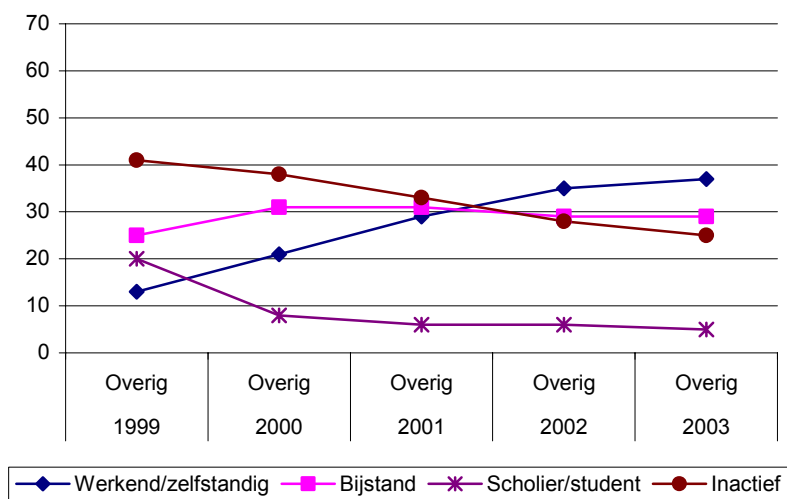
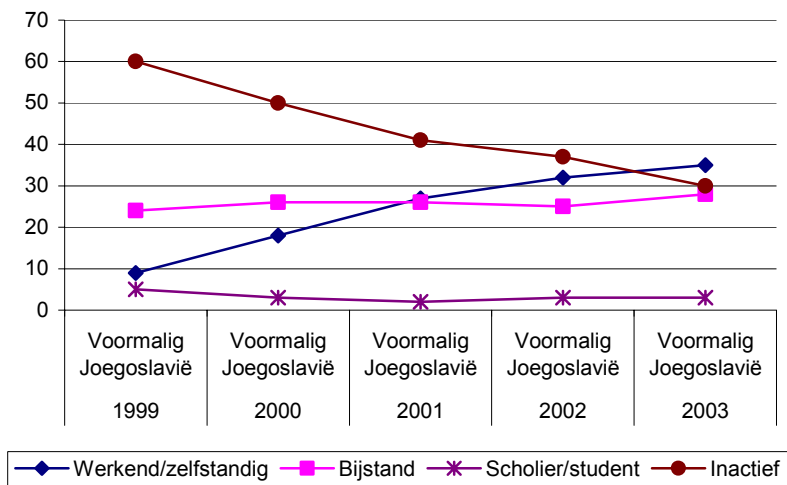
Weerd, M. de en P.J. Krooneman (2002) Ouderbetrokkenheid in het primair onderwijs in Rotterdam. Amsterdam: RegioPlan.

Zorlu, A. & T. Traag (2005) Opleidingsniveau en taalvaardigheid. In: Jaarrapport Integratie 2005. Den Haag/Voorburg: SCP, WODC, CBS.

BIJLAGE 1

Arbeidsmarktpositie per herkomstland

BIJLAGE 2

Onderzoeksverantwoording NIPO-enquête

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in november 2006. In totaal zijn 529 respondenten ondervraagd. Alle respondenten zijn ouder dan 18 jaar. De steekproefverdeling is als volgt

Tabel B.1 Steekproefverantwoording

Geslacht	Ongewogen (%)	Gewogen (%)
Man	48	49
Vrouw	52	51
Leeftijd		
18-34	24	28
35-54	42	39
55+	34	31
Opleiding		
Lo-Ibo	23	23
Mavo/vmbo	10	8
Mbo	39	37
Havo/vwo	5	4
Hbo	17	20
Wo	6	8

Nb. Ook allochtonen maken deel uit van het panel. Volgens TNS NIPO is wel sprake van enige ondervertegenwoordiging. Er zouden enige tientallen allochtonen in het panel zitten.

De uitkomsten van dit onderzoek zijn teruggewogen naar de kenmerken van de populatie. TNS NIPO analyseert de resultaten op 95 procent betrouwbaarheid, hetgeen betekent dat we met 95 procent zekerheid kunnen zeggen dat gevonden percentages in werkelijkheid liggen tussen percentage X en Y. Hoe groot de statistische marges zijn, hangt vanzelfsprekend af van het gevonden onderzoeksresultaat.

TNS NIPO heeft gebruikgemaakt van CASI (Computer Assigned Self Interviewing). Bij CASI werken respondenten via hun eigen pc mee. De vragenlijst wordt via internet naar de respondent verstuurd. Een groot voordeel hiervan is dat de vragenlijst kan worden ingevuld op een moment dat het de respondent uitkomt, zonder tussenkomst van een enquêteur of interviewer. Dit verhoogt ook de respons.

TNS NIPO selecteert voor CASI haar respondenten uit TNS NIPO base, een database met ruim 200.000 respondenten. Deze omvang maakt het mogelijk om voor elke doelgroep representatieve steekproeven samen te stellen.

